

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник

Видавництво НУА

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник
для студентів I курсу,
які навчаються за напрямом підготовки
6.020303 – Філологія,
6.030504 – Економіка підприємства,
6.030101 – Соціологія

(факультет заочно-дистанційного навчання)

Харків
Видавництво НУА
2014

УДК 811.161.2(075.8)
ББК 81.411.4-923
У 45

*Затверджено на засіданні кафедри українознавства
Народної української академії.
Протокол № 3 від 06.10.2014*

У п о р я д н и к *О. В. Слюніна*
Р е ц е н з е н т и канд. філол. наук *Т. М. Берест,*
 канд. філол. наук *Г. В. Купрікова*

У 45 **Українська мова** : навч. посіб. для студ. 1-го курсу, які навчаються за напрямом підготов. 6.020303 – Філологія, 6.030504 – Економіка підприємства, 6.030101 – Соціологія (ф-т заоч.-дистанц. навчання) / Нар. укр. акад., [каф. українознав. ; упоряд. О. В. Слюніна]. – Х. : Вид-во НУА, 2014. – 136 с.

У посібнику вміщено матеріал із лексикології, фразеології, орфографії та морфології сучасної української літературної мови. Викладено основні теоретичні положення із зазначених розділів мовознавства. У кінці кожного розділу або теми запропоновано контрольні запитання та практичні завдання для самоперевірки.

Посібник «Українська мова» орієнтований на студентів факультету заочно-дистанційного навчання.

УДК 811.161.2(075.8)
ББК 81.411.4-923

© Народна українська академія, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ФУНКЦІЇ МОВИ. ЗАГАЛЬНОНАРОДНА МОВА	
ЛІТЕРАТУРНА МОВА ТА ЇЇ ОЗНАКИ	6
Функції мови	6
Загальнонаціональна мова та її складники	8
Ознаки літературної мови.....	8
Норми літературної мови	9
ЛЕКСИКОЛОГІЯ	11
Лексикологія як учення про слово. Ознаки слова як мовної одиниці.....	11
Лексичне значення слова. Багатозначні й однозначні слова	11
Пряме та переносне значення слова.....	12
Омоніми	15
Пароніми.....	18
Синоніми	21
Антоніми.....	25
ФРАЗЕОЛОГІЯ	28
Поняття про стійкі сполуки слів і вирази. Фразеологізми	
Приказки, прислів'я, афоризми.....	28
ОРФОГРАФІЯ	30
Спрощення в групах приголосних	30
Правила вживання м'якого знака	33
Правила вживання апострофа	38
Правопис слів іншомовного походження.	
Поняття про лексичні запозичення. Класифікація	42
Подвоєння літер у словах іншомовного походження	43
Правопис апострофа та м'якого знака в словах іншомовного	
походження.....	46
Правопис голосних літер у словах іншомовного походження	47
Подвоєння букв на позначення подовжених приголосних	
і збігу однакових приголосних звуків.....	50
Правопис префіксів.....	53
Правопис великої літери.....	54
Лапки у власних назвах	56
Написання і відмінювання чоловічих і жіночих імен по батькові	58
Правопис прізвищ	59
Написання складних слів разом і через дефіс	61
Правопис складних іменників	61
Правопис складних прикметників	62
Правопис складноскорочених слів.....	62
Правопис <i>н</i> та <i>ни</i> у прикметниках і дієприкметниках	63
<i>Не</i> з різними частинами мови.....	63

МОРФОЛОГІЯ	65
Самостійні частини мови.....	65
Іменник.....	65
Прикметник.....	76
Числівник.....	84
Займенник.....	90
Дієслово.....	94
Дієприкметник.....	100
Дієприслівник.....	105
Прислівник.....	109
Службові частини мови.....	115
Прийменник.....	115
Сполучник.....	117
Частка.....	119
Вигук.....	121
ФОНЕТИКА, ГРАФІКА	123
ЛІТЕРАТУРА	132

ВСТУП

Метою навчання української мови є формування інтелектуально розвиненої, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє українською мовою на всіх рівнях: фонетичному, лексичному, морфологічному, стилістичному. Майбутні фахівця як гуманітарних, так і негуманітарних спеціальностей повинні досконало володіти державною мовою, розуміти її структуру, уміти аналізувати різні лінгвістичні процеси, доречно на практиці застосовувати норми орфоєпії, орфографії, граматики, стилістики тощо.

Метою дисципліни «Українська мова» є надати такі знання, сформувати такі мовленнєві навички, що допомагатимуть забезпечити професіоналізм трудової діяльності майбутніх фахівців на рівні сучасних вимог.

Об'єктом вивчення є соціальні, культурні, політичні процеси розвитку сучасного суспільства, що відбивається в мові та виявляється в практичній площині спілкування. Обов'язковими складниками комунікативної діяльності нині є специфіка функціонування української мови (її фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні особливості), національно-мовний етикет, мовна культура тощо.

Предметом дисципліни є усна й писемна форми сучасної української літературної мови.

До **основних завдань дисципліни** належать:

- узагальнення й систематизація знань з української мови;
- формування вмінь написання, складання, перекладу професійних текстів;
- розширення словникового запасу студентів;
- забезпечення оволодіння номами сучасної української орфоєпії, лексики, фразеології, граматики.

Студент **повинен знати**:

- загальну теорію та функціонування української мови як національної;
- особливості фонетичної, графічної, лексичної систем української мови;
- орфоєпічні та орфографічні норми сучасної української літературної мови

Студент **повинен уміти**:

- ефективно послуговуватися мовними, стилістичними й етичними нормами;
- самостійно складати, перекладати й редагувати тексти українською мовою.

ФУНКЦІЇ МОВИ. ЗАГАЛЬНОНАРОДНА МОВА. ЛІТЕРАТУРНА МОВА ТА ЇЇ ОЗНАКИ

Функції мови

Мова виконує низку важливих функцій. Найпершою з них є **комунікативна** – функція спілкування. Недаремно А. де Сент-Екзюпері зазначив, що єдиною справжньою розкішшю є «розкіш людського спілкування».

Дехто може зауважити, що спілкуватися можна й за допомогою невербальних засобів, мови жестів, наприклад. Це справді так, однак існує ймовірність, що співрозмовник може неправильно щось зрозуміти. Яскраво це ілюструє одна із скандинавських саг, у якій ідеться про «науковий» диспут між мудрецем-богословом і одноокиим вікінгом. Цей диспут відбувся у формі жестів і проходив так. Богослов показав один палець, на що одноокий вікінг відповів, показавши два пальці. Богослов показав три пальці, після чого вікінг показав кулак. Тоді богослов з'їв вишню і виплюнув кісточку. Вікінг знайшов у своїй кишені агрус і з'їв його. Тут богослов визнав себе переможеним.

– Чому? – здивувалися члени журі.

– А тому, – відповів богослов, – що цей одноокий вікінг – справжня криниця мудрості.

– Про що ви сперечалися? – запитали члени журі.

– Я показав один палець, вказавши тим, що Бог у світі один. Він же заперечив двома пальцями, що крім Бога-отця є ще Бог-син. Я тоді показав три пальці, маючи на увазі те, що якщо бути точним, то є ще й Дух Святий, але він виявився і тут на висоті: показавши кулак, влучно відповів, що все одно трійця єдина. Я відчув, що перемогти його в богослов'ї не зможу і змінив тему диспуту. З'ївши вишню, я сказав, що життя солодке. Але й тут він відповів мені дуже влучно: з'ївши агрус, він ствердив, що треба жити навіть тоді, коли життя й кисленьке.

– Чи про це ви сперечалися? – запитали члени журі в одноокого вікінга.

– Я й не думав із ним сперечатися на богословські теми. Цей зухвалець показав, що в мене одне око. Я йому відповів, що моє одне око варте його двох. Він далі вів своє: у мене й у нього разом три ока. Після того я сказав, що таких нахаб, як він, треба вчити не науковими суперечками, а кулаком. Тоді він став погрожувати, що з'їсть мене й кістки мої виплюне, на що я йому відповів, що з'їм його з кісточками.

Другою важливою функцією є **мислетворча**, адже перш ніж щось сказати, людина зазвичай думає.

Без мови людство навряд чи досягло б такого розвитку, який спостерігається на сьогодні. Посприяла цьому **когнітивна (пізнавальна)** функція. Суть її полягає в тому, що мова є засобом пізнання світу, оскільки людина послуговується не лише своїм індивідуальним досвідом, а й усім тим,

чого досягли її попередники. За допомогою мови люди дізнаються про нові досягнення науки, пізнають нові явища дійсності.

Кумулятивна (культуроносна) функція полягає в тому, що культура кожного народу зафіксована саме в мові. Велика кількість прислів'їв, приказок, фольклорних пісень відбиває специфічно національні риси, ту мовну образність, що коренями входить в історію народу, його побут, звичаї, традиції.

Не менш важливою є й **естетична** функція, яка найповніше виявляється у творах художньої літератури. Милозвучність, гармонія змісту й форми, дотримання норм стають для мовців джерелом естетичної насолоди, сприяють розвитку естетичного смаку.

До важливих функцій належить й **експресивна**. Завдяки цій функції кожен мовець постає як індивідуальна й неповторна особистість. Суть експресивної функції полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини. Певні слова можуть впливати на людей, змушуючи їх переживати якісь почуття. Саме цю функцію використав Енді Гіббенс. Чудового травневого ранку він ішов нью-йоркським Центральним парком на співбесіду щодо майбутньої роботи. Чоловік був настільки стурбований своїм майбутнім, що не помічав навколишню красу: молодого листя на деревах, сонячних променів, які віддзеркалювались від озера. Раптом його увагу привернув жебрак, поряд із яким стояв плакат: «Я СЛПІЙ». Ця мольба явно не хвилювала жителів міста й туристів, які квапливо проходили повз. На якусь мить Енді подумав про те, чого позбавлена ця людина такого чудового дня, і підійшов до жебрака.

– Я не можу дати вам грошей, – пояснив Енді, – оскільки сам кілька місяців без роботи. Але, якщо ви не проти, я можу допомогти вам іншим способом. Я би хотів внести деякі зміни у ваше прохання по допомогу.

Здивований жебрак деякий час вагався, а потім сказав:

– Робіть, що хочете. Але мушу вам сказати, що навряд чи знайдуться слова, які здатні викликати співчуття у жителів цього міста до чергового жебрака.

Енді дописав кілька слів на плакаті й пішов.

Через кілька годин він повертався і з задоволенням відзначив, що новий плакат довів свою ефективність у розкритті сердець і гаманців перехожих.

– Справи у вас пішли значно краще, – сказав Енді жебраку.

– Точно, – відповів той, а потім, упізнавши голос, запитав:

– Що ви зробили з моїм плакатом?

– Я лише додав кілька слів, – пояснив Енді. – Тепер там написано: «Я СЛПІЙ, А НА ВУЛИЦІ ВЕСНА...».

Також мова виконує **фатичну** функцію, за допомогою якої люди встановлюють контакт. Привітання, прощання, слова вибачення – усе це допомагає особам краще порозумітися один з одним.

Магічна функція здобуває реалізацію в проведенні різних ритуалів, під час відвідування храмів, при молитві.

Загальнонаціональна мова та її складники

Загальнонаціональна (загальнонародна) мова		
Територіальні діалекти – мовлення, поширене на певній території	Соціальні діалекти – мовлення, притаманне окремим соціальним групам	Літературна мова
Північне наріччя	Професіоналізми	
Південно-східне наріччя	Жаргонізми	
Південно-західне наріччя	Арготизми	

Ознаки літературної мови

Під час текстотворення набирає чинності мовний (мовленнєвий) закон. Його сформулював ще Марк Тулій Цицерон. Цей римський діяч писав, що вивчав правила прикрашання стилю, у яких зазначено, що «висловлюватися ми повинні, по-перше, чистою й правильною латиною, по-друге, ясно й виразно, по-третє, гарно, по-четверте, доречно, тобто відповідно до гідності змісту». Ця сентенція й отримала назву мовного закону. Дотримання цих правил означає ретельну роботу над текстом, над культурою мовлення.

Літературна мова – це унормована, регламентована, відшліфована форма існування загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей: пресу, художню літературу, науку, освіту, побут тощо.

До ознак літературної мови належать: **унормованість** (наявність усталених норм), **наддіалектність** (літературна мова, на відміну від територіальних діалектів, функціонує на всій території України; вона не містить діалектизмів), **поліфункціональність** (мова охоплює всі сфери комунікативної практики суспільства), **уніфікованість** (стандартність допомагає мові зберегти цілісність і єдність), **стилістична диференціація** (полягає в тому, що літературна мова має розгалужену стилістичну систему).

Літературна мова має **усну** та **писемну** форми.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного наріччя, увібравши в себе деякі діалектні риси інших наріч. Зачинателем української літературної мови є І. П. Котляревський, адже саме він уперше використав народну мову полтавських говорів. Основоположником сучасної літературної мови вважають Т. Г. Шевченка. Він підніс мову на високий рівень словесно-художньої культури, заклав підвалини для розвитку наукового, публіцистичного та інших стилів. У творах Т. Г. Шевченка глибоко відображені уснорозмовні форми народної мови, її поетичність. Традиції Кобзаря продовжували І. Я. Франко, Леся Українка, М. М. Коцюбинський та інші письменники.

Наразі українська мова, будучи динамічною системою, розвивається й збагачується. Процес цей супроводжується усталенням, шліфуванням літературних норм.

Правильність мовлення означає добре володіння всіма нормами літературної мови. Цицерон писав: «...уміти правильно говорити... ще не заслуга, а не вмiти – уже ганьба, тому що правильне мовлення, по-моєму, не стільки достоїнство вправного оратора, скільки властивість кожного громадянина».

Норми літературної мови

Норми літературної мови – це сукупність усталених, історично закріплених правил, якими послуговуються мовці в усному й писемному мовленні.

НОРМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	
Орфоепічні	Регулюють правильність вимови слів
Акцентуаційні	Регулюють правильність наголошування слів
Орфографічні	Регулюють правильність написання слів
Пунктуаційні	Регулюють правильність постановки розділових знаків
Морфемні	Регулюють правильність вживання частин слова
Лексичні	Регулюють правильне вживання слів (паронімів, синонімів, антонімів, омонімів тощо)
Фразеологічні	Регулюють правильність використання фразеологізмів
Морфологічні	Регулюють правильність вживання граматичних форм слова
Синтаксичні	Регулюють особливості правильної побудови речень, тексту
Стилістичні	Регулюють відповідність мовних засобів обраному стилю

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поставте наголос у наведених словах, дотримуючись акцентуаційних норм. Запам'ятайте правильне наголошування.

Феномен, фольга, спина, ознака, асиметрія, листопад, олень, центнер, вигода, джинсовий, середина, довідник, показник, кілометр, помилка.

2. Перекладіть українською мовою.

Быть на хорошем счету; бросаться в глаза; попасть впросак; втирать очки; позолотить пилюлю; зайти в тупик; рояль в кустах.

3. Поясніть значення слів. Доберіть синоніми, де це можливо.

Одіозний, директива, анахронізм, автохтонний, синекура, адепт, фамільярний, пістет, лімітувати, адаптуватися, аксіологічний, лаконічний.

4. Перекладіть українською мовою.

Верный ответ; купить в рассрочку; действующее законодательство; частный вуз; является заместителем директора; верное решение; действующий документ; согласно приказу; частное предприятие; является адептом учения; согласно правилу; согласно договору.

5. Відредагуйте речення.

1. Він на дуже хорошому рахунку в керівництва. 2. Одразу кидається в очі, що цей приватний вуз являється одним із кращих. 3. Дане твердження являється анахронізмом. 4. Не дивлячись на те, що він є досить одіозною особою, він знаходиться на гарному рахунку в цій установі. 5. Він попав впросак. 6. Не треба втирати мені окуляри, я все одно знаю вірну відповідь.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Дайте відповіді на питання.

1. Що таке загальнонаціональна, або загальнонародна, мова? 2. Які елементи містить загальнонаціональна мова? 3. Що таке літературна мова? Які її основні ознаки? 4. Що таке норма мови? Назвіть норми української літературної мови. 5. Назвіть та охарактеризуйте функції мови.

2. Поставте наголос у наведених словах. За потреби скористайтеся словником.

Синекура, показник, господарський, спина, фольга, мережа, флюорографія, атлас, центнер, отаман, бюрократія.

3. Запишіть правильні варіанти перекладу словосполучень.

Вірна відповідь; являється заступником директора; гарне міроприємство; учбовий посібник; працівник знаходиться на гарному рахунку в керівництва; він втирає вам окуляри;

4. Запишіть переклад речень.

1. Мой друг является филологом, поэтому он практически всегда говорит верно, без ошибок. 2. Если новый закон наберет силу, то ваша работа не покажется вам синекурой и вы уже не будете на хорошем счету. 3. Сразу бросается в глаза, что он втирает вам очки. 4. Данное утверждение уже давно является анахронизмом. 5. Заместитель директора является весьма одиозной личностью, что сразу же бросается в глаза.

5. Поясніть значення слів.

Гомогенний, синекура, автохтон, нівелювати, пієтет, аксіологічний, емпіричний, апіорний, алюзія.

6. Письмово перекладіть текст. Розставте розділові знаки.

Термин «экономика» является достаточно древним он возник очень давно более двух тысяч лет тому назад и приобрел международное значение. Древнегреческий философ Ксенофонт написал самый первый трактат об экономике. Два греческих слова «эйкос» (домашнее хозяйство) и «номос» (закон) были объединены в одно слово «экономикос» которое затем несколько видоизменилось в разных языках. Бросается в глаза что уже древние греки

понимали что вести хозяйство следует упорядочено, соблюдая действующие законы, следуя определенным правилам. В то время наука о хозяйстве еще только зарождалась и принципы рачительного хозяйствования были выработаны эмпирическим путем на основе обобщения хозяйственной практики. И уже затем в течение сотен лет создавались и закладывались в реальную жизнь научные принципы хозяйственной деятельности. Постепенно сформировалась оформилась экономическая наука как часть общечеловеческих знаний о способах и средствах получения распределения обмена и использования средств для существования людей.

7. Доберіть синоніми до поданих слів.

Одіозний, директива, анахронізм, автохтонний, адепт, фамільярний, пієтет, лімітувати, адаптуватися, стимул, рекомендувати, тубілець.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ

Лексикологія як учення про слово. Ознаки слова як мовної одиниці

Лексикологія (від гр. *lexikos* – словесний, словниковий) – наука, що вивчає словниковий склад слів, їхнє походження, вживання, зв'язок з іншими словами. **Лексикою** називають словниковий склад мови, усю сукупність слів, що використовується в мові.

Основною одиницею мови є **слово**. Йому притаманні такі ознаки: 1) фонетична оформленість; 2) наявність лексичного значення; 3) номінативність (здатність називати об'єкт чи явище); 4) граматична оформленість; 5) вільна відтворюваність; 6) власний наголос; 7) структурна цілісність.

Лексичне значення слова. Багатозначні й однозначні слова

Однією з головних характеристик слова є наявність лексичного значення. Залежно від кількості таких значень виокремлюють однозначні та багатозначні слова.

Однозначними називають ті слова, які в будь-якому контексті мають одне те саме значення. Наприклад, *мовознавство*. Це слово має лише одне єдине значення: «Наука про мову, її суспільні функції, загальні особливості, конкретні прояви її структури». До однозначних переважно належать терміни (*бісектриса, гіпербола, підмет*), назви окремих різновидів дерев, кущів, грибів, злаків тощо (*клен, жасмин, сиріжка, жито*), назви тканин (*вельвет, бархат, батист*), власні назви (*Дніпро, Луцьк, Карпати*), назви деяких машин, механізмів та їхніх деталей (*автобус, гвинтівка, втулка*). При цьому слід зважати, що інколи серед термінологічної лексики можуть трапитися багатозначні слова: *корінь* (у лінгвістиці, ботаніці, математиці), *операція* (у медицині, військовій справі) тощо.

Багатозначними (полісемантичними) називають такі слова, які залежно від контексту мають кілька значень. Наприклад, *зірка*. Це слово має кілька значень: **1.** Самосвітне небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів: «Є **зірки-гіганти**, які в мільярди разів перевершують Сонце об'ємами, а також **зірки-ліліпути**, що в мільйони разів менші за Сонце». **2.** Про дуже видатну, прославлену людину (переносне): «*Софія Лорен – славетна **зірка італійського кіно***». **3.** Геометрична фігура з гострокінцевими, переважно п'ятьма виступами по колу; предмет такої форми: «*Тут сіль блищить із давніх гір. Та вже не хрестик, не іконку Турист бере як сувенір, А **зірку** променисту з солі*». **4.** Світла пляма на лобі у тварин: «*Тут дзвінко заіржав рудий кінь з білою **зіркою** на лобі*». **5.** мн. (Lychnis). Садова рослина, суцвіття якої має квітки з п'ятьма пелюстками: «*Рядки дівчачих голів, завітчаних маком та червоними **зірками**, цвіли, як гірлянди квіток у квітнику*».

Пряме та переносне значення слова

Багатозначні слова можуть мати прямі чи переносні значення.

Прямим називають основне лексичне значення багатозначного слова. Прямим найчастіше буває первинне, тобто таке, від якого походять усі інші. Наприклад, слово *вогонь* у словнику має таке пряме значення: 1. Розжарені гази, що виділяються під час горіння й світяться сліпучим світлом; полум'я. Від цього значення пішли інші. Серед них такі: 2. Купа дров, хмизу, що горить: «*Коло одного шатра горить багаття, висить казанок, а коло **вогню** сидить циганка в червоній хустці на голові*». 3. Світло сонця, освітлювальних приладів: «*Повільно врзалися [новобудови] в тайгу сліпучими лезами електричних **вогнів***».

Переносне значення – вторинне лексичне значення багатозначного слова, що виникає внаслідок перенесення ознак, явищ, дій одних предметів на інші. Так, у словнику зафіксоване таке переносне значення слова *вогонь*, як душевне піднесення, натхнення: «*Та не має такої сили мій **вогонь**! І от чому він не потішив мене в моїй тузі великій*».

До основних видів переносних значень належать метафора й метонімія.

Метафорою називають перенесення, що базується на подібності, схожості між предметами, їхніми ознаками, діями тощо: *теплий светр* і метафоричне словосполучення: *теплий голос*; *посміхається людина – посміхається сонце*.

Метонімія – це перенесення на основі не подібності, а суміжного зв'язку між об'єктами: *Харків обрав мера* (тобто жителі Харкова обрали); *слухати Йоганна Пахельбеля* (тобто слухати музику Йоганна Пахельбеля).

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поставте наголос у словах.

Феномен, олень, середина, індустрія, маркетинг, валовий, фольга, кілометр, дрова, вірші, отаман, оптовий, джинсовий, помилка, показник, разом.

2. Поясніть значення слів.

Синекура, одіозний, ойкумена, адепт, адекватний, реноме, аксіологічний, комюніке, фамільярний, мезальянс, емпіричний, апріорі, білінгвізм, девіантний.

3. Перекладіть українською.

На протяжении недели; верное решение; сизифов труд; действующее законодательство; данный вопрос; бросаться в глаза; является объектом; феномен власти; действующий на основании устава; дамоклов меч; косвенный налог; кисейная барышня; поступить в вуз; попасть впросак; в конце концов; занять призовое место; занять должность заместителя директора; занять место в зале.

4. Визначте, які з наведених слів є багатозначними.

Відгомін, гітара, гідний, глевкий, земля, енциклопедія, Вінниця, жовтий, око, золотий, тремтіти, гумор, директор, дорога, елеватор, пацієнт, мова, прислівник, гострий, місяць, загорітися.

5. Доберіть антоніми до різних значень багатозначного слова.

Сухий одяг, суха погода, сухий хліб, суха мова, сухе літо; чисті руки, чиста совість, чисте небо, чистий сніг, чиста ріка; свіжий хліб, свіжий журнал, свіжа сорочка; м'який клімат, м'яке ліжко, м'яка людина.

6. Визначте словосполучення з прямим значенням та словосполучення з переносним значенням.

Теплий светр, теплий погляд, тепле проміння, теплі слова, тепла зустріч, теплий колір, теплий одяг, теплий день; горять зорі, горить вогонь, горить обличчя, на тобі горить взуття, горить жито в полі, горить ріка, горить ліс; солодка мрія, солодкий рулет, солодкий сон, солодка цукерка, солодке життя.

7. Визначте різновид переносного значення.

Абітурієнт повинен володіти державною мовою, берегти книгу, берегти копійку, слухати Пахельбеля, чайник закипів, зорі сяють, срібна каблучка, золотий голос, Харків спить, дитина спить, сніги тануть, тане пісня, тане кохання.

8. Відредагуйте речення.

1. Коли читаєш твори неокласиків, то одразу кидається в очі висока ерудованість письменників. 2. Декілька студентів прийняло участь у цьому міроприємстві. 3. Він виконав велику за об'ємом роботу. 4. Ми викликали інспектора у відповідності з наказом. 11. У цьому учбовому закладі говорять на англійській мові. 5. Йому винесли подяку вчора на зборах, оскільки в цій установі він завжди був на гарному рахунку. 6. Я рахую, що це питання можна розглянути в слідуючий раз.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Дайте відповіді на питання.

1. Що таке семантика? Що вивчає семасіологія? 2. Які слова називають полісемантичними (багатозначними)? 3. Яке значення називають прямим? Яке значення називають переносним? 4. Що таке метафора? Наведіть приклади. 5. Що таке метонімія? Наведіть приклади. 6. Що таке синекдоха? Наведіть приклади.

2. Перекладіть письмово речення. Поясніть значення виділених слів.

1. Данная работа казалась заместителю директора *синекурой*. 2. Она на очень плохом счету у преподавателя, поскольку ее точка зрения редко основывалась на *эмпирических* фактах. 3. Зачастую критерии возраста и его *аксиологические* параметры определяются человеком по-разному: «изнутри» (в качестве самооценки) и «снаружи» (со стороны). 4. Почерк Франческо Петрарки является основой современного шрифта курсив. 5. На протяжении всего срока обучения он относился к руководству с *пиететом*. 6. Ему сразу бросилось в глаза, что данная личность является весьма *одиозной*.

3. Відредагуйте словосполучення. Правильний варіант запишіть.

Кидається в очі його необізнаність, вірне твердження, на протязі століть, діючий закон, втирати окуляри, прийняти вірне рішення, займати посаду, зайняти перше місце, думки співпадають, учбовий посібник, приватний вуз, в кінці кінців.

4. Перекладіть фразеологізми українською мовою. Поясніть їхнє значення.

Разрубать гордиев узел, дамоклов меч, лакмусовая бумажка, содом и гоморра, позолотить пилюлю, втирать очки, кисейная барышня, Филькина грамота, как с гуся вода, метать бисер перед свиньями.

5. Письмово перекладіть текст українською.

Термин «политическая экономия» впервые проявился в 1615 году в названии книги французского учёного А. де Монкретьена «Трактат политической экономии». Это название стало настолько удачным, что являлось общепризнанным обозначением экономической науки вплоть до начала XX века. Данный термин в то время достаточно точно отражал характер экономических исследований, поскольку экономика в странах Европы, государственным строем которых являлась абсолютная монархия, была очень тесно связана с политикой. До сих пор в названиях отдельных научных изданий можно встретить данный термин. В конце концов большинство экономистов отказалось от подобного обозначения экономической науки. Научные исследования, согласно Альфреду Маршаллу, должны строиться не в расчёте на практические цели, достижению которых они способствуют, а в соответствии с содержанием самого предмета, которому они посвящены. Экономическая наука должна остерегаться касаться многих политических вопросов, которые практик не может игнорировать. Поэтому, считает Маршалл,

еє лучше обозначать широким термином «экономическая наука» (англ. *economics*), чем более узким термином «политическая экономия».

6. Запишіть в одну колонку словосполучення з прямим значенням, а в іншу – з переносним. Визначте різновид переносного значення (метафора, метонімія, синекдоха).

Колючий погляд, колюча троянда, солодкі мрії, слухати Альбіноні, слухати друга, випити чарку, Київ прокинувся, сто разів казав, летять дні, пофарбувати вікна, руде волосся засміялося, холодний прийом.

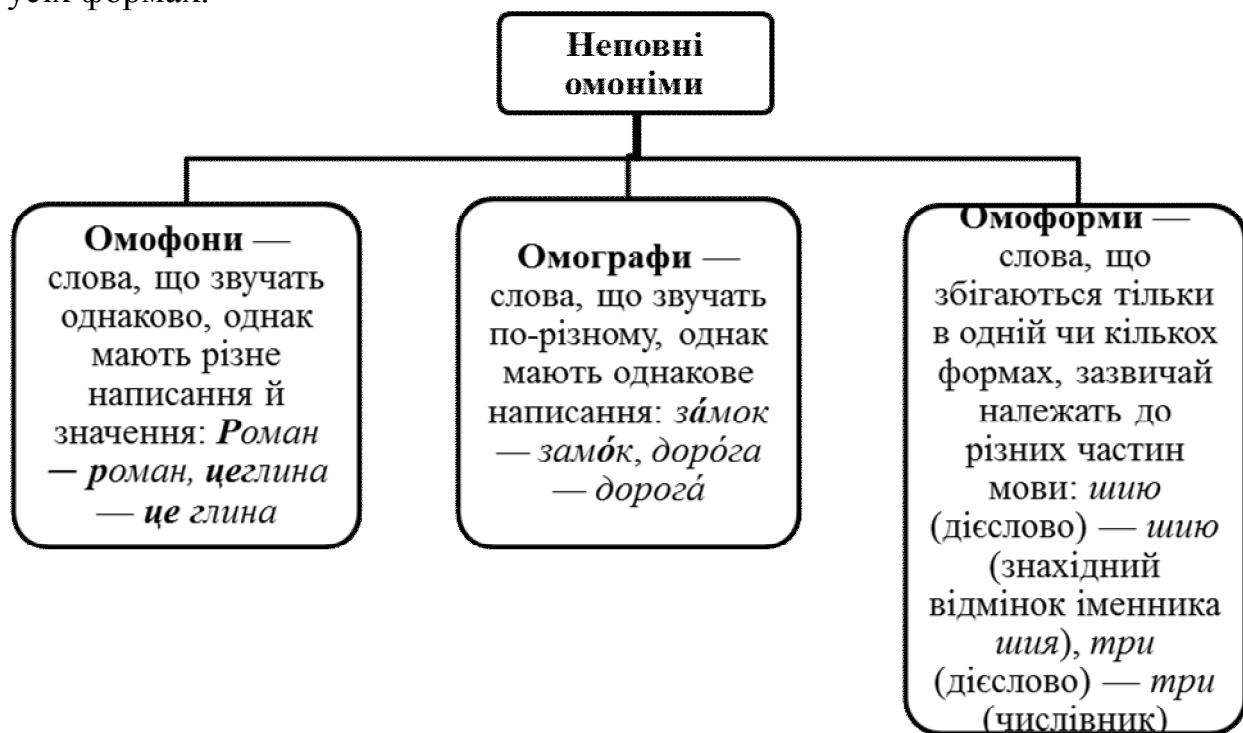
7. Поставте наголос у словах.

Отаман, спина, фольга, феномен, індустрія, флюорографія, джинсовий, господарський, оптовий, маркетинговий, рукопис, рукописний, глядач, цемент, центнер, показний, одинадцять, мережа, бюлетень, кропива, аристократія, ракушка, колія, інсульт, перепис, тигровий, щипці.

Омоніми

Від багатозначних слів важливо відрізнити **омоніми** (від гр. *homós* – однаковий і *ónyma* – ім'я). Так називають слова, які мають однакове звучання чи написання, однак різне значення.

Розрізняють **повні омоніми**, себто такі, що збігаються за звучанням, за написанням та у всіх відмінкових формах (*ласка* – тварина й *ласка* – доброзичливе ставлення; *коса* – знаряддя для косіння трави, *коса* – вид зачіски, *коса* – смуга суходолу в морі), а також **неповні омоніми**, які не збігаються в усіх формах.

Існують у мові й **міжмовні омоніми** – слова, що звучать подібно в кількох мовах. Їх ще називають «фальшивими друзями перекладача» через те, що такі слова легко сплутати. Наприклад, *доля* в українській мові – це перебіг

подій, збіг обставин, що не залежать від бажання й волі людини: *складна доля, доля закинула в Крим*. Для позначення частини чогось варто використати слово *частка* (*частка правди, а не доля правди*). Російське слово *неделя* варто перекладати українським *тиждень*, а не *неділя* (*вокресеньє*). Російське *час* українською мовою – *година* (проміжок, що триває 60 хвилин), натомість *время* якраз і варто перекладати словом *час*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть значення слів.

Манкурт, офіціоз, космополіт, білінгвізм, альма-матер, мезальянс, рантьє, реноме, комюніке, філістер, ва-банк, карт-бланш, манкурт, діатриба, факсиміле, антагонізм, гомогенний, інсургент, статус-кво.

2. Доберіть українські відповідники.

Мысли совпадают, данное утверждение, быть на хорошем счету, является самым добрым, делать вид, издавший виды, доказательства на лицо, кисейная барышня, попасть впросак, бросаться в глаза, занять место руководителя, сделать что-либо на общественных началах, действующее руководство, вид на жительство, в двух шагах, в двух словах, следующая остановка, следующая задача, следующий момент, повестка дня.

3. Доберіть значення до другого омоніма.

1. Спис¹ – список, спис² – ... 2. Лата¹ – те саме, що латка, лата² – ... 3. Лама¹ – у Тибеті та Монголії – монах-буддист, лама² – ... 4. Гіпербола¹ – навмисне перебільшення, гіпербола² – ...

4. Визначте різновид омонімів (повні / часткові (омофони, омографи, омоформи)).

Три, орел, судак, сонце, приклад, на став, сім'я, роман, дорога, пара, замок, бурі, коло, додому, лев, коти, садочок, ячмінь, погас, рація, чайка, світи, мука, віз, радій.

5. Знайдіть омоніми в реченнях. Визначте вид.

1. Думи мої, думи мої, Квіти, мої діти. Виростав вас, доглядав вас, Де ж мені вас діти? (*Т. Шевченко*). 2. Поезії ясне світило, з тобою жить, тебе любить! Понад сто років ти світило І будеш вічно з нами жить! (*П. Тичина*). 3. ... всі, навіть куховарки й покоївки говорили чистою московською мовою, хоч і мішали деколи слова українські, але надавали їм фонетику московську. Так, на базарі він почув, як баба питала: «По чому черевекі?» Далі чув, як один мужик питав у крамаря, чи торгує люльками. «Верно, жена родила», подумав Ямайський і пішов далі так само веселий (*В. Самійленко*). 4. І капав згук, немов роса... І ти дивилася в замрійні, як білі птиці синьо-синьо (Як біль і птиці синьо-осінньо), Несли ту цифру в небеса (*С. Тельнюк*). 5. Жінки подібні до дисертацій: вони потребують захисту (*Е. Короткий*). 6. Фунт цукру й фунт стерлінгів (*3 газети*).

6. Відредагуйте речення.

1. Мій самий любий музикальний твір – це «Лунна соната» Людвіга ван Бетховена. 2. Усю цю неділю я тяжко працював над виконанням домашнього завдання з української мови. 3. Щоб виконати цю задачу, мені потрібен один час. 4. Його друг являється замісником декана в даному часному вузі. 5. Мої міркування часто співпадають з вашими думками. 6. Я зробив вигляд, що не помітив дошкульного погляду друга.

7. Доведіть, що наведені слова є міжмовними омонімами.

Час, баня, луна, лихо, неділя, калитка, пильний, кілька, красний, гадати, трус, рожа, річ, орати.

8. Розмежуйте омоніми та багатозначні слова.

Термін, земля, орден, лимонка, мова, гучний, клас.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Дайте відповідь на питання.

1. Що таке омоніми? Назвіть причини виникнення омонімії. 2. Поясніть відмінність між повними та неповними омонімами. 3. Що таке омофони, омографи та омоформи? Наведіть приклади.

2. Поясніть значення слів.

Філістер, апофеоз, білінгвізм, античність, ва-банк, статус-кво, остракізм, превентивний, діатриба, мізантроп, синекура, мезальянс, космополіт, аксіологічний, реноме, офіціоз, пієтет, манкурт, цейтнот.

3. Поставте наголос у словах.

Ракушка, догмат, феномен, зубожілий, довідник, маркетинговий, мережа, ознака, кухонний, дрова, каталог, некролог, курятина, фаховий, показник.

4. Письмово перекладіть українською мовою. У деяких реченнях наявні міжмовні омоніми. Знайдіть їх та зверніть увагу на переклад.

1. В конце концов, чтобы не говорили, Т. Г. Шевченко был далек от официоза. 2. Новый заместитель директора пытался нивелировать установленные правила. 3. Упоминание о пушках в трагедии Шекспира «Юлий Цезарь» является анахронизмом. 4. Верно говорят о нем – он настоящий адепт конформизма. 5. В данной работе встречается много фактических ошибок и досадных опечаток. 6. Про этого работника говорили, что он на хорошем счету у заведующего отделом. 7. Его мнение совпадает с мыслями заведующего кафедрой. 8. Она не обратила на это внимания, несмотря на то, что столкнулась с ним у крыльца. 9. Сквозь распахнутую дверь виднеются густо пересыпанное звездами небо и краешек светлой луны.

5. Відредагуйте словосполучення. Правильний варіант запишіть.

Думки збігаються, вірна відповідь, бути на поганому рахунку, даний учбовий посібник, поступити у самий кращий вуз, зайняти перше місце на олімпіаді, зробити щось на суспільних засадах, безналічний розрахунок, підводити підсумки, займати посаду директора, втирати окуляри, на слідуючий день, діючі правила, «Лунна соната» Л. Бетховена.

6. Визначте різновид омонімів. Згрупуйте слова в чотири колонки: повні омоніми, омофони, омографи, омоформи.

Вжиті, закувати, ласка, діти, газ, орган, любов, дорога, цеглина, бал, ключ, уголос, звір, сонце, справа, догори, якби, атлас, орган, обід, мріяти, віра.

Пароніми

Пароніми – це слова, що подібні за фонетичним малюнком, тобто за звучанням, а також близькі за морфологічною будовою, однак розрізняються за значенням. Здебільшого пароніми належать до однієї частини мови, тому мають однакові граматичні ознаки. До паронімів належать, наприклад, слова *виборчий* – пов'язаний із виборами, із місцем, де відбуваються вибори (*виборча* дільниця, *виборча* урна, *виборчий* бюлетень) і *виборний* (який визначається або обирається голосуванням (*виборна* посада), *гривня* – грошова одиниця України (курс *гривні*; десять *гривень*) і *гривна* – металева шийна прикраса у вигляді обруча (кольє нагадує давньоруські *гривни*), *громадський* – який стосується суспільства, окремого колективу, відбувається в суспільстві, громаді (*громадська* організація, *громадська* думка) і *громадянський* – той, що стосується громадянина (*громадянський* обов'язок, *громадянська* мужність).

Пароніми бувають **однокорневими** (мають однаковий корінь, однак різні суфікси чи префікси): *дільниця* – *ділянка*, *земний* – *земляний* – *земельний*, *тактичний* – *тактовний*, а також **різнокорневими** (відрізняються кількома звуками в коренях): *кампанія* – *компанія*, *ступінь* – *степені*, *талан* – *талант*.

За лексичним значенням пароніми бувають **синонімічні**: *повінь* – *повідь*, *крапля* – *капля*, *притаїтися* – *причайтися*; **антонімічні**: *прогрес* – *регрес*, *імпорт* – *експорт*, *еміграція* – *імміграція*; семантично різні (подібні лише за звучанням): *адрес* – *адреса*, *ефект* – *афект*, *дипломат* – *дипломант*, *газ* – *гас*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Доберіть українські відповідники.

Принять меры; ряд мероприятий; верное представление о ситуации; действующий устав; следующий вопрос на повестке дня; принять следующие меры; важная задача; делать вид, что не замечаешь; задавать вопрос; согласно приказу; бросаться в глаза.

2. Установіть відмінності між значенням слів.

Військовий – воєнний, уява – уявлення, авторитетний – авторитарний, чисельний – численний, подвижник – сподвижник, виключний – винятковий, рятувальник – рятувальник, адресат – адресант, декваліфікація – дискваліфікація, континент – контингент, керівництво – керування, об'єм – обсяг, здібний – здатний, тактовний – тактичний, громадський – громадянський, особистий – особовий, гривна – гривня.

3. Оберіть одне із слів, утворюючи можливі словосполучення.

1. (Громадський, громадянський) комітет, думка, позиція, лірика.
2. (Тактовний, тактичний) керівник, людина, прийом. 3. (Музикальний, музичний) слух, людина, школа, інструмент. 4. (Військовий, военний) кафедра, конфлікт, білет. 5. (Змістовий, змістовний) доповідь, помилка, неточність, текст. 6. (Авторитетний, авторитарний) комісія, директор. 7. (Об'єм, обсяг) книги, кубічний. 8. (Виборча, виборна) посада.

4. Знайдіть та виправте помилки.

1. Він являється дуже нетактичною людиною. 2. У вас склалася хибна уява про цього замісника директора. 3. Подвижники Богдана Хмельницького були талановитими воєначальниками, полковниками: Максим Кривоніс, Іван Богун, Данило Нечай тощо. 4. На річному вокзалі після ремонту відкрили кафе та їдальню. 5. Військові навчальні заклади існують у всіх розвинутих країнах світу. 6. Я завжди вважав твого брата тактичною людиною, не дивлячись на всі його жарти. 7. Із кінця ХІХ століття в канадському місті Вінніпезі почали селитися українські емігранти – робітники. 8. Він поступив дуже не тактично. 9. Об'єм цієї книги – 280 сторінок.

5. Перекладіть словосполучення українською мовою.

Военная кафедра – военный конфликт – военный корреспондент – военный округ – военный период, домашний адрес – поздравительный адрес, дружеский визит – дружный коллектив, способный на все – способный ребенок, тактичный руководитель – тактичный прием, богатое воображение – иметь представление о чем-либо, музыкальные занятия – музыкальный вечер – музыкальные пальцы – музыкальные инструменты – музыкальная школа, избирательный участок – приусадебный участок – участок работы.

6. Виправте помилки, які зробив комп'ютер.

1. Багато державних заснувань було представлено на цій виставці (Много государственных учреждений было представлено на этой выставке). 2. Учора урочисто відзначили підставу суспільства (Вчера торжественно отметили основание общества). 3. Шкода, що все так утворилось (Жаль, что все так получилось). 4. Ці процеси посилювались після висновку мирної угоди (Эти процессы усилились после заключения мирного соглашения). 5. Він мав гарне утворення (Он имел хорошее образование). 6. У цю справу вкладалися значні засоби (В это дело были вложены значительные средства). 7. Цей документ надає право звістки педагогічну діяльність (Этот документ дает право вести педагогическую деятельность).

7. Поясніть значення слів.

Офіціоз, остракізм, аксіологічний, сподвижник, адресант, аутодафе.

8. Перекладіть українською мовою текст.

Куди не кинь – усюди клин. Данный фразеологизм является одним из наиболее распространенных. Он означает, что выхода из положения нет. Грустно. Но при чем же здесь клин? Согласно данным, существовал ранее на Руси крестьянский обычай при распределении общинной земли кидать жребий. Заметим, что земли при этом (хорошая и плохая отдельно) распределялись

малыми долями. Так вот, *клин* – это «самая маленькая мера земли, узенькая полоска поля», даже меньше осминника, то есть 1/8 десятины (напомним старую поговорку «Не постоишь за клин, не станет и осминника», то есть «Уступишь в малом, не будет и большего»). Вам теперь понятен смысл поговорки «*Куда ни кинь – все клин*»? Действительно, можно возмущаться сколько угодно, но выхода из положения нет, если, куда ни кинь крестьянский жребий при дележе земли, все равно целого хорошего участка не получится: достанутся одни клинья.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Дайте відповіді на питання.

1. Що таке пароніми? Наведіть приклади. 2. Які існують різновиди паронімів? Наведіть приклади.

2. Поясніть значення паронімів.

Емігрант – іммігрант, удача – вдача, подвижник – сподвижник, ефективний – ефективний, корисний – корисливий, тактичний – тактовний, ідеальний – ідеалістичний, реальний – реалістичний, батьків – батьківський, виборчий – виборний, об'єм – обсяг, одинарний – ординарний, пам'ятник – пам'ятка, гуманітарний – гуманістичний – гуманний, дружний – дружній, абонент – абонемент, адресат – адресант.

3. Доберіть до слова правильний паронім.

(Показник, показчик) успіхів; думка (громадська, громадянська); гарна (вдача, удача) хлопця; (виборча, виборна) дільниця; (авторитетна, авторитарна) комісія, (торговий, торговельний) знак, записувати в (дебет, дебіт), значний (дисконт, дискант) для пенсіонерів.

4. Перекладіть речення українською мовою. Запишіть.

1. Этот человек является самым тактичным заведующим отделом, хотя занял данную должность очень давно. 2. Они приняли ряд радикальных мероприятий, чтобы избежать эскалации конфликта. 3. Мне сразу бросилось в глаза, что данный человек не имеет ни малейшего представления об аутентичных памятках той эпохи. 4. Учитывая объемы производства, данная должность вряд ли покажется вам синекурой. 5. Данная музыкальная школа является одной из самых лучших, по крайней мере она на очень хорошем счету в районе. 6. Несмотря на большой объем работы, коллектив у нас дружный, да и атмосфера тоже дружественная. 7. Мы разработали ряд мероприятий согласно приказу. 8. Несмотря на то, что заместитель руководителя является одиозной личностью, специалист он неплохой. 9. Он всегда делает вид, что ничего не знает, вводя в заблуждение людей, незнакомых с ним лично.

5. Запишіть переклад тексту.

Важным аспектом изучения социологии, как и любой другой науки, представляется изучение истории ее становление и развития. Хотя социология как наука и оформилась в XIX в., но и до этого мыслителей в течение многих веков интересовала проблема общества.

Несомненно, что взгляды этих ученых нуждаются в рассмотрении, так как до сих пор не сложилось единого теоретического направления в социологии, и их изучение может оказать значительную помощь в этом процессе. Более того, отбрасывать богатый теоретический материал, созданный на донаучном уровне социологии, было бы просто глупо.

В период античности первое полное представление об обществе дали в рамках социальной философии *Платон* («Законы», «О государстве») и *Аристотель* («Политики»). Именно Платон впервые разработал в своих работах учение о социальной стратификации. Он выделяет три сословия, которые должны существовать в идеальном обществе: правители-философы; воины и производители; торговцы, ремесленники и крестьяне.

Свою теорию социальной стратификации предложил и Аристотель. Согласно ей в обществе выделяются: богатый слой (плутократия), средний класс и лишенный собственности класс.

6. Поставте наголос у словах.

Залоза, феномен, Харківщина, Ньютон, хронометр, кілометр, барометр, одинадцять, багато віршів, дві сестри, дрова, сестри, донька, дочка, жалюзі, фольга, джинсовий, отаман, олень, ознака, мережа, центнер, цемент, новина, навчання, пізнання, показник, довідник, ракушка, індустрія, інсульт, диспансер.

7. Доберіть українські відповідники. Запишіть.

Весомый показатель; в двух словах; избирательный участок; сеть предприятий; косвенный налог; подоходный налог; показатель успеха; маркетинговая компания; справочник по философии; поступить в частный вуз; мысли совпадают; делать вид, что ничего не понимаешь; стоимость груза; решить математическую задачу; осмотр имущества; освещать вопросы; образованный человек; личный справочник; жить за чужой счет.

8. Поясніть значення слів.

Остракізм, діатриба, філістер, реноме, рекламація, офіціоз, синекура, апелювати, автентичний.

Синоніми

Багатство будь-якої мови визначає наявність у ній синонімів. **Синонімами** (від гр. *synónymos* – однаковий) називають слова, які близькі або тотожні за значенням, проте той самий предмет, процес, явище називають по-іншому. Головне призначення синонімів у мові – надати змогу уникати повторів у мові. Варто розрізняти загальномовні та контекстуальні синоніми.

Однакові за значенням синоніми називають **абсолютними**: *мовознавство – лінгвістика, азбука – абетка – алфавіт, іспит – екзамен*.

Ідеографічні синоніми позначають той самий предмет, ознаку чи явище, однак при цьому відрізняються відтінками значень: *хотіти – бажати, прагнути, жадати; іти – пересуватися, простувати*.

Стилістичні синоніми – це слова, що різняться елементами значень та емоційно-експресивним забарвленням, вживаються в різних стилях: *волосся*

(усі стилі) – *патли* (розмовний стиль), *автобіографія* (офіційно-діловий стиль) – *життєпис* (публіцистичний стиль).

Усі наведені синоніми належать до *загальномовних*. *Контекстуальними* називають такі слова, які виступають синонімами тільки за певних умов у відповідному контексті: *І вдень і вночі кипіла робота. Так тривало кілька тижнів*. У цьому реченні виділені дієслова будуть синонімами.

У мові існують також *евфемізми* – стилістично нейтральне слово чи вислів, яке вживають замість синонімічної мовної одиниці, що з точки зору загальноприйнятих правил є нетактовною, грубою, зневажливою. Евфемізми часто завуальовано представляють сутність явища, маскують її. Витоки евфемізації явищ слід шукати в давніх табу. Наприклад, кажуть *піти в інший світ, піти у вічність, заснути вічним сном, врізати дуба замість померти; людина з надлишковою вагою, повна замість товста; людина поважного віку, літня замість стара; людина з особливими потребами, із вадами розвитку замість інвалід; за доступною ціною замість дешевий* тощо.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть значення слів паронімів.

Унітарний – утилітарний, проблема – дилема, градація – гравітація, наступний – подальший, заснований – оснований, первинний – первісний, військовий – военний, на протязі – протягом, витрати – затрати, виключно – винятково, особовий – особистий, стан – становище, питання – запитання, задача – завдання, категорійний – категоричний, дискримінація – дискредитація, споживацький – споживний, хронічний – хронологічний.

2. Відредагуйте речення.

1. Мій друг являється самим тактичним завідуючим відділу. 2. Ми приймали участь у багатьох олімпіадах і часто займали призові місця. 3. По слідуєчому питанню виступить голова комісії. 4. Керівництво нашого підприємства рахує, що, не дивлячись на тяжкі погодні умови, агрофірма добилася значних результатів. 5. Він прийняв участь в олімпіаді та зайняв друге місце. 6. Мені одразу кинулася в очі його нетактичність та остракізм.

3. Доберіть синоніми до поданих слів.

Адміністрація, кон'юнктура, акциз, акція, аргумент, бізнесмен, кореспонденція, вексель, конкуренція.

Довідка. Умови, обставини; пай, частка; підприємець; правління; довід, доказ; боргове зобов'язання; непрямий податок; змагання; листування.

4. Продовжіть синонімічний ряд, користуючись словами з довідки.

Адекватний – рівний, ... Ефектний – виграшний, ... Рентабельний – вигідний, ... Стимулювати – заохочувати, ... Диференціювати – розрізняти, ... Концентрувати – зосереджувати, ...

Довідка. Відповідний, однаковий; доцільний, прибутковий; поділяти, розчленовувати; згущувати, збагачувати; яскравий, той, що справляє враження, виділяється; спонукати до дії, давати поштовх.

5. Доберіть до поданих слів синоніми.

Апелювати, превентивний, пістет, білінгвізм, орфоепія, інсургент, адепт, рекомендувати, метаморфоза, дудлити, гіперболізований, кон'юнктура, гарний, сумний, завірюха, шлях, бити, відважний, безліч, великий.

6. Поясніть відмінність у значенні слів.

Абориген – автохтон – тубілець, авторитетний – престижний, автобіографія – життєпис, бік – сторона, брифінг – прес-конференція, витрати – видатки – втрати – затрати – збитки, свічадо – дзеркало, офірувати – жертвувати, десниця – права рука.

7. Поставте наголос у словах.

Індустрія, залоза, синекура, феномен, показник, довідник, оптовий, маркетинговий, рукопис, перепис,

8. До поданих слів доберіть евфемізми.

Помиляється, спить, божевільний, злодій, хворіє, вбив себе, бреше, смердить, ударив когось, старий, товстий, каліка, боягуз.

9. Перекладіть українською мовою.

1. Несмотря на все свои недостатки, данная работа казалась ему синекурой. 2. Данный человек, несмотря на все его достоинства, является весьма одиозной личностью. 3. Вчера мы посетили один из ведущих музеев под открытым небом. 4. К глубокому сожалению, я потерял свой военный билет. 5. Все выборные участки были обеспечены бюллетенями. 6. Несмотря ни на что, мы приняли участие в данной акции на общественных началах.

10. Розкрийте дужки, вибираючи потрібний за змістом синонім.

1. (Здорові, великі, міцні, дужі, високі) кострубаті дуби (грізно, суворо, люто, безжалісно) стояли в снігових заметах (*М. Коцюбинський*). 2. Здається, у місті ніколи не було так (похмуро, темно, чорно), як у перші оці тривожні ночі світломаскувань (*О. Гончар*). 3. (Вітер, сухувій, борвій, легіт) (промчав, пролетів, пронісся), улігся, і (надріччя, узбережжя, берег) взялося сивиною, (підіймався, вставав, розповсюджувався) (туман, імла, мряка) (*Г. Тютюнник*). 4. Так чи інакше, але ви (ідете, бредете, пересуваєтеся) під холодним травневим дощем... (*Ю. Андрухович*). 5. Пісні спліталися в розмаїтий вінок, і були в ньому всякі (барви, кольори, фарби) та відтінки (*І. Цюпа*).

11. Розташуйте синоніми таким чином, щоб кожне наступне слово ілюструвало збільшений вияв ознаки в такій послідовності: нейтральне — поетичне — зневажливе.

1. Холодна, тюрюга, кримінал, арештантська, в'язниця, тюрма, темниця, каталажка. 2. Мимрити, говорити, ректи, молоти, базарити, плести, базікати, патякати, варнякати, щебетати. 3. Зелений, молодий, безвусий, безбородий, жовторотий, юний.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Дайте відповіді на питання.

1. Що таке загальнонародна мова та які її складники? 2. Що таке міжмовні омоніми? 3. Які слова називають омонімами? Назвіть групи неповних омонімів. 4. Що таке синоніми? Які існують класифікації синонімів? 5. Наведіть приклади абсолютних синонімів. 6. Наведіть приклади ідеографічних синонімів. 7. Що таке пароніми? Наведіть приклади.

2. Запишіть синоніми до поданих слів.

Земля, лімітувати, білінгвізм, адекватний, темпоральний, конфіденційність, пієтет, фігуральний, ліквідувати, адаптувати, сакраментальний, автентичний, екземпляр, тотальний, метаморфоза, ґрунт, апелювати, компетентність, асиміляція.

3. Поясніть значення слів.

Емпіричний, апріорний, цейтнот, конформіст, манкурт, космополіт, ва-банк, карт-бланш, альма-матер, офіціоз, латентний, ксенофобія, мізантроп, автентичний, трюїзм, софістика, статус-кво, евфемізм, дисфемізм, фрустрація, гедоніст.

4. Доберіть українські відповідники. Запишіть.

В два счета; взять верх; дело хозяйское; бросаться в глаза; мысли совпадают; быть на хорошем счету; попасть впросак; доказательства налицо; несмотря на вопиющие факты причастности к делу; косвенный налог; подоходный налог; приходит в негодование; бумажная волокита; административное взыскание; вовлечь в работу; возбудить уголовное дело; на протяжении длительного периода; самым тщательным образом.

5. Перекладіть текст українською мовою.

Человеческий взгляд выполняет функцию, в значительной мере отличную от взгляда у животных. Он тесно связан с речью и часто является средством установления контакта. Различные народы весьма по-разному используют взгляд в общении. Занимавшиеся этим вопросом этнографы делят человеческие цивилизации на «контактные» и «неконтактные». В контактных культурах взгляд при разговоре и общении имеет большее функциональное значение (надо сказать, что люди контактных культур и стоят ближе друг к другу при разговоре и чаще прикасаются друг к другу). Это арабы, латиноамериканцы, народы юга Европы. К неконтактным относят индийцев, пакистанцев, японцев, североевропейцев. Шведы, разговаривая, смотрят друг на друга больше, чем англичане. Индейцы племени навахо учат детей не смотреть на собеседника.. Японцы при разговоре смотрят на шею собеседника.

У других народов, например, у арабов, считается необходимым смотреть на того, с кем разговариваешь. Детей учат, что невежливо беседовать с человеком и не смотреть ему в лицо. Многие замечали, что разговаривать с человеком в непроницаемых темных очках не очень-то приятно. Человек, мало смотрящий на собеседника, кажется представителям контактных культур неискренним и холодным, а «неконтактному» собеседнику «контактный»

кажеться навязчивим, бестактним, даже нахальним. Но у большинства народов существует неписаний закон, своего рода табу, заперщаючий в упор рассматривать другого человека, особливо незнакомого. Это считается дерзостью, вызываючим или даже оскорбительным поведением.

6. Відредагуйте речення. Запишіть правильний варіант.

1. Він привів чимало доцільних прикладів, доводячи, що Епікур являвся гедоністом. 2. Не дивлячись на те, що даний співробітник ще досить молодий, він може зробити це в два рахунки. 3. Не треба впадати в софістику й думати, хто з них являється мізантропом. 4. Він производив враження дуже тактичного завідуючого відділом. 5. Згідно наказу потрібно произвести начислення. 6. Одразу кидається в очі, що даний твір складений невірно.

Антоніми

Антоніми (гр. *ánti* – проти та *ónyта* – ім'я) – слова, що мають протилежне значення. Зазвичай слова, що протиставляються, належать до однієї частини мови: *любов – ненависть, чорний – білий, радіти – сумувати*. Наведені антоніми є **різнокореневими**, тобто утвореними від різних слів. Існують також **однокореневі** антоніми, які творяться за допомогою префіксів, що надають словам протилежного значення. Найчастіше цій меті слугує префікс **не-**: *правда – неправда, щастя – нещастя*. Також використовуються префікси **без-, проти-, а-, анти-**: *совісний – безсовісний, законний – протизаконний, моральний – аморальний, воєнний – антивоєнний*.

На явищі антонімії базуються такі стилістичні фігури, як **оксиморон** – сполучення двоє непеєднуваних понять, що мали б виключати одне одного, завдяки чому виникає ефект несподіваності й досягається експресивність вислову (*сумна радість, своя чужина, гірке щастя*), а також **антитеза** – зумисне зіставлення двох протилежних, але пов'язаних між собою понять, ідей, явищ задля підсилення більшої переконливості, підсилення вражень (*убиває й воскрешає, троянди й терни, вогонь і вода*).

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Доберіть із довідки до поданих евфемізмів синонімічні слова чи звороти, які є більш прийнятними з міркувань пристойності, ввічливості.

Вбити себе, помилятися, карлик, дешевий, божевільний, старий, померти, сліпий, бреше, смердить, піти в туалет, алкоголік, двієчник.

Довідка. Незрячий; говорить неправду, обманює; навіки спочити, піти у вічність, заснути вічним сном; людина з психічними розладами; недостатньо вмотивований учень; людина з алкогольною залежністю, відвідати дамську кімнату, піти в одне місце; вчинити самогубство, накласти на себе руки; відходить від істини, припускається неточностей; має неприємний запах; незрячий; літній, людина похилого віку, людина з досвідом; людина невисокого зросту; доступний за ціною.

2. Відредагуйте речення.

1. Він не мав ніякої уяви про те, що сталося. 2. Багатотисячний читач – культурний, доброзичливий – є тим постійним адресантом, до якого ми звертаємося кожним своїм твором. 3. Місцевком і адміністрація підготували ювіляріві адресу. 4. Особиста справа – це сукупність документів, що містять найповніші відомості про працівника. До неї входять заява, особистий листок з обліку кадрів чи анкета, автобіографія, копії документів за освіту, витяг із наказу про зачислення на роботу та інші документи по особистому складу, що стосуються працівника. 5. Він має статус юридичного лица. 6. Певна річ, жодна інструкція чи настанова не може передбачити всіх тонкощів проведення виборчої компанії. 7. Громадяни України називають свої гроші гривнями. 8. Директорові заводу мимохідь довелось приймати адміністративні міри. 9. Я оцінила її делікатність. Що не говори, людина тактична, уміє добре слово сказати. 10. У Шевченківському районі міста Києва оснований фонд допомоги мапоімуцим. 11. Дільничому інспекторові не пощастило отримати переконливих свідощв від сусідів потерпілого.

3. Знайдіть «нісенітницю» в тексті. Виправте їх.

Кажуть, що реклама – це гарний тактовний прийом. Отже, хотілось б дати вам якщо не професійний, то хоча б поверховий погляд на наш новий готель. Сподіваємось, що цей інформативний лист стане вам у нагоді. Наш готель знаходиться в прекрасній гірничий місцині. Назва цієї місцини занесена до реєстру наймальовничіших місцин світу.

У нашому готелі є 100 кімнат. Щоправда, ще не оформлені душеві й місця для роздягання жінок, однак над цим зараз ефектно працює керівництво й замісники керівників. Натомість у готелі дуже гарна їдальні, особливо слід відмітити гарнітур до других страв, який вельми смакує нашим відвідинам. До того ж, існує можливість заказати їжу прямо в номер. Шановні мешканці готелю, доставка меню в номер – значно скоротить Ваш час. Замовлення на доставку в номер приймаються по телефонам щодня, крім понеділка, вівторка та п'ятниці. Стан номерів у готелю відповідає всім стандартам. Таким чином, наш готель пропонує шикарну кухню, автостоянку, комфортабельні номери, а також високий рівень сервісу.

4. Доберіть українські відповідники.

Быть на хорошем счету, купить в рассрочку, в два счета, бросаться в глаза, несмотря ни на что, тактичный человек, ученая степень, иметь представление, верный перевод, стоит внимания, занять должность, хорошее отношение к людям, верное решение, косвенный налог, верный друг, военное училище, любой магазин, музыкальный слух, музыкальная школа, учебное заведение, объем работы, объем конуса, образованный человек, считать возможным, на протяжении года, действующий закон, мысли совпадают, занять первое место.

5. Відзначте стилістичні вади, що виникли внаслідок невиправданого вживання антонімів (нелогічність, помилки в побудові антитези, оксиморона, недоречний каламбур, незрозумілість висловлення). Відредагуйте речення.

1. Журнал «Здоров'я» — прекрасний помічник у житті й смерті. 2. «Із запізненнями в нас у групі все благополучно», — сказала профорг. 3. На змагання злетілися пілоти як сильної, так і прекрасної статі з шести країн. 4. У цьому кварталі в нас значно менше збільшення числа хворих. 5. Прірва між матеріальним становищем білих і чорних американців не тільки не зменшилася, але ще більше поглибилася. 6. Якщо хворий приймає препарат, сила захворювання буває набагато легшою (*З посібника*).

6. До поданих слів доберіть антоніми таким чином, щоб усі слова починалися з однакової літери.

Конкретний, неохайний, відносний, пасивний, синтетичний, неологізм, симпатичний, мирний.

7. До поданих висловів доберіть антонімічні сполуки.

Свіжий хліб, свіже повітря, свіже печиво, свіжа риба, ясно надворі, ясно говорить, ясно виклав, ясно горить, простий механізм, просте питання, простий лист, холодний клімат, холодна зустріч, виправити помилки, виникнення світу, збільшити витрати.

8. Поясніть значення слів. Де можливо, доберіть синоніми.

Пієтет, гомогенний, цейтнот, анахронізм, автохтон, реноме, білінгвізм, адекватний, філістер, остракізм, автентичний, апелювати, статус-кво.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Запишіть переклад речень.

1. Несмотря на то, что данный сотрудник был на хорошем счету в компании, работа не казалась ему синекурой. 2. Сразу бросается в глаза, что это весьма одиозная личность. 3. В данном военном училище директор — очень тактичный человек. 4. Он попал впросак и не смог отыскать верный ответ, несмотря на то, что трудился над данным проектом на протяжении нескольких месяцев. 5. Студенты приняли участие в нескольких важных мероприятиях. 6. Этот человек занимает одну из важных должностей в нашем учреждении. 7. Мы купили данный товар в рассрочку. 8. Мне сразу бросилась в глаза ее бестактность.

2. Поясніть значення слів.

Аксіологічний, гомогенний, девіантний, мезальянс, апіорі, цейтнот, адепт, автентичний, статус-кво, карт-бланш.

3. Доберіть українські відповідники. Запишіть.

Купить в рассрочку; сделать в два счета; занять место руководителя отдела; косвенный налог; административное взыскание; бумажная волокита; бросаться в глаза; быть на хорошем счету; попасть впросак; учебное заведение; верное решение; музыкальный слух; музыкальная школа; тактичный человек;

на протяжении месяца; кисейная барышня; действующий устав; занять второе место; точка зрения не совпадает с общепринятой; военный билет; на протяжении столетий.

4. Поставте наголос у словах.

Маркетинговий, оптовий, фольга, валовий, феномен, синекура, спина, олень, отаман, інсульт, диспансер, флюорографія, джинсовий, асиметрія, дрова, каталог, курятина, кухонний, котрий, разом, горошина, бюлетень, заіржавіти, довідник, показник, випадок, зубожіти, квартал, перепис, центнер, цемент, догмат.

5. Письмово перекладіть текст українською мовою.

Сказка о Золушке, которая является очень популярной в данное время, имеет корни еще в произведениях греко-египетских авторов – ее рассказывали на протяжении нескольких столетий! В I веке до н.э. история о девушке Родопис была записана греческим историком Страбоном, но скорее всего эта сказка вышла еще из уст Эзопа в VI-VII веках до н.э. В дальнейшем похожие сюжеты обнаруживаются буквально по всему миру – в Китае, в сказках «Тысячи и одной ночи», в японских сказках, и, в конце концов, во французских и итальянских сказках. Несмотря на это, ни в одной из ранних сказок не появляются хрустальные башмачки, которые стали «визитной карточкой» Золушки Шарля Перро 1697 года. Но вот именно по поводу этих башмачков и бьются годами филологи. Дело в том, что многие считают, что слово «хрустальный» (*verre*), было упомянуто неправильно, а вместо него следовало бы говорить «беличий» (*vair*), а ошибка возникла из фактической неразличимости этих слов в устной речи. Так, например, Оноре де Бальзак был один из самых известных критиков этой версии сказки и предлагал заменить слова, приводя рациональные доводы в поддержку своей теории: то, что мех был необычайно дорог, а хрусталь – необычайно неудобен, так что даже трудно представить обувь из этого материала.

ФРАЗЕОЛОГІЯ

Фразеологія (від гр. *phrasis* – вираз, зворот і *lógos* – слово, мова) – це сукупність фразеологізмів мови, а також розділ лінгвістики, який досліджує різні особливості фразеологічної системи.

Поняття про стійкі сполуки слів і вирази. Фразеологізми.

Приказки, прислів'я, афоризми

Побутує думка, що найяскравіше національну специфіку мови відображають **фразеологізми** – стійкі словосполучення, які сприймаються як органічне ціле й вживаються в усталеному оформленні: *пекти раків* – червоніти, *бити байдики* – ледарювати.

У найбільш поширеній класифікації фразеологізмів, яку розробив академік В. В. Виноградов, виокремлюють кілька основних груп.

Фразеологічні зрощення – семантично неподільні фразеологізми, значення яких не пов'язане зі значенням компонентів вислову: *розбити глек* – посваритися, *дуба врізати* – померти, *піднести гарбуза* – відмовити тому, хто сватається. Фразеологічні зрощення ще називають **ідіомами**. Їх неможна дослівно перекладати іншою мовою.

Фразеологічні єдності – семантично неподільні фразеологізми, значення яких частково пов'язане зі значенням слів-компонентів вислову: *біла ворона* – людина, що відрізняється від інших, *тримати язик за зубами* – нічого зайвого не говорити.

Фразеологічні сполучення – семантично подільні фразеологізми, один із компонентів яких має вільне лексичне значення й лише в поєднанні з другим становить фразеологізм: *храм науки*, *розв'язати питання*, *зло бере*. У кожному з наведених зворотів усі слова мають своє значення, однак лише в такій комбінації вони мають усталене значення. Не можна сказати *надія бере* або *школа науки*.

Фразеологічні вислови – стійкі, семантично неподільні мовні звороти, які відтворюються в мові як сталі одиниці. Фразеологічним висловам властива афористичність та лаконізм. До цієї групи належать приказки, прислів'я, крилаті вислови.

Приказка – стійкий вислів, який має фольклорне походження й образно розкриває певне явище з погляду його емоційно-експресивної оцінки. На відміну від прислів'їв, приказки висловлюють незавершену думку, є частиною судження. Так, вислів *слово не горобець* є приказкою.

Прислів'я – стійкий вислів здебільшого фольклорного походження, у якому зафіксований досвід народу, оцінка людьми різних явищ чи подій. На відміну від приказок, прислів'я містять завершену думку й оформлені як прості чи складні речення. Так, вислів *слово не горобець, вилетить – не піймаєш* є прислів'ям.

Крилаті вислови – усталені словесні формули, влучні висловлювання видатних осіб, цитати з літературних творів: «*Зупинися, мить!*» (Й.-В. Гете).

Афоризм – це оригінальна завершена думка, висловлена в лаконічній формі. Афоризми легко запам'ятовуються й неодноразово використовуються іншими людьми: «*Знання – сила*» (Ф. Бекон), «*Мислю – значить, існую*» (Р. Декарт).

Джерелами фразеології є: 1) Біблія: *наріжний камінь* – основа чого-небудь, *терновий вінець* – страждання; 2) антична міфологія: *дамоклів меч* – небезпечне становище; *сізіфова праця* – марна праця; 3) перекладені з інших мов: *синя панчоха* – суха, черства жінка (з англійської), *тут собака заритий* – ось у чому суть справи (з німецької); 4) вирази виробничо-професійного походження: *лити воду на млин* – діяти на чийсь користь (із мови мірошників); *сім раз відміряй* – ретельно подумай над чимось, перш ніж робити (із мови кравців); 5) вислови видатних людей: «*Бути чи не бути?*» (В. Шекспір), «*О*

часи! О звичаї!» (Цицерон): б) фольклор, народна мудрість: *теревені правити* – говорити нісенітниці, говорити щось незначне, *облизня спіймати* – повернутися ні з чим.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть значення фразеологізмів. З'ясуйте походження.

Сізіфова праця; лакмусовий папірець; езопова мова; пекти раків; розбити глек; трубка миру; знати, де собака заритий; розбити глек; бісики пускати; годувати жданиками; дамоклів меч; байдики бити; кирпичу гнути; хоч греблю гати;

2. Доберіть українські відповідники. Поясніть значення фразеологізмів.

Кормить завтраками; филькина грамота; позолотить пилюлю; дамоклов меч; пресечь на корню; с глаз долой – из сердца вон; ни к селу, ни к городу; заблудиться в трех соснах; без труда не вынешь и рыбки из пруда; очертя голову; гнаться за длинным рублем; дело в шляпе.

3. Згрупуйте фразеологічні сполуки.

Брати близько до серця; птах високого польоту; битися як риба об лід; дати жару; жити розкошуючи; порожня голова; був кінь, та з'їздився; важливий птах; давати по шапці; дурнів не сіють, не орють, а вони самі родяться; узяти за душу; де тонко, там ще й рветься; жити, лихо покотивши; без сьомої клепки в голові; завдати бані; жити не по кишені; давати прикурити; набитий дурень; брати за живе; велика цяця; доконала гнідка дорога нелегка; всипати гарячих; полатати боки.

4. Визначте вид фразеологізмів. Поясніть значення наведених сталих висловів.

Ахіллесова п'ята; куди не кинь – усюди клин; троянський кінь; лебедина пісня; хлопчик для биття; біла ворона; іжицю прописати; останній із могікан; крига скресла; жити на широку ногу; яблуко розбрату; сіль землі; дати гарбуза; а судді хто?; гордіїв вузол; альфа й омега; зарити талант у землю; одним миром мазані; як із гуся вода.

ОРФОГРАФІЯ

Орфографія (від гр. *orthos* – прямий, правильний, рівний і *grapho* – пишу) – це розділ мовознавства, який стосується системи правил передачі звукової мови на письмі, тобто дбає про правильність написання слів.

Спрощення в групах приголосних

Українську мову вважають однією з наймилозвучніших мов у світі. Так повелося від 1928 року, адже саме тоді в Парижі проводили міжнародний

конкурс мов. Для того, щоб визначити переможницю, учасники зачитували тексти різними мовами. Прозвучала й поезія Т. Г. Шевченка. За результатами конкурсу перше місце посіла французька, друге – італійська, а третє місце дісталось українській. 1934 року знову відбувся конкурс, де мали визначити наймелодійнішу мову. Французька мова утримала першість, друге місце здобула фарсі (перська), а третє місце знову присудили українській.

Таке пошанування зовсім не випадковість, адже деякі фонетичні процеси в нашій мові сприяють підвищенню мелодійності. До таких явищ належить і спрощення. Отже, інколи при творенні чи відмінюванні слова виникає складний для вимови збіг кількох приголосних звуків. Уникнути його допомагає спрощення – процес випадіння звука в групі приголосних. У російській мові спрощення не існує. Наприклад, у слові *честный*, що походить від *честь*, зберігається літера т. В українській мові слово *чесний* пишемо без т, оскільки в групі приголосних *стн* відбувається спрощення на *сн*.

Спрощення відбувається	Спрощення не відбувається
У власне українських словах у буквосполученнях ждн – жн : <i>тиждень</i> – <i>тижневий</i> – <i>тижня</i> ; здн – зн : <i>проїзд</i> – <i>проїзний</i> , <i>поїзд</i> – <i>поїзний</i> ; стн – сн : <i>радість</i> – <i>радісний</i> , <i>якість</i> – <i>якісний</i> ; стл – сл : <i>щастя</i> – <i>щасливий</i> , <i>лестити</i> – <i>улесливий</i>	У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження з кінцевим -ст- : <i>аванпост</i> – <i>аванпостний</i> , <i>баласт</i> – <i>баластний</i> , <i>контраст</i> – <i>контрастний</i> , <i>компост</i> – <i>компостний</i> , <i>форпост</i> – <i>форпостний</i>
У дієсловах із суфіксом -ну- : скн – сн : <i>блиск</i> – <i>блиснути</i> , <i>писк</i> – <i>писнути</i> , <i>тиск</i> – <i>тиснути</i>	У словах <i>кістлявий</i> , <i>хвастливий</i> , <i>хвастнути</i> , <i>шістсот</i> , <i>рискнути</i> , <i>вискнути</i> , <i>пестливий</i> , <i>випускний</i> , <i>пропускний</i> , <i>зап'ястний</i> , <i>хворостняк</i> , <i>тоскно</i> , <i>хустка</i> , <i>скнара</i> , <i>невістка</i> , <i>скніти</i>
	У давальному та місцевому відмінку однини іменників жіночого роду І відміни: <i>танкістці</i> , <i>хустці</i> , <i>аспірантці</i>
	Після прикметникового суфікса -ськ- та іменникового -ств(о) : <i>агент</i> – <i>агентський</i> – <i>агентство</i> , <i>гігант</i> – <i>гігантський</i> ; <i>студент</i> – <i>студентський</i> – <i>студентство</i>

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Від поданих іменників утворіть прикметники. З'ясуйте, у яких слова спрощення приголосних відбувається, а в яких – ні. Поясніть написання.

Честь, випуск, студент, щастя, контраст, форпост, тиждень, шістнадцять, баласт, пестоші, проїзд, зап'ястя, користь, компост, пристрасть, фашист, цілість, вартість, радість, інтелігент, совість, захист, кількість, пропагандист, парламент, диригент, турист.

2. Оберіть правильний варіант.

Компостний – компосний, проїздний – проїзний, звістці – звісці, брязкнути – брязнути, агенство – агентство, доблесний – доблестний, хруснути – хрустнути, капосний – капостний, очисні – очистні, шістсот – шісот, прихвостні – прихвосні, блискнути – блиснути, частці – часці, сердце – серце.

3. Перекладіть слова та словосполучення українською мовою, поясніть написання.

Весеннее солнце, позднее время, любящее сердце, честный человек, бесстрастный взгляд, добросовестный работник, предвестники перемен, студенческий билет, гигантский доход, счастливая жизнь, радостная улыбка, шестнадцатый день рождения, проездной билет, праздничный день, участник соревнований, хвастливое заявление, контрастный оттенок, областной центр, завистливый человек, каждый день.

4. Запишіть, вставляючи, де потрібно, пропущені букви.

1. Гіган..ські тіні таємничо затиснулись в ущелині (*О. Гончар*). 2. За чес..ний труд, за мир у всьому світі ми стоїмо (*М. Рильський*). 3. А потім розмістили їх: в арештан..ську всіх, – лише Давида взяв рудий за руку й повів до флігеля (*А. Головка*). 4. Барвінок цвів і зеленів, с..лався, розстилався (*Т. Шевченко*). 5. Он на стрункій та високій осичині листя пес..ливо тремтить (*М. Старицький*). 6. Тиша... Ні птиця пролітає, ні звір не шелес..не (*О. Довженко*). 7. І в далеч поплив матіоли солодкий, об лес..ливий чад (*М. Бажан*). 8. Після кількатиж..невих дощів, туманів та мряк вперше стало на годині (*О. Гончар*). 9. В великій, як макітра, хус..ці Мотря була схожа на довгу швайку з здоровою булавою (*І. Нечуй-Левицький*).

5. Назвіть слова, від яких утворено наведені прикметники. Визначте групи приголосних звуків, у яких відбулося спрощення.

Роз'ізний, ненависний, скло, тиснути, корисний, радісний, совісний, послати, захисний, безжалісний, власний, цілісний, тижня, міський, пристрасний, ремісник, активістці, альпіністці, парламентський, журналістський, абонентський, ад'ютантський, індивідуалістський, інтелігентський.

6. Утворіть прикметники від поданих слів. Прокоментуйте правопис.

Кількість, якість, область, цілість, дилетант, очистити, виїздити, совість, швидкість, аспірант, захистити, студент, кореспондент, проїздити.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Утворіть прикметники від поданих слів.

Честь, користь, пристрасть, радість, швидкість, солдат, жалість, захист, ненависть, область, турист, тиждень, щастя, виїзд, масло, мисль, студент, баласт, сонце, контраст, зап'ястя, аванпост, кількість, гігант, вартість, інтелігент, пропуск, швидкість, допуск, захист, баласт, президент.

2. Перекладіть слова українською мовою, доберіть до них іменник і запишіть. Поясніть правопис.

Страстный, устный, корыстный, доблестный, комплексный, комендантский, гигантский, завистливый, жалостливый, честный, костлявый, проездной, солнце, сердце, выпускной, счастливый, участник, злостный, шестнадцатый, президентский, несчастный, участник, целостный.

3. Перепишіть, вставляючи, де потрібно, пропущені літери.

1. Гіган..ське місто витискає штанги – гуп-гуп, гуп-гуп... 2. Батько – педагог за професією і покликанням – умис..но віддав мене до школи піз..но, до класу значно нижчого, ніж мої можливості, аби я не мав труднощів у науці. 3. Міриади животінь тис..нулися на світ. 4. З тих двох злотих, що були зав'язані в Ганиній хус..ці, вигодуватись було не можна. 5. Батько вчительки був чудний нещас..ливий чоловік. 5. Це аген..ство є одним із кращих.

4. Запишіть переклад словосполучень.

В большинстве случаев; восстановить в должности; заключить сделку; обеспечивать безопасность; косвенный налог; подоходный налог; вне всякого сомнения; текущий счет; текущий момент; текущий ручей; текучесть кадров; принять меры; влечь за собой; действующий документ; оказать помощь; является лучшим докладчиком; в связи с переездом; агентство недвижимости; совершить гигантский скачок.

Правила вживання м'якого знака

М'який знак пишеться	М'який знак не пишеться
Після д, т, з, с, ц, л, н у кінці слова чи складу: <i>молодь, паморозь, тінь, біль, боротьба, спільний, більше</i>	Після букв, що позначають: 1) губні приголосні (б, п, в, м, ф): <i>дріб, голуб, насипте, кров;</i> 2) після шиплячих (ж, ч, ш, щ): <i>ніч, жовч, дивишся;</i> 3) після р: <i>Харків, лікар, гіркий;</i> 4) у кінці окремих іменників та вигуків після ц: <i>палац, шприц, клац, бац</i>
У суфіксах -ськ-, -зьк-, -цьк-; -еньк-, -есеньк-, -оньк-, -ісіньк-, -юсіньк-: <i>міський, близький, козацький, людськість, тонесенький, малюсінький, білісінький, гарненький</i>	У буквосполученнях -ск-, -зк-, -цк-, які не є суфіксами: <i>боязкий, дерзкий, плаский, жаский, лацкан</i>

У сполученнях -ньк- , -льк- та похідних від них -ньц- , -ньч- , -льц- , -льч- : <i>донька – доньці – доньчин, лялька – ляльці – ляльчин</i>	У сполученнях -нк- , -лк- та похідних від них -нц- , -нч- , -лц- , -лч- : <i>матінка – матінці, сторінка – сторінці, Наталка – Наталці – Наталчин, гілка – гілці – галчєня</i>
У середині складу після м'яких приголосних перед о : <i>сьомий, дзьоб, тьохкати</i>	Після н перед ж, ч, ш, щ та суфіксами -ств(о) , -ськ(ий) : <i>менший, тонший, інший, інженер, освітянський, селянство</i>
Після м'якого л перед наступним приголосним: <i>сільський, їдальня, рибальство, пальці</i>	Після н, д, т перед суфіксами -ченк(о) , -чук , -чишин : <i>Федченко, безхатченко, Радчук, Іванчишин</i> ; проте після л м'який знак пишемо: <i>Михальчук, Ковальченко</i>
У дієсловах наказового та дійсного способу: <i>сядь, кинь, станьте, носяться, читаються, піднімаються</i>	Після л в іменникових суфіксах -алн(о) , -илн(о) : <i>держално, пужално</i> , але в зменшених формах ь пишемо: <i>держальце, пужальце</i>
У словах <i>різьбяр, тьмяний</i> і похідних від них: <i>тьмяніти, різьбярство</i>	Після м'яких приголосних (крім л), якщо за ними йдуть інші приголосні: <i>вінця, свято, гордість</i> ; а також між подовженими приголосними: <i>миттю, ллється, життя</i>

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Прокоментуйте правопис м'якого знака.

Вітерець, жаль, тюрма, промінчик, кров, ненька, кавказький, різкий, галчєня, Гальчин, косить, кварц, кінцівка, донька, бриньчати, менший, кінчик, інший, бажань, сільський, гарнесенький, ніженька, боязкість, військо, близький, рибальство, монголка.

2. Наведені іменники стоять у давальному відмінку однини (*кому? чому?*). Усі кінцеві приголосні перед **-ці** вимовляють м'яко. Згрупуйте слова в дві колонки: 1) у яких потрібно ставити м'який знак; 2) у яких м'який знак не слід ставити. Підкресліть у кожному слові другу літеру. Із цих літер складіть початок вислову В. О. Сухомлинського: «... – *то найвища людська освіченість*».

Квіт..ці, жін..ці, авос..ці, бджіл..ці, очерятян..ці, жмен..ці, гус..ці, свин..ці, галуз..ці, стеблин..ці, кізон..ці, мис..ці, однокол..ці (*візок на двох колесах*), внучен..ці, снігурон..ці, колис..ці, оболон..ці, нян..ці, тріс..ці, сопіл..ці.

3. Перекладіть речення українською мовою.

1. Лесь Курбас является одним из наиболее известным украинских режиссеров. Он был очень тактичным человеком. 2. Согласно действующему законодательству вы имеете право на бесплатный проезд в общественном

транспорте. 3. Данная личность все делает для видимости. 5. На протяжении нескольких недель они работали в известном музее под открытым небом. 6. Французский король Людовик XIV никогда не ходил в баню, он мылся всего дважды в жизни, да и то – лишь по совету врачей. 7. Английский король Георг I не мог говорить на английском, так как не знал ни одного слова на этом языке.

4. Замість крапок поставте м'який знак, де це потрібно. Поясніть правопис.

Гуцул..щина, камін..чик, Гор..кий, Мирон..чук, різ..бяр, громад..с..кіс..ть, шіст..десят, промін..чик, мален..кий, волинс..кий, жнец.., гал..ці, у мис..ці, Уман..щина, нян..чити, с..огодні, Пан..ченко, Тетян..чик, л..отчик, Натал..ці, лял..ці, тон..ший, біл..ший, мен..ший, у спіл..ці, куз..ня, лічил..ник, вікон..ця, селян..с..кий, громадян..с..кий, повіс..т..ю.

5. Поясніть значення слів.

Альма-матер, карт-бланш, сентенція, демагогія, філістер, реноме, алюзія, інсургент, інженю, маркітантка, капелан, есхатологія, аксіологічний.

6. Доберіть українські відповідники.

Действующее законодательство; втирать очки; согласно графику; музыкальный слух; административное взыскание; принять решительные меры; военный билет; принять к сведению; занять первое место; отношения между людьми; тактичный заведующий кафедрой; заказное письмо; музей под открытым небом; сделать это для видимости; на протяжении пары занятий; бумажная волокита; кисейная барышня; в два счета; кормить завтраками; принять резолюцию; он всегда прав; решить задачу; повестка дня; занять должность заместителя руководителя; нанести убытки.

7. Запишіть переклад українською мовою.

Степь, карандаш, секретарь, роскошь, горько, Харьков, запорожский, календарь, ночь, дробь, Сибирь, узбекский, степь, вратарь, Новосибирск, вязкий, турецкий, криворожский, Братск, пишешь, узко, разбираешься, девятьсот, семьянин, семнадцать, восемьсот, повестью, медью, листья, зорька, спишь, ешьте, режьте, пятьдесят.

8. Перекладіть тексти. Поясніть правопис м'якого знака.

1. Манса Муса, верховный правитель африканской империи Мали, совершил в 1324 году паломничество в Мекку. В то время его государство находилось на пике развития, поэтому и процессия была внушительной: Мусу сопровождали до 60 000 человек, а также стада верблюдов и других животных. Все вместе они везли несколько тонн золота, которое правитель щедро раздавал беднякам на всё пути до Мекки и обменивал на сувениры. Также есть сведения, что каждую пятницу, где бы процессия ни остановилась, по приказу Мусы строили мечеть. Подобная щедрость, однако, подорвала экономику всего региона Северной Африки и Ближнего Востока на десять лет, так как большой приток золота сильно обесценил его, вызвав резкий рост цен на товары.

2. Альфред Нобель в своём завещании не указывал необходимость выдавать премию за достижения в области экономических наук. Нобелевскую премию по экономике учредил Банк Швеции только в 1969 году.

3. Греция, её материковая часть и острова, – это страна с удивительно богатой историей. Не случайно её называют страной богов, родиной философии, краеугольным камнем западной культуры и, в целом, колыбелью европейской цивилизации.

Древняя Греция занимает важное место во всемирно-историческом процессе. Её достижения во многом легли в основу европейской культуры. Многие отрасли современной науки выросли на базе трудов древнегреческих ученых и философов. Элементы древнегреческой архитектуры по сей день используются для украшения современных зданий. Эпос, литература и искусство Древней Греции до сих пор привлекают всеобщее внимание и вызывают заслуженное восхищение. Значительная часть научной терминологии (особенно в медицине), названия многих наук, в том числе даже сам термин «история», большинство собственных имен, как мужских, так и женских, многие бытующие в других языках (и особенно в русском) слова, выражения, пословицы и поговорки берут свое начало из древнегреческого языка.

9. Поставте, де потрібно, замість крапок м'який знак або апостроф. Прокоментуйте правопис.

Без..язикий, бар..єр, без..іменний, верб..я, в..юнок, в..язал..ниця, т..м..яний, черв..як, суціл..ний, с..огодні, Уман..щина, бояз..кий, тон..ший, україн..с..кий, хар..ківс..кий, пишеш.., спіл..чанс..кий, різ..б..яр, кин..те, спіл..ний, спіл..чанс..кий, Натал..ці, Казан..чук, гребін..чик, камін..чик, воротар.., горіл..чаний, ковін..ка, чебрец.., прем..єра, м..ята, Вас..чин, медв..яний, п..еса, р..яд, верф..ю, свіжіст.., рибал..чин, француз..кий, сузір..я, роз..юшити, дев..ять.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Запишіть переклад.

Трехъярусный, двухаршинный, редька, Ковальчук, пятьсот, палац, ранец, венец, токарь, пекарь, плащ, пробуждение, печь, библиотекарь, дрожь, плачь, зябь, букварь, знакомься, тоньше, меньше, тушь, туш, накинь, севастопольский, товарищ, проверьте, харьковский, Горький, баскский, напалм, тетеньке, Пермь, Керчь, Сибирь, лучик, Мельничук, честью, ночка, букварь, меньший, в карманчике, тоньше, больший, кончик, рыбонька, Харьковщина.

2. Запишіть переклад речень.

1. Тиха украинская ночь. Тучи сделались как бы тоньше и прозрачней, хотя все еще быстро неслись по небу, разрастаясь вглубь и вширь. Нигде не увидишь ты небо так близко. 2. Все дело в том, что в данной работе встречается ряд существенных ошибок. 3. Результаты данного исследования не совпадают с общепринятыми в этой области науки. 4. Подберите нужные примеры и включите их в список. 5. Бросается в глаза, что многие люди делают некоторые вещи для видимости.

3. Запишіть українські відповідники.

Должностное лицо; не ударить в грязь лицом; косвенный налог; отменить подоходный налог; является одиозной личностью; бросается в глаза его нетактичность; административное взыскание; краугольный камень; пресечь на корню; военная тайна; поступить в частный вуз; принять решительные меры; привести пример; войти в аудиторию в качестве студента; быть на хорошем счету у заведующего кафедрой; в некоторой мере; ряд мероприятий.

4. До поданих слів доберіть пароніми, записавши словосполучення.

Авторитетний, адресант, военний, уявлення, виборний, усмішка, задача, обсяг, дружний, напрям, нагода, передплата, винятковий, професійний, рекламація, економний, поверховий, кампанія.

5. Запишіть синоніми до поданих слів.

Пієтет, апелювати, остракізм, реноме, перманентний, цейтнот, безцеремонність, лімітувати, кон'юнктура.

6. Поставте наголос.

Маркетингова компанія; оптові закупівлі; родючий чорнозем; валовий продукт; показник успіхів; золотиста фольга; цікавий феномен; читати вірші; новий каталог; болить спина; джинсова куртка; середина лекції; перепис населення; рукописний документ; ненавидіти отамана; бути ознакою фахового керівництва; багато грошей.

7. Поставити, де потрібно, м'який знак або апостроф.

Дяд..ко, пис..мо, емал.., памороз.., мороз.., постат.., близький, бояз..кий, тон..кий, вуз..ко, тон..ко, пол...с..кий, в..юн..кий, держал..це, кружал..це, ціпил..но, Ковал..чук, Медвед..чук, палац.., Пас..чин, брат..с..кий, свіжісін..кий, в..яз..кий, вуз..кий, будуєт..ся, знан.., гедз.., кос..ба, бажан.., перевір..те, Хмел..ниц..кий, цегел..ник, т..мяно, Сибір.., торф..яний, подвір..я, бур..ян, повітр..я, тр..юк, Лук..ян, суб..ективний, без..ідейний, без..ядерний, об..їждчик, суміш.., іспан..с..кий, тон..шати, Фед..чишин.., матін..ці, вісім..сот, ніж.., поштар.., бас..кий, вишен..ці, сопл..ці, брен..кати, міл..йонер, рел..єф, Натал..чин, перевір..те, палец.., бац.., Хар..ків, шир..ма, сімдесят.., сім..сот, с..огодні, утр..ох, купец..кий, одес..кий, кавказ..кий, Лук..янець, фотоз..йомка, моркв..яний, запам..ятати, обов..язок, Св..ятослав, бас..ко, різ..ко, брин..чати, різ..бяр, дон..ці, стан..те, сип..те, ріж..те, сон..кові, млин..кові, вір..те, удар..мо, комір..чику, тр..ома, шіст..ма, шіст..ома, с..ома, віс..ма, снит..ся, сниш..ся, доч..ці, лял..ці, Лук..янчук, трьох..етапний, присв..ячений, л..вів..янин.

8. Запишіть переклад тексту.

Классический период истории Греции (VI–IV вв. до н.э.) приходится на Золотой век – самый значимый период в истории страны, подаривший всему миру величайших ученых и людей искусства: философов, историков, математиков, врачей, архитекторов, поэтов, драматургов, скульпторов. Помимо антагонизма между полисами, история Греции насчитывает ряд непрерывных вторжений персидской армии, а позже – нападение римских легионов (146 г. до н.э.). Однако римские завоеватели не только признали культуру Греции, но и стали её сознательными последователями: благодаря памятникам римской

епохи, повторивших произведения искусства Древней Греции, которые сохранились до наших дней намного лучше, чем эллинские прототипы, мы сегодня можем судить о великом наследии, оставленном нам древними греками. Более того, в конечном итоге, греческая культура возобладала над римским образом жизни, несмотря на то, что она являлась только частью огромной Римской империи. С разделением же империи на две части, её восточная часть, то есть Византийская империя со столицей в Константинополе, благодаря господству греческого языка, приобрела ярко выраженный греческий характер, просуществовав с IV по XV век, пока 29 мая 1453 года Константинополь не пал под натиском османов.

Правила вживання апострофа

Апостроф вважають наймолодшим правописним знаком нашого письма. Назва запозичена з грецької мови, де означала: *кривий, зігнутий, повернутий назад*. Існує думка, що за доби Київської Русі, коли пергамент був досить дорогим, доводилося економити місце. Монахи, які переписували книги, придумали таке: замість загальновідомих голосних літер ставили апостроф. Пізніше (на початку ХХ століття) апострофом замінили букву «єр» (ъ). Розгляньмо, які ж правила регламентують використання апострофа нині. Передусім варто запам'ятати, що в українській мові апостроф ставиться лише перед літерами **я, ю, є, ї**.

Апостроф пишеться	Апостроф не пишеться
ТІЛЬКИ перед Я, Ю, Є, Ї	
Після губних звуків [б], [п], [в], [м], [ф]: <i>м'ята, пам'ять, солов'їний, п'ю</i>	Після губних звуків [б], [п], [в], [м], [ф], якщо перед ними є інший приголосний: <i>духмянний, свято, мавпячий, морквяний</i> . АЛЕ: 1) якщо приголосний, що стоїть перед губним, належить до префікса, то апостроф ставиться: <i>зв'язок, обм'яклий</i> ; 2) якщо перед губним стоїть р , то апостроф так само ставиться: <i>черв'як, арф'яр, торф'яний</i>
Після твердого [р]: <i>бур'ян, подвір'я міжгір'я</i>	У сполуках ря, рю, ре, рі , коли р м'який і сполучається з [а], [у], [е], [і]: <i>ряска, рядно, буряк, рюмсати, крюк</i>
Після префіксів, що закінчуються на приголосний: <i>з'ясувати, роз'єднати, від'їзд</i>	
Після першої частини складних слів, що закінчується на приголосний:	

<i>дит'ясла, між'яр'я, пів'юрти, пів'яблука, пан'європейський</i>	
Після к в імені <i>Лук'ян</i> та всіх похідних від нього: <i>Лук'янівка, лук'янівський, Лук'янчук</i>	

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Прочитайте слова, визначте, чи за одним правилом уживається апостроф у словах кожної групи. За яким саме?

а) Zobob'язання, в'язень, м'який, сім'я, дріб'язковий, п'ятниця; б) кар'єра, кур'єр, ар'єгард; в) з'ясований, об'єднання, від'ємний, між'ядерний; г) Лук'ян, Лук'янович, Лук'яненко, Лук'янівка; д) двох'ярусний, дит'ясла, напів'ява.

2. Поставте, де потрібно, апостроф.

Карерист, зявитися, безправа, обеднаний, обємний, духмяний, матірю, зімати, пом'якшувати, Демяненко, святкувати, карерський, увязнений, педестал, багатослівя, курйозний, безядерний, різьбяр, цвях, сімянин, міжбрівя, мяз, обв'язувальний, сузіря, дрібязковість, пам'ять, зясований, різдвяний, харківянин, морквяний.

3. Доберіть українські відповідники.

Сделать что-либо для видимости; под открытым небом; согласно соответствующему заявлению; снятъ с должности; музыкальный слух; бумажная волокита; государственная пошлина; тактичный руководитель; верное решение; быть на хорошем счету у заведующего отделом; точка зрения не совпадает; как правило; войти в аудиторию в качестве студента; тактичный человек; музыкальная школа; попасть впросак; пресечь на корню; в двух словах; проспект носит имя; бросаться в глаза; несмотря на обстоятельства; пара нюансов; область науки; пользоваться успехом у зрителей; занимаемая должность; уволить с должности; вовлекать в работу; принять решение; присвоить звание; ученая степень.

4. Поставте, де потрібно, апостроф; з'ясуйте, чому в деяких словах він не пишеться.

Обов'язки, зв'язок, св'ято, роз'яснення, легковір'я, сер'йозний, об'єднаний, Мурав'їов, кур'єр, пор'ядок, ув'язнити, прип'ятський, верф'ю, Лук'янчук, Дем'янчук, торф'яний, об'єм, між'яр'я, пів'ящика, возз'єднаний, пам'ятник, пам'ятка, цв'яшок, любов'ю, кав'ярня, пір'я, різьб'ярство, слов'янин, рутв'яний, Св'ятослав, пів'Європи, пів'яблука, валер'янка.

5. Із поданих пар слів виберіть правильне написання. Прокоментуйте свій вибір.

Рятувати – р'ятувати, духмяний – духм'яний, відіхати – від'іхати, торфяники – торф'яники, святковий – св'ятковий, різьбяр – різьб'яр, розяснити – роз'яснити, пів-ящика – пів'ящика, подвіря – подвір'я, рядно – р'ядно, Маряна – Мар'яна, підв'язати – підв'язати, трьох'ярусний – трьох'ярусний, Лук'янченко – Лук'янченко.

6. Перекладіть українською мовою. Прокоментуйте правопис апострофа.

1. Несмотря на неблагоприятные обстоятельства, он выполнил свое договорное обязательство. 2. Как правило, наши сотрудники выполняют все свои обязанности по контракту. 3. Сразу бросается в глаза, что этот человек находится в категории малоимущих, он даже получает пособие по безработице. 4. Его мысли по поводу обязанностей, возложенных на коллектив, полностью совпадают с моей точкой зрения. 5. Ему поручили составить смету на данный объект. 6. Картина Едварда Мунка «Крик» является визитной карточкой экспрессионизма; данное полотно появилось в 1893 году. 7. Статуя Свободы является одной из самых знаменитых скульптур в США и в мире, ее часто называют «символом свободы и демократии», а полное название памятника – «Свобода, озаряющая мир».

7. Відредагуйте словосполучення.

Музичні пальці; пара завдань; справа в тому; підписка на газети; як виключення з правил; ведучий спеціаліст; відмінити постанову; являється рятувальником; виконаємо роботу згідно графіку; область соціології; результати співпадають; зайняти третє місце; пара учбових посібників; поступити в самий кращий вуз; користуватися успіхом на роботі; діюче законодавство; задавати питання; бути на гарному рахунку; музикальна школа; тактична дівчина; не дивлячись на обставини.

8. Від поданих слів і словосполучень утворіть прикметники. Поясніть правопис.

Морква, свято, тьма, кров, мавпа, риба, повітря, соловей, різьба, чотири яруси, солома, без язика.

9. Поясніть значення слів.

Філістер, сентенція, статус-кво, реноме, рантьє, синекура, пієтет, остракізм, демагогія, ксенофобія, сакраментальний, українофіл, фрустрація, факсиміле, рантьє.

10. Перекладіть і запишіть слова українською мовою. Порівняйте написання слів у обох мовах.

Пять, любовью, матерью, пьют, имя, предъявить, безъязыкий, премьера, дезинформация, Вьетнам, посвященный, объявить, предъюбилейный, здоровье, обязанность, трехъярусный, объединение, мяч, соловьи.

11. Перекладіть текст українською мовою.

Понятие «капитал» охватывает все имеющиеся в обществе средства производства. Процесс производства и накопления этих средств называется инвестированием. Инвестиционные товары отличаются от потребительских товаров тем, что последние удовлетворяют потребности непосредственно, тогда как первые делают это косвенно, обеспечивая производство потребительских товаров. С точки зрения экономических ресурсов, деньги к последним не относятся, так как ничего не производят. Поэтому следует различать реальный капитал – инструменты, машины и др. производственное оборудование – это

економический ресурс и деньги или финансовый капитал, – не являющиеся экономическим ресурсом.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Перекладіть українською мовою. Запишіть. Поясніть правопис.

Предъявить, пятидесятилетие, имя, верфью, объединение, посвященный, вьет, племя, интервью, здоровье, Заполярье, разъезжать, пьют, кровью, Нарьян-Мар, Пятигорск, пядь, пьеса, Вьетнам, обязанность, безыдейный, трехъярусный, матерью, двухаршинный, дезинформация, честью, мягкий, пятерка, карьера, виньетка, Вьентьян, двухатомный, двухъярусный, двуязычный, междуарья, безядерный, детясли, пол-лимона, пол-Европы, полящика, пол-литра, полсрока.

2. Перекладіть письмово українською мовою.

1. Лев Давидович Ландау являлся ведущим физиком-теоретиком Советского Союза. 2. Сразу бросается в глаза, что вы никогда прежде не составляли смету. 3. Мы приняли участие в данном конкурсе, так как надеялись занять призовое место. К сожалению, на этот раз нам не особо повезло. Все дело в том, что команда была на плохом счету у тренера. 4. Мы должны включить данный вопрос в повестку дня и рассмотреть его наряду с другими, не менее важными задачами. 5. В конце концов, нам ведь нужно решить ряд важнейших задач, несмотря на все его замечания. 6. Данный человек является очень тактичным заведующим отделом, он на хорошем счету у руководства.

3. Запишіть синоніми до поданих слів.

Гомогенний, адекватний, адвокат, конфіденційний, апелювати, сакральний, радісний, автентичний, пієтет, реноме, фамільярний, похмурий, кон'юнктура, лімітувати, рекомендувати, сакраментальний, світлий.

4. Поставте наголос у словах.

Фольга, джинсовий, помилка, ознака, чорнозем, чорнослив, залоза, феномен, мережа, бюлетень, отаман, сільськогосподарський, батьківщина, батьківський, вірші, багато грошей, абиякий, догмат, показник, довідник, фаховий, черговий, рукопис, рукописний, царина, курятина, зубожілий, донька, дочка, вітчим, валовий, каталог, оптовий, маркетинговий, абищо, індустрія, квартал, відомість.

5. Відредагуйте наведені словосполучення. Правильний варіант запишіть.

Вулиця носить ім'я; перед іспитом студенти часто нервують; воєнний вуз; у роботі часто зустрічаються помилки; бумажна волокита; правління пішло їм назустріч; кидається в очі низька успішність студентів; він зробив вигляд, що не розуміє про що йде річ; мрії здійснюються; включити світло; оформити підписку на журнали; він усе робить лише для видимості; ми поширюємо наш журнал; прийняти участь у конкурсі; прийняти пропозицію; присвоїти вчену ступінь; воєнний білет; тактичний хлопець; не має уяви про дану подію; не дивлячись на негоду; читати на французькій мові.

6. Запишіть переклад тексту. Прокоментуйте вживання апострофа.

Янтарь – ископаемая смола, минерал класса органических соединений. Используется для изготовления ювелирных изделий, лекарств. Имеет много поэтических названий – «слёзы моря», «дар солнца» и т. д.

Несмотря на то, что янтарь является весьма популярным камнем и пользуется успехом у представительниц прекрасного пола, о нем мало что известно простому обывателю. Приведем ряд занятных фактов о янтаре. Например, камень, которому 10 миллионов лет, считается молодым. Он мягкий, вязкий, как говорят специалисты. Возраст взрослого янтара – 80 миллионов лет. Именно тогда, в те далекие времена, стояли на земле леса янтарных сосен. В рассказах разных народов говорится о камне жизни, что он лечит от всякой болезни и красоту дает тому, кто к нему коснется.

На янтарных комбинатах в среднем обрабатывается почти 700 тонн янтара в год. Добывают его в карьере, как уголь. Например, подобный карьер в Калининграде дает приблизительно 90 процентов всего мирового производства. Залегают янтарь на глубине 50–70 метров. Земля, которая прячет его, имеет цвет моря – зелено-голубой.

В Древней Руси янтарь назывался «илектр» или «илектрон». Церковный реформатор Мартин Лютер верил, что янтарь защищает от образования камней в почках, и всегда носил в кармане кусок окаменелой смолы. В янтаре нередко находят включения, называемые «инклюдзы» – членистоногие насекомые, прилипшие к капле смолы, не утопали в ней, а перекрывались новыми порциями смолы, вследствие чего животное погибало в быстро застывавшей массе, что обеспечивало хорошую сохранность мельчайших деталей.

Правопис слів іншомовного походження. Поняття про лексичні запозичення. Класифікація

Жодна з культур світу не може розвиватися ізольовано від інших. Контакти між різними націями зумовлюють обмін культурними надбаннями, у тому числі й словами. Тож у кожній мові існують не лише «свої», а й «чужі», запозичені, слова. Наприклад, англійська мова містить приблизно 60 % слів французького походження.

До запозичених слів належать також:

інтернаціоналізми – слова, що засвоєні більшістю мов світу: *аеропорт*, *фільтр*, *лінгвістика*, *спорт*;

варваризми – іншомовні слова або вислови, що не стали загальноживаними й повністю не є засвоєними мовою; часом варваризми не тільки не перекладаються, але й зберігають на письмі чужомовну графічну передачу: *альма-матер* і *alma mater*, *тет-а-тет* і *tête-a-tête*, *де факто* і *de facto*;

В українській мові є запозичення з грецької мови (*архієрей*, *диякон*, *кафедра*, *гігант*, *іподром*), латинської (*меридіан*, *студент*, *університет*, *гумор*), французької (*жалюзі*, *люстра*, *одеколон*, *каска*, *бутік*), німецької

(фельдшер, бухгалтер, курорт, масштаб), англійської (шоу, бізнес, катер, вокзал), італійської (опера, інтермецо, кредит, дебет, банк), тюркських (гарбуз, чинара, султан) та інших мов.

Подвоєння літер у словах іншомовного походження

Відбувається	Не відбувається
У власних назвах (тих, що пишуться з великої літери): <i>Ніцца, Міссурі, Голландія</i>	У загальних назвах (тих, що пишуться з малої літери): <i>міс, шосе, хобі, піца, бароко, ват</i>
У похідних словах від власних назв: <i>марокканець, голландський, калькуттський</i>	
При збігові префікса й кореня: <i>інновація</i> (бо є новація), <i>імміграція</i> (бо є міграція), <i>ірреальний</i> (бо є реальний)	
У словах-винятках: <i>ванна, тонна, нетто, брутто, бонна, манна, мадонна, мотто, панна, пенні, білль, вілла, мулла, мірра, дурра, булла, аннали</i>	

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Дайте відповіді на питання.

1. У яких випадках у словах іншомовного походження подвоєння відбувається? 2. Коли в словах іншомовного походження подвоєння не відбувається? 3. Чому в слові *Міссісіпі* дві літери *с*, а у слові *місіс* – одна? 4. Чому в слові *Ватт* дві літери *т*, а у слові *ват* – одна?

2. Поясніть значення варваризмів.

Tabula rasa; a priori; memento mori; alma mater; aqua vitae; terra incognita; status quo; per aspera ad astra; veni, vidi, vici; finite la commedia; de facto; de jure; alter ego; errare humanum est; oculus vitae sapientia; magister vitae; suum cuique.

3. Заповніть пропуски, де це потрібно.

Контр..волюція, Міс..урі, хоб..і, флоп..і-диск, ван..а, ін..овація, ім..іграція, міс.., нет..о, Калькут..а, пан..а, шос..е, барок..о, сюр..еалізм, Грип.., грип.., калькут..ський, ман..а, шас..і, тун..ель, фін.., тон..а, Бон.., бон..ський, програм..а, клас.., ас..иміляція, бас..ейн.

4. Запишіть слова, перекладаючи їх українською мовою.

Пицца, шасси, Эллада, нарцисс, оппонент, калькуттський, ванна, інтелект, іммігрант, лібретто, еллін, каллиграфія, Одиссей, вілла, Аполлон, миссис, Марокко, голландець, ідилія, колектив, Стелла, Миссисіпі.

5. Поясніть значення та правопис слів.

Бонна, асиміляція, мірра, ідилія, дисонанс, Еллада, ренесанс, мусон, мадонна, іригація, абат, Альбїон, казуальний.

6. Перекладіть українською мовою речення.

1. Вам поручили скласти смету і приблизний план впродовж наступного тижня. 2. Митингуючі виступили з вимогами до керівництва

страны, чтобы парламент заботился о благосостоянии народа. 3. Заместителю директора сразу бросилось в глаза, что сотрудник составил примерный план лишь для видимости. 4. Прочти объявления, которые содержатся в бегущей строке, и ты поймешь, что верный способ сбыть ненужный товар – это реклама. 5. В рамках этого мероприятия мы рассмотрели это пресловутое решение и приняли постановление. 6. Несмотря на ряд принятых мер, всему отделу объявили выговор. 7. В мифах Древней Греции можно встретить ряд сказочных персонажей, среди которых особое место занимают кентавры, так как некоторые ученые-историки сейчас полагают, что эти существа не являются такими уж сказочными.

7. Відредагуйте словосполучення.

Грецький горіх; пресловутий факт; ставити у вину; брудні обочини; зробити вигляд; заганяти в тупик; заботитися про благополуччя населення; бувший завідувач відділом; пагубні звички; біжучий рядок; помірні погляди на ряд прийнятих мір; забезпечувати безпеку.

8. Поясніть значення слів.

Есхатологічний, епігон, палімпсест, цейтнот, прерогатива, анахронізм, директива, аксіологічний, фрустрація, фантазмагорія, катарсис, Еллада, античність, ідилія, імпонувати, ренесанс, метаморфози, ловелас, пігмей, фіаско, перманентний, триптих, неофіт.

9. Доберіть українські відповідники.

Я пришел по делу; брать обязательства; фальсификация данных; поступить согласно инструкции; получить строгий выговор; товар поступил испорченным; писать на итальянском языке; по всем правилам; обратиться с просьбой; несмотря на замечания.

10. Поставте м'який знак чи апостроф.

Миш..як, К..янті, кон..юнктура, бракон..єр, казуал..ний, прес-пап..є, ад..ютант, кон..юктивіт, кеш..ю, він..єтка, порт..єра, Руж..є, порт..є, л..є, ф..ючерсний, павіл..йон, конференс..є, мес..є, Аліг..єрі.

11. Поставте наголос.

Жалюзі, ойкумена, синекура, фольга, аристократія, еллін, феномен, каталог, диспансер, маркетинговий, валовий, оптовий, черговий.

12. Перекладіть українською мовою.

Миллион, портъе, Лавуазье, виньетка, Севилья, конъюнктура, кешью, марсельеза, Ривьера, Монтестье, кювет, Кордильеры, Готье, тюль, Мольер.

13. Доберіть синоніми до слів.

Реформа, стимул, норма, результат, аморфний, публіка.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Подані слова запишіть українською мовою. Поясніть правопис.

Иммиграция, миссия, касса, коэффициент, аннотация, регресс, эффект, регистр, матрица, цитата, визит, диплом, реквизит, программа, иллюстрация, акционеры, транснациональные компании, субсидии, тарифы, спираль

інфляції, фінансова система, термін, організація, опціон, номінал, індустріалізація, монетаризм, пріоритет, жури, дистриб'ютор, парашют, апеляція.

2. Уведіть подані варваризми в речення. Запишіть.

Veni, vidi, vici; tabula rasa; per aspera ad astra; finite la commedia; errare humanum est; terra incognite; persona non grata; alter ego; magister vitae.

3. Письмово перекладіть речення українською мовою.

1. В рамках данного дела мы решили ряд существенных задач. 2. В пределах данного континента климат умеренный. 3. У него умеренные взгляды; многие считают эту личность истинным космополитом. 4. Этот одиозный заведующий отделом, благодаря своему эпатажному поведению, сразу бросается в глаза. 5. Речь идет о том, что следовало бы принять ряд жестких мер, чтобы избежать эскалации конфликта в будущем. 6. Данное утверждение о грецких орехах является пресловутым. 7. В Ватикане государственным языком является латинский, несмотря на то, что данный язык уже давно считается мертвым.

4. До виділених слів запишіть антоніми.

Логічний аргумент, швидка *інфляція*, світова *гармонія*, *бадьорий* студент, *свіжий* хліб, *свіже* повітря, *суха* погода, *сухий* голос, *черствий* хліб, *черства* людина.

5. Письмово відредагуйте наведені словосполучення.

Заказний лист; музикальний супровід; виборна дільниця; виборний бюлетень; грецький горіх; вірна відповідь; докази на обличчі; робити вигляд, що він правий; бувший друг; любий довідник; прийняти вірне рішення; посісти посаду завідуючого; зайняти десяте місце; у рамках даної роботи; являється його ампула; тактичний замісник декана; сильна нежить; присвоїти вчену ступінь; покажчик успіхів; бумажна волокита; скласти смету; забезпечити безпеку.

6. Поясніть значення та правопис іншомовних слів.

Бонна, Еллада, еллін, фюзеляж, асиміляція, лімітувати, пігмей, адепт, ампула, інженю, вердикт, аутодафе, факсиміле, офіціоз, синекура, мулла, імпонувати, конформіст, метаморфози.

7. Письмово перекладіть текст українською.

Аполлон был почитаем как покровитель, вдохновитель поэзии и музыки; таким его запечатлело мировое искусство. В Москве на фронтоне Большого театра – знаменитая скульптурная композиция: четверка лошадей и Аполлон с лирой в руках. Этим подчеркивается его значимость для музыкального творчества. Аполлона часто называли Фебом, что означает «блистающий». Этот эпитет употреблялся даже вместо имени. Аполлон был известен также как предсказатель будущего, центром его почитания был остров Делос.

Сестрой златокудрого Аполлона была дочь Зевса Артемида, охотница, покровительница животных, богиня плодородия, неутомимая в заботе обо всем, что живет на земле, произрастает в лесу и поле. Она обычно изображалась с луком, которым искусно владела, охотясь в лесах и полях. За ней спешат ее

спутницы – нимфы. В разных частях Греции существовал ее культ, а в городе Эфесе был возведен прекрасный храм Артемиды. Житель города некий Герострат, желавший любым способом прославиться, совершил кощунство – сжег храм. Отсюда выражение: «слава Герострата».

8. Поставте наголос у словах.

Жалюзі, ойкумена, синекура, Ньютон, ньютон, аристократія, бюрократія, демократія, каталог, некролог, діалог, кілометр, сантиметр, дециметр, хронометр, тонометр, барометр, фольга, феномен.

Правопис апострофа та м'якого знака в словах іншомовного походження

Апостроф	М'який знак
ПЕРЕД ЛІТЕРАМИ Я, Ю, Є, Ї	
Після губних звуків [б], [п], [в], [м], [ф], а також звука [р]: <i>п'єдестал, комп'ютер, м'ята, ф'ючерсний, бур'ян</i>	Після звуків [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н]: <i>мільярд, Нью-Йорк, конференсьє, віньєтка</i>
Після шиплячих звуків [ж], [ч], [ш]: <i>Руж'є, миш'як, кеш'ю</i>	Після звуків [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н] перед буквосполученням <i>йо</i> : <i>мільйон, павільйон, каньйон, шампіньйон</i>
Після задньоязикових звуків [к], [х] та фарингального (глоткового) [г]: <i>к'янті, Х'юстон, Аліг'єрі, сек'юриті</i>	
Після іншомовних префіксів, що закінчуються на приголосний: <i>кон'юнктура, ад'ютант, кон'юнктивіт, ін'єкція</i>	
НЕ ПИШЕТЬСЯ НІ АПОСТРОФ, НІ М'ЯКИЙ ЗНАК	
Коли літери <i>я, ю, є, ї</i> позначають сполучення пом'якшеного приголосного з [а], [у], [е], [і]: <i>фюзеляж, нюанс, маляр, тубик, кювет, нюанс</i>	

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поставте м'який знак чи апостроф.

Миш..як, К..янті, кон..юнктура, бракон..єр, казуал..ний, прес-пап..є, ад..ютант, кон..юктивіт, кеш..ю, він..єтка, порт..єра, Руж..є, порт..є, л..є, ф..ючерсний, павіл..йон, конференс..є, мес..є, Аліг..єрі.

2. Перекладіть українською мовою.

Миллион, портье, Лавуазье, виньетка, Севилья, конъюнктура, кешью, марсельеза, Ривьера, Монтестье, кювет, Кордильеры, Готье, тюль, Мольер.

Правопис голосних літер у словах іншомовного походження

Літера *и*.

1. У загальних назвах після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** (правило «дев'ятки» («Де Ти З'їси Цю ЧаШу ЖиРу»)) перед приголосними: *директор, цитрус, чинара*.

2. У власних географічних назвах, що закінчуються на **-ида, -ика**: *Антарктида, Корсика, Мексика*.

3. У власних географічних назвах у буквосполученні **-ри-**: *Рим, Рига, Париж, Великобританія*.

4. У власних географічних назвах та прізвищах після **ц** та шиплячих (**ж, ч, ш, щ**): *Алжир, Чилі, Вашингтон, Шиллер, Цицерон*.

5. У словах церковного вжитку та словах, запозичених із східних мов: *митрополит, дякон, єпископ, калмик, кишлак, кинджал*.

6. У низці слів іншомовного походження, що вже давно засвоєні українською мовою після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н**: *єхидна, імбир, кипарис, лимон, химера*.

Літера *і*.

1. На початку слова: *істина, Італія, інсургент*.

2. Після приголосного перед голосним *і* перед **[j]**: *авіація, клієнт, симбіоз, пріоритет*.

3. У власних назвах між приголосними (за винятком шиплячих та **ц**): *Лісабон, Грімм, Одісей*.

4. У кінці як власних, так і загальних назв: *Чилі, Сочі, Россіні, таксі, візаві*.

5. У загальних назвах після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бізнес, міф, німфа*.

Літера *е*.

1. На початку слова та після букв, що позначають голосні звуки, крім *і*: *енергія, екзамен, дуель*.

2. Після твердих приголосних: *куплет, декан, геній*.

Літера *є*.

1. На початку слова в давно запозичених словах: *Євразія, єресь*.

2. Після *і, е, й*, м'якого знака та апострофа, а також у слові *траєкторія*: *феєрверк, н'єса, льє, абітурієнт*.

Літера *ї*.

Після букв на позначення голосних звуків: *мозаїка, руїна, прозаїк* (але в складних словах і після префіксів пишеться *і*: *староіндійський, доісторичний, поінформувати*).

Літера *у*.

У словах, які потрапили в українську мову з французької, після шиплячих та **ф** варто писати *у*, а не *ю* (як у російській мові): *журі, парашут, брошура, парфумерія*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поставте пропущені літери.

Аквар..ум, аморти..зац..я, антагон..зм, ант..б..от..к, ар..тм..я, ар..озо, ате..зм, афор..зм, баст..он, бук..н..ст, вульгар..зм, геро..чний, д..в..з..он, д..с..м..ляц..я, ел..пс..с, ..д..л..я, ..ндустр..ал..зац..я, ..н..ц..ат..ва, ..нту..ц..я, католи..ц..зм, к..пар..с, коде..н, кол..бр.., колокви..ум, кру..з, нац..ст, п..рам..дон, пров..нц..ал..зм, с..он..зм, сю..та, такс..ст, ш..мпанзе, ш..фон, шк..пер, шов..н..зм, ш..фр, штат..в; альт..рнат..ва, аф..рист, в..нт..ляція, геро..ка, д..пр..сія, д..т..ктив, д..р..ктивна, д..р..гент, інт..л..гент, комб..н..зон, компром..нтувати, пр..зидія, ц..в..лізація

2. Визначте, які слова записано неправильно.

Андорра, Ніцца, Шиллер, Руссо, Жанна, Гаванна, таксі, шасі, попури, директор, парі, мерсі, жюрі, Грип, бона, група, комісія, бязь, атестат, стакато, Білль, мільярд, сюрреалізм, Нельсон, мільйон, Ньютон, мадьяр, К'янті, Париж, кон'юнктура, О'Генрі, сер'йозний, кар'єра, бюро.

3. Замініть подані словосполучення синонімами – словами іншомовного походження.

Фраза однієї дійової особи; твердження певної теорії, що сприймається без доведення; кольорові декоративні вогні під час свят; людина, що ставить понад усе свої інтереси; певний режим харчування; заміський дім, дача; вид допомоги в грошовій формі, що надається державою приватним особам; товариш по службі; зображення, що пояснює, доповнює друкований текст; керівник підприємства, навчального закладу; переднє приміщення в громадських будинках.

4. Перекладіть українською мовою.

1. Мы посетили прекрасный музей под открытым небом; у нас масса положительных впечатлений по этому поводу. 2. Ему вынесли благодарность в связи с тем, что он принял участие в многочисленных мероприятиях. 3. Сандро Боттичелли является ярким представителем Ренессанса; его перу принадлежат такие картины, как «Паллада и кентавр», «Мадонна с младенцем», «Рождение Венеры», а также ряд других широко известных произведений.

5. На місці крапок поставте *и, і, ї*, спираючись на відповідні правила орфографії.

Алж..р, Антаркт..да, Аргент..на, Баст..лія, Б..рма, Ваш..нгтон, Верг..лій, Гал..лей, Гр..г, Гр..нв..ч, Д..дро, Кал..форн..я, Єрусал..м, К..тай, Кр..т, Л..ван, Паган..н., Пал..ст..на, С..нгапур, Т..ц..ан, Ток..о, Узбек..стан, Хем..нгуей, Х..рос..ма, Австрал..я, Амер..ка, Браз..л..я, Єг..пет, Л..тва, К..пр, Пар..ж, Р..га, Сард..нія, С..ц..лія, Тадж..к..стан, Тавр..я, Та..ті, Т..бет, Ф..л..ппіни, Х..ва, Ч..лі, Балт..ка, Мекс..ка, Цюр..х, Вірдж..нія, Мадр..д, Горац..й.

6. Поясніть значення слів. Прокоментуйте правопис.

Асиміляція, дихотомія, синекура, антагонізм, тубілець, ідилія, евфемізм, цинізм, одіозний, директива, бенефіс, конферансьє, прес-пап'є, портсьє, портсьєра, бутонсьєрка.

7. Відредагуйте словосполучення.

Думки співпадають щодо даного питання; на протязі кількох годин; як правило; справа в тім; у силу обставин; в повному об'ємі; при умові; і так далі; задавати питання; бути на поганому рахунку; тактичний завідуючий кафедрою; першочергова задача;

8. Підкресліть правильний варіант.

Алжир – Алжір, дебют – деб'ют, Сіцилія – Сицилія, група – група, інекція – ін'екція, Балтіка – Балтика, фойє – фое, бруто – бруто, бязь – б'язь, металл – метал, Мекка – Мека, премьєра – прем'єра, інтерв'ю – інтервю, бюлетень – б'юлетень, миш'як – мишьяк, Шиллер – Шіллер, імміграція – іміграція, Австрія – Австрия, дізель – Дізель – дизель, сер'йозний – серйозний, конвейєр – конвеєр, ател'є – ательє, Рига – Ріга, лібрето – лібретто, сілуєт – силует, журі – жюрі.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Запишіть слова українською мовою.

Диссертация, Ньютон, Рафаэль, Тициан, Шиллер, дирижабль, бенефіс, веранда, мельхиор, пессимизм, миссис, цистерна, Сицилия, шезлонг, приоритет, аксиологический, аккредитация, эскалация, брифинг, секьюрити, мельхиор, утилитарный, Эйнштейн, букинист, Бразилия, Тибет, Сьерра-Леоне, мышьяк, ателье, Миссисипи, хобби, жюри, парашют, шампиньон, парфюмерия, фейерверк.

2. Запишіть переклад речень.

1. Река Нил является самой длинной в мире; ее длина составляет 6992 км.
2. Жюри определило победителей; к сожалению, представитель нашего вуза занял лишь седьмое место. 3. Его удручал тот факт, что, несмотря на приложенные усилия, место заведующего отделом занял совершенно другой человек. 4. Мы попробуем решить данные задачи и примем адекватные меры по предупреждению подобных инцидентов в будущем. 5. Данная личность является весьма одиозной; мало того, он все делает для видимости. 6. Наша точка зрения в этом пункте совпадает с мнением заместителя директора. 7. Ваш друг – прекрасный специалист; мало того, что он все может сделать в два счета, он еще и очень тактичный человек. 8. В данном военном училище каждый год издают больше, чем двести учебных пособий.

3. Письмово перекладіть текст українською мовою.

Человека, забывшего родину, могут постигнуть большие несчастья. Прекраснокудрая чародейка Цирцея, угощая друзей Одиссея, подмешивает в напиток волшебное зелье, «чтоб память у них об отчизне пропала». Забыв родину, они стали как бы уже не людьми, а людьми наполовину, и Цирцея

легко отняла у них человеческий облик, превратив их в свиней. Таким образом, любовь к родине в епосе Гомера – одновременно и показатель принадлежности к человеческому роду. Одиссей не превратился в животное, поскольку могущественной чародейке не удалось его опоить, не удалось заставить забыть свою страну. Все интерпретаторы, трактующие Цирцею только как вульгарную, сладострастную женщину, должны были бы лучше вчитаться в текст Гомера: Цирцея намого более опасна, нежели кажется с первого взгляда. Нимфа Калипсо, живущая среди шумящего моря на отдаленном острове, искренне рада Одиссею, принесенному бурей. У нее нет чар, заставляющих забыть родину, но, как и Цирцея, она имеет эпитет «страшная», поскольку привлекает Одиссея не только женскими чарами: чтобы он не стремился на свою Итаку, Калипсо обещает другим людям недостижимую вечную юность и бессмертие. Одиссей выдерживает и это трудное испытание.

4. Поясніть значення слів.

Бенефіс, одіозний, офіціоз, остракізм, адепт, конферансьє, карт-бланш, комюніке, бутоньєрка, адаптація, дисиміляція, аутодафе, дихотомія, апріорний, аксіологічний, гомогенний, девіантний, фрустрація, мізантроп, реноме, архітектоніка, хтонічний, альма-матер.

5. Відредагуйте, правильний варіант запишіть.

Носити ім'я; мова йде про такі міроприємства; піднімати проблему; познайомитися з методичними рекомендаціями; зустрічаються прикрі друкарські помилки; область науки; включити в список; більше всього; діючі документи; вирішення завдань дослідження; кидатися в очі; зробити для вигляду; годувати сніданками; в значній мірі; у кінці кінців; грецький горіх; в два рахунки; косвенний налог; зайняти посаду замісника декана; заказне письмо; паперова волокита.

6. Поставте наголос у словах.

Читати вірші напам'ять; оптовий ринок; маркетингова компанія; валовий продукт; срібляста фольга; показник успіхів; кошовий отаман; ознака якості; мережа підприємств; гарний довідник; фаховий журнал.

Подвоєння букв на позначення подовжених приголосних і збігу однакових приголосних звуків

В українській мові розрізняються процес подвоєння та процес подовження однакових приголосних. **Подвоєнням** називають простий збіг двох літер на межі частин слова (морфем): *віддати* (від + дати), *законний* (закон + ний), *роззброєння* (роз + зброя), *юнат* (юний + натураліст); натомість **подовження** – це явище, причиною якого стали різні історичні фонетичні процеси.

Подвоєння	Подовження
При збігові префікса та префікса: <i>возз'єднати, беззастережно, ввічливий</i>	В іменниках III відміни (жіночий рід із нульовим закінченням) в орудному відмінку: <i>сіллю, міддю, ніччю</i> . Але: якщо перед приголосним, що має подовжуватися стоїть інший приголосний, то подовження не відбувається: <i>жовчю, радістю</i>
При збігові префікса й кореня: <i>віддзеркалювати, оббігти, беззахисний</i>	В іменниках II відміни середнього роду із закінченням <i>-а, -я</i> (крім родового відмінку множини): <i>життя, змагання</i> (але: <i>змагань, століть</i> , бо це форма множини)
При збігові основи дієслова на <i>-с</i> та постфікса <i>-ся</i> : <i>піднісся, трясся, вознісся</i>	У прикметникових суфіксах <i>-енн-, -анн- (-янн-)</i> , якщо на нього падає наголос (такі прикметники мають значення можливості або неможливості дії), а також у прислівниках та іменниках на <i>-ість</i> , що утворені від цих прикметників: <i>несказáнний</i> , (але: <i>не скáзаний</i>), <i>здійснѐнний</i> (але: <i>здійснений</i>), <i>тумáнний</i> — <i>туманність</i> — <i>туманно</i>
При збігові двох частин складноскороченого слова: <i>юнат, міськком</i>	В усіх похідних словах від дієслова <i>лити</i> : <i>наллю, виллєш</i> , а також у словах <i>бовван, Ганна, ляний, овва, ссавець</i> та похідних від цих слів
При збігові кореня або основи на <i>-н-</i> та суфіксів <i>-н(ий), -н(ій), -ник, -ниц(я)</i> : <i>осінній, сонний, письменник, годинник, Вінниця</i>	Подовжуються приголосні <i>д, т, з, с, л, н, ж, ч, ш, ц, ч</i> перед <i>я, ю, і, е</i> в деяких іменниках I відміни: <i>суддя, Ілля, стаття</i> . Подовжуються приголосні <i>д, т, з, с, л, н, ж, ч, ш, ц, ч</i> перед <i>ю, є</i> в прислівниках типу <i>зрання, навмання, попідтинню</i>

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поміркуйте, що таке подовження приголосних, а що таке – подвоєння. Із чим пов'язаний перший процес, а з чим – другий. Запишіть слова в дві колонки: у першу – із подовженими приголосними, у другу – із подвоєними буквами. Поясніть правопис.

Уміння, сумління, віддаль, оббити, розброєння, нескінченний, тваринний, рослинний, відданість, виллється, Поділля, беззаперечно, востаннє, розрісся, сміття, узбіччя, в'яззю, священний, суддя, зеленню.

2. Перепишіть, вставляючи, де потрібно, пропущені букви, апостроф. Поясніть написання.

Ган..а, гол..андський, кров..ю, юн..ат, Поліс..я, олен..я, дерев..ян..ий, л..яний, суд..я, колон..а, сон..а, інтерв..ю, пан..а, зняряд..я, чест..ю, памороз..ю, галуз..я, узбереж..я, священ..ий, пригорщ..ю, ..лемо, старан..ий, сказан..ий, вихован..ий, бов..аніти, пташин..ий, незрівнян..ий, змаган..ь, числен..о, міськ..ом, під..аш..я, подорож..ю, розкіш..ю, жит..евий, молод..ю, огнен..ий, варен..ий, туман..ість, вчен..я, спечен..ий, гіл..я, пам..ят..ю.

3. Поставте наведені іменники в орудному відмінку однини. Поясніть правопис.

Мати, мудрість, повінь, вісь, верф, щирість, любов, рись, постать, латинь, шаль, розкіш, велич, сіль, ненависть, світлотінь, пастораль, подорож, вічність, вірність, гостинність, єдність, кров, мить, мідь, ртуть, мазь, вісь, паморозь, почесть, блакить, радість, вічність.

4. Перекладіть українською мовою. Зверніть увагу на правопис подвоєних приголосних.

1. Море все в живых белых пятнах, словно бесчисленные стаи птиц опускались на его синюю равнину (*М. Горький*). 2. Никогда не забуду я эту сказочную прогулку среди высоких сосен по песку, смешанному с хвоей (*Ф. Шаляпин*). 3. Листья вьются по шоссе, ветер догоняя (*В. Луговской*). 4. Перед нами открылось ровное, без одного кустика, осеребренное луною поле, сливавшееся вдаль с безоблачным куполом неба (*А. Куприн*). 5. Несколько успокоенный, я отправился к себе на квартиру (*А. Пушкин*). 6. Возле леса, на горе, дремал с закрытыми ставнями деревянный дом (*Н. Гоголь*).

5. Із поданих варіантів оберіть правильний. Обґрунтуйте свій вибір.

Щоденник – щоденик; вічливий – ввічливий; Поволжжя – Поволжя; воз'єднання – возз'єднання; відзеркалювати – відзеркалювати; жовччю – жовчю; савці – ссавці; статей – статей; огненний – огнений; осіній – осінній; передмістя – передмісття; утомлений – утомлений; гордісттю – гордістю; Закарпатя – Закарпаття.

6. Поясніть правопис подібних за звучанням слів.

Незлічені години, незліченні години; не оцінена допомога, неоціненна допомога; не впізнаний нею чоловік, невпізнаний край; не сказане ще слово, неказанне пожвавлення; не прощений чоловік, нещона зрада.

7. Утворіть від поданих слів нові лексеми, у яких би відбувалося подвоєння літер між різними частинами слова.

День, машина, число, дзеркало, ціна, даль, зброя, з'єднати, стіна, дякувати, звук, захищати, без імені, година, змістовний, захищати, даль.

8. Запишіть переклад тексту. Розставте розділові знаки.

Как свидетельствует легенда город Рим был основан в 753 г. до н.э. Его основателями считаются братья-близнецы Ромул и Рем вскормленные по преданию волчицей и воспитанные пастухом. Согласно археологическим данным основание Рима можно отнести примерно к X в. до н.э. Вначале Рим являлся поселением родовой общины. Его население состояло из полноправных патрициев плебеев и клиентов не входивших в родовую организацию и рабов.

Во главе Рима стоял рекс царь, избравшийся на общем собрании. Наряду с царем, общиной управляли совет старейшин сенат состоявший первоначально из 100 позднее из 300 членов. Царь был верховным военачальником жрецом и судьей. Согласно античному преданию Римом поочередно правили семь царей Ромул Нума Помпилий Тулл Гостилий Анк Марций Тарквиний Древний Сервий Туллий Тарквиний Гордый.

После смерти Цезаря в Риме велись ожесточенные гражданские войны закончившиеся победой Октавиана получившего впоследствии прозвище Август («священный», «величественный»). 13 января 27 г. до н. э. Октавиан провел реформу ставшую основой правового оформления императорской власти. Эта дата считается началом имперского периода в истории Древнего Рима. Установившаяся при Октавиане система власти получила название принципат. На заседании сената он заявил о восстановлении республики и передаче власти сенату и народу. Разумеется его отказ от власти был формальным. После этого Октавиан получил проконсульский империй (высшую военную и гражданскую власть) над большей частью Галлии и Испании а также над Сирией и Египтом. В этих провинциях стояли почти все легионы так что Октавиан фактически оказался командующим армией. Остальные провинции формально управлялись сенатом.

Правопис префіксів

У префіксах **роз-**, **без-**, **через-**, **від-**, **од-**, **об-**, **під-**, **між-**, **над-**, **перед-**, **понад-** на письмі кінцевий приголосний не змінюється: **розказати**, **безпечний**, **міжпланетний**, **оббити**, **надходить**, **підтримати**, **передплатити**, **черезплічник**, **відплатити**, **одробити**, **підсумувати**, **понадплановий**.

Префікс **з** вживається переважно в словах, корінь яких починається з голосного або сполучення голосного та приголосного: **з'ясувати**, **зумовити**, **згаслий**. Якщо корінь слова починається сполученням приголосних, варто послуговуватися варіантом **зі-**: **зізнатися**, **зіставити**, **зімліти**. Також префікс **зі-** використовують у словах із коренем, перший склад якого починається з губного та йотованого звукосполучення: **зів'ялий**, **зім'яти**. У деяких випадках

префікс **зі-** чергується із **зо-**: *зімліти* й *зомліти*, *зітліти* й *зотліти*, *зістатися* й *зостатися*.

Перед літерами **к, п, т, ф, х** пишемо префікс **с**: *сказати*, *списати*, *стомитися*, *сфотографувати*, *схил*.

Необхідно також розрізняти префікси **пре-**, **при-** та **прі-**.

Зокрема префікс **прі-** вживаємо лише у трьох словах: *прі́рва*, *прі́звище* та *прі́звисько*.

Префікс **пре-** переважно використовують для вказівки на вищий ступінь вияву ознаки в прикметниках і прислівниках: *прекрасний*, *премудрий*, *прегарно*, *пречудово*; а префікс **при-** найчастіше вживають у дієсловах, які означають наближення, приєднання, результат дії тощо, а також у похідних словах: *прийти*, *прихід*, *прибрати*, *прибраний*, *привабити*, *привабливий*. Окрім цього, префікс **пре-** виступає в словах *презирливий*, *презирство* та в словах старослов'янського походження: *преосвященний*, *преподобний*, *престол*, а префікс **при-** вживають в іменниках і прикметниках, утворених від поєднання іменників із прийменниками: *прикордонник*, *прибережний*, *пригірок*.

Правопис великої літери

Із великої літери пишемо перше слово в реченні. Також із великої букви слід писати перше слово рубрик тексту, якщо кожна з них закінчується крапкою, однак, якщо вони відокремлені крапкою з комою, то необхідно писати перше слово з маленької літери. Наприклад:

До основних завдань належать такі.

1. *Визначити* місце та роль символів у художньому тексті.

2. *Порівняти* смислове навантаження символу сонця у творчості

Т. Г. Шевченка та Лесі Українки.

Або:

До основних завдань належать такі:

– *визначити* місце та роль символів у художньому тексті;

– *порівняти* смислове навантаження символу сонця у творчості

Т. Г. Шевченка та Лесі Українки.

Із великої літери слід писати імена, прізвища та по батькові, псевдоніми, клички, прізвиська: *Лариса Петрівна Косач*, *Леся Українка*, *Дочка Прометей* (про Лесю Українку), *Каменяр* (про Івана Яковича Франка); назви дійових осіб художніх творів, міфологічних істот: *Дід Мороз*, *Червона Шапочка*, *Наталка Полтавка*, *Мавка*, *Аполлон*, *Перун*. При цьому слід зважати, що видові назви міфологічних істот пишуться з малої літери: *німфа*, *русалка*, *відьма*. Також з малої літери потрібно писати імена, які вживають як загальні назви людей: *меценат* – заможна людина, яка безкорисливо матеріально підтримує розвиток науки, мистецтва, *донкіхот* – мрійник та фантазер, який прагне утвердити ідеали справедливості, однак, заплутавшись в ілюзіях, викликає глум із боку інших людей; терміни: *ом*, *ампер*, *вольт* та назви речей, одягу, речовин: *маузер*, *бостон*, *френч*. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей не виступають

дійовими особами творів, а використовуються як загальні, їх потрібно писати з малої: *дід мороз, баба-яга*.

У складних прізвищах, псевдонімах, іменах, які пишуться через дефіс, обидві частини починаються великою літерою: *Квітка-Основ'яненко, Марія-Тереза, Жан-Жак*.

Із великою літери варто писати назви найвищих державних посад України та міжнародних посад, а також назви найвищих органів управління (міжнародних та рідної країни): *Президент України, Генеральний секретар ООН, Голова Верховної Ради України, Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України*.

Також із великої літери пишемо назви країн, союзів країн, найвищих міжнародних організацій: *Співдружність Незалежних Держав, Організація Об'єднаних Націй*.

Щодо назв державних, партійних, громадських та інших установ й організацій як України, так й інших держав, то з великої літери пишемо лише перше слово, яке входить до складу назви: *Верховний суд США, Збройні сили України, Народна палата Республіки Індії*. Це стосується й назв державних установ минулого: *Центральна рада, Державна дума, Земський собор*.

В астрономічних назвах усі слова (крім родових понять: *планета, сузір'я, галактика, комета, метеорит*) пишуться з великої літери: *сузір'я Велика Ведмедиця, галактика Молочний Шлях, туманність Андромеди, планета Земля, галактика Велика Магелланова Хмара*.

Щодо географічних назв, то в них усі слова також пишуться з великої літери (крім родових понять: *село, місто, море, озеро, гора* тощо): *Чорне море, Карпатські гори, Біла Церква, Луцьк*.

Прийменники та артиклі в складі географічних назв прийнято писати з малої літери й через дефіс з обома словами: *Па-де-Кале, Ростов-на-Дону, Ріо-де-Жанейро*. Артиклі й частки, що стоять на початку власної назви, пишуть із великої літери, а далі ставлять дефіс: *Ла-Мани, Лос-Анджелес, Ель-Халіль*.

Неофіційні назви держав, регіонів, міст так само потрібно писати з великої літери: *Буковина, Правобережна Україна, Закарпаття, Слобожанщина*. Це ж правило поширюється на назви вулиць, площ, проспектів, областей: *площа Свободи, вулиця Ярославів Вал, бульвар Тараса Шевченка, Львівська область, течія Гольфстрім*. Назви сторін світу: *схід, захід* – зазвичай пишуть із малої, однак якщо під цими словами розуміють краї чи народи, тоді їх варто писати з великої: *Західна Україна, курорти Півдня, народи Півночі, Схід вирішив*.

У назвах державних установ, навчальних і наукових закладів, театрів, музеїв тощо лише перше слово слід писати з великої літери: *Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Десятинна церква, Будинок учителя, Національна академія наук*.

Назви історичних подій, війн, епох, революцій, повстань, знаменних дат також передбачають написання з великої літери (крім родових понять): *епоха Відродження, Вітчизняна війна, Перша світова війна, Лютнева революція*,

Ренесанс. Якщо ж назви історичних подій стали загальними, то їх потрібно писати з малої: *хрестові походи, доба феодалізму, античний світ, палеоліт, трипільська культура.*

У назвах свят пишемо з великої літери перше слово: *День незалежності України, Перше травня, Свято перемоги, Великдень, Новий рік, Міжнародний жіночий день.* Якщо порядковий числівник у назві свята записано цифрою, то наступне слово необхідно написати з великої букви: *1 Травня, 8 Березня.*

У назвах орденів, медалей та інших відзнак тільки перше слово (крім родових: *медаль, орден, диплом*) пишеться з великої літери: *орден Вітчизняної війни, орден Почесного легіону, медаль «За визволення Варшави».*

Із великої літери необхідно писати прикметники, утворені від власних особових назв за допомогою суфіксів **-ів-, -їв-, -ин-, -ов-, -ев-, -єв-**: *Максимів пенал, Юрїв зошит, Маринина книга, Шевченкові поезії, Сергієві книжки.* Якщо ж присвійні прикметники утворені за допомогою суфікса **-ськ-**, то їх слід написати з малої: *пушкінські рукописи, шевченківський стиль.* Виняток із цього правила становлять назви, які за змістом дорівнюють сполукам «імені когось»: *Шевченківська премія, Нобелівська премія, Франківська кімната;* а також фразеологічні сполуки, у яких присвійні прикметники пишемо з малої завжди: *гордіїв вузол, сізіфова праця, дамоклів меч.*

Лапки у власних назвах

У лапки беруться назви художніх, музичних творів, наукових праць, газет, журналів, історичних пам'яток: газета *«Вечірній Київ»*, картина Клода Моне *«Темза біля Вестмінстера»*, підручник *«Українська література»*, роман Марини та Сергія Дяченків *«Ритуал»*. Проте без лапок пишуться назви культових книг: *Біблія, Євангеліє, Псалтир, Апостол, Коран.*

У лапках пишуться також назви будинків відпочинку, пансіонатів, санаторіїв, дитячих таборів, готелів, кемпінгів, ресторанів, кав'ярень тощо: готель *«Турист»*, кав'ярня *«Мрія»*, дитячий табір *«Ромашка»*.

Символічні назви підприємств, установ, наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, театрів також беруться в лапки: *Київський завод «Арсенал», Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», колгосп «Дружба».*

У лапках також пишуться назви виробів, продуктів, що стали фірмовим їх означенням: мінеральна вода *«Боржомі»*, вино *«Мікадо»*, цукерки *«Пташине молоко»*.

Із великої літери та в лапках варто писати назви літаків, автомобілів, тракторів та інших машин, що пов'язані з найменуванням заводу, фірми чи моделі: літак *«Антей»*, автомобіль *«Таврія»*. Проте назви, які стали загальними, у лапки не беруть: *форд, наган, макінтош.*

У лапки також беруть назви окремих медалей та орденів: орден *«Мати-героїня»*, медаль *«За відвагу»*.

Назви вокзалів, залізничних станцій, портів, пристаней пишемо без лапок, а назви станцій метро – у лапках: *Південний вокзал, станція Фастів-Перший, станція метро «Студентська».*

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Велика чи мала літера?

(г)енеральний (с)екретар ООН, (п)резидент України, (г)олова (в)ерховної (р)ади України, (п)рем'єр-(м)іністр Канади, (м)іністерство (о)світи і науки України, (з)ахідна Україна, (к)раїни (з)аходу, (б)ульвар Тараса Шевченка, (е)зопова мова, (м)айдан (н)езалежності, (р)еспубліка (б)олгарія, (у)горська (р)еспубліка, (к)орейська (н)ародно-(д)емократична (р)еспубліка, (р)івненська (о)бласть, (у)манська (м)іськрада, (ш)евченкові поезії, (ш)евченківські поезії, (ш)евченківська премія, (н)обелівська премія, (в)олодимир-(в)олинський, (н)аціональний (б)анк України, (к)иївський (б)удинок (м)од, (к)иївський (н)аціональний (е)кономічний (у)ніверситет, (д)ень (н)езалежності України, (р)іздво, (а)ндріївська (ц)ерква, (в)олодимирський (с)обор, (к)ієво-(п)ечерська (л)авра, (д)ержавний (м)узей (о)бразотворчого (м)истецтва, (ц)ентральна (н)аукова (б)ібліотека АН України ім. В. Вернадського, (п)ромінвестбанк України, (б)анк (а)валь, (є)вропейське (е)кономічне (с)півтовариство, (м)іжнародний (в)алютний (ф)онд, (д)амоклів (м)еч, (х)арківський (н)аціональний (у)ніверситет (і)мені В. Н. Каразіна; (п)резидент України; (к)онституційний (с)уд України; (о)рден (к)нягині Ольги; (т)уманність (а)ндромеди; (с)узір'я (ч)умацький (ш)лях; (д)руга (с)вітова (в)ійна; (с)ізіфова (п)раця; (м)іністерство (к)ультури (у)країни; (к)абінет (м)іністрів (у)країни; (п)апа (р)имський; (т)уманність (а)ндромеди; (п)атріарх (у)країни.

2. Перекладіть слова та словосполучення українською мовою.

Хьюстон, лье, аспирин, фюзеляж, верный друг, веский аргумент, верный ответ, бриллиант, брифинг, Сицилия, фейерверк, фойе, быть на хорошем счету у заместителя декана, устав фирмы, регистрация участников, принимать меры, принимать участие в соревнованиях.

3. Запишіть слова. Прокоментуйте правопис.

(р)ада (б)езпеки, (н)аціональна (о)пера України, (п)олісся, (с)танція (м)етро (л)ибідська, (з)акарпаття, (ч)ернігівська (о)блспоживспілка, (о)дещина, (п)риазов'я, (д)онбас, (з)бройні (с)или України, (ц)ентральне (у)правління (в)сеукраїнського (т)овариства (п)росвіта ім. Тараса Шевченка, (ц)ентральна (р)ада, (п)арламент, (с)енат, (к)онституційний (с)уд України, (о)рден (в)ітчизняної (в)ійни, (м)едаль (з)а (в)ідвагу, (о)рден (к)нязя (я)рослава (м)удрого, (е)зопівська (м)ова, (б)іблія, (б)ожа (м)атір, (е)поха (в)ідродження, (н)аціональний (у)ніверситет (к)ієво-(м)огилянська (а)кадемія, (у)країнська (д)ержава; (д)ержавний (к)омітет з (н)ауки, (т)ехніки і (п)ромислової (п)олітики України; (д)октор (е)кономічних (н)аук, (м)іжнародна (с)пілка (у)країнських (п)ідприємців (МСУП).

4. Перекладіть українською мовою.

1. Если основателем холдинговой компании является орган, уполномоченный управлять государственными тратами, то список предприятий и их структурных частей, которые предлагается превратить в холдинговую компанию, и проект устава холдинговой компании готовит этот орган. 2. Центральной составляющей и главной особенностью этого подхода, его основным принципом является социологизм. 3. Схожесть между социальными системами, между институтами и процессами социализации обеспечивает стойкое функционирование общества. 4. В развитии экономики принимают участие различные институты государства. 5. Косвенные налоги скрывают от каждого отдельного лица сумму, которую оно платит государству, тогда как прямой налог не вводит в заблуждение людей. 6. Их попросили принять участие в этом мероприятии на общественных началах.

Написання і відмінювання чоловічих і жіночих імен по батькові

Чоловічі імена по батькові творять за допомогою додавання до основи власного імені суфікса **-ович**: Семен + ович = *Семенович*, Юрій + ович = *Юрійович*, Ігор + ович = *Ігорович*.

Кілька чоловічих імен по батькові утворюються за допомогою суфікса **-ич (-іч)**: Сава – *Савич*, Ілля – *Ілліч*, Кузьма – *Кузьмич*, Лука – *Лукич*, Яків – *Якович*, Хома – *Хомич*.

Винятками є імена *Григорій* (у ньому при творенні імені по батькові випадає **ій**: *Григорович*) та *Микола* (до основи цього імені додається **ай**: *Миколайович*).

Жіночі імена по батькові утворюють додаванням до основи власного імені суфікса **-івн(а)**: Віктор + івна = *Вікторівна*, Віталій + івна = *Віталіївна* (бо **ї** – це **й+і**), Володимир + івна = *Володимирівна*.

Винятками є лише такі імена по батькові: *Яків – Яківна*, *Григорій – Григорівна*, *Микола – Миколаївна*.

Таблиця відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові

Відмінки	Чоловіче ім'я по батькові	Жіноче ім'я по батькові
Називний	Олексійович	Андріївна
Родовий	Олексійовича	Андріївни
Давальний	Олексійовичу	Андріївні
Знахідний	Олексійовича	Андріївну
Орудний	Олексійовичем	Андріївною
Місцевий	Олексійовичеві (-у)	Андріївні
Кличний	Олексійовичу	Андріївно

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Запишіть подані чоловічі та жіночі прізвища, імена, по батькові в родовому, давальному, знахідному, орудному та кличному відмінках.

Петренко Владислав Романович, Петренко Марина Григорівна; Коптенко Віктор Андрійович, Коптенко Уляна Григорівна; Жаріков Андрій Порфірійович, Жарікова Наталія Іллівна; Севрюков Микита Самсонович, Севрюкова Матрона Микитівна; Кличко Віталій Володимирович, Кличко Ангеліна Віталіївна; Дяченко Анатолій Семенович, Дяченко Марина Олександрівна; Мануйленко Віктор Петрович, Мануйленко Катерина Олександрівна; Сургай Геннадій Геннадійович, Сургай Марія Геннадіївна.

Правопис прізвищ

Літера є пишеться:

- 1) на початку слова: *Євсіков, Євстігнеєв*;
- 2) у суфіксах **-єв, (-єєв)**, якщо слово закінчується не на шиплячий та не на **ц** і не на **р**: *Пантелєєв, Андрєєв, Медведєв*, але *Аракчєєв, Малишеєв*;
- 3) у середині слова, якщо російську **е** можна замінити українською **і**: *Бєлий* (бо є білий), *Рєпін* (бо є ріпа);
- 4) у середині слова після голосного **й** при роздільній вимові після приголосного: *Ісаєнко, Моєнко, Мастаф'єв*.

Літера і пишеться:

- 1) між приголосними: *Дельфінов, Міклонєв*;
- 2) на початку слова: *Ігнат'єв, Іващенко*.

Літера и пишеться:

- 1) між приголосними в прізвищах, що мають спільний корінь у слов'янських мовах: *Виноградов, Винокуров*;
- 2) у суфіксах **-ик, -ич, -ицьк, -євич, -ович, -иц-, -ищ-**: *Сенкевич, Мандрик, Новиков*;
- 3) після **ж, ч, ш, щ, ц, дж** перед приголосним: *Чичиков, Шишкін*;
- 4) у префіксі **при-**: *Пришвін, Привалова*.

Літера ё може передаватися за допомогою йо, ъо, о та е.

Буквосполучення **йо** пишеться замість російської **ё**:

- 1) на початку слова: *Йолкін*;
- 2) у середині слова після голосного: *Майоров, Пайоренко*;
- 3) у середині слова після твердого приголосного: *Соловйов, Муравйов*;
- 4) буква **о** пишеться під наголосом після **щ** та **ч**: *Грачов, Лихачов*.

Буквосполучення **ьо** слід писати замість **ё** в середині слова після приголосних: *Корольов, Верьовкін*. Проте в прізвищах, що утворені від спільних для української та російської мови імен, пишеться **е**: *Семенов, Федоров*.

Написання апострофа та м'якого знака в прізвищах підпорядковується тим же правилам, які стосуються загальних назв: *Афанасьєв, Астаф'єв*.

Варто пам'ятати, що чоловічі прізвища на **-ко, -ло** в українській мові за відмінками змінюються, а жіночі – ні: *Андрусенка Івана, Андрусенко Марії; Андрусенком Іваном, Андрусенко Марією*.

Частки, артиклі та інші службові слова (**ван, да, де, ед, ель, фон, ла**) в іншомовних іменах та прізвищах слід писати окремо: *да Вінчі, Людвіг ван Бетховен, де Сад*.

Скорочена частка **д** та частка **о** з власними іменами пишуться через апостроф: *О'Генрі, Д'Артаньян*.

Слово **дон** («пан») перед особовим ім'ям виступає формою ввічливого звертання й пишеться з малої літери: *дон Хосе, дон Базиліо*, проте у власних назвах літературних героїв це слово слід писати з великої: *Дон Жуан, Дон Кіхот* (у загальному значенні слова *донкіхот, донжуан* пишуться разом і з малої літери).

У корейських, в'єтнамських, індонезійських та бірманських особових назвах усі складові частини слід писати з великої букви: *Кім Ір Сен, Мао Фоу Лу, Хо Ши Мін*.

В особових назвах з компонентами **бей, заде, меліс, огли** слід писати разом: *Сафарбей, Керогли, Асанзаде*. Арабське **ібн** пишеться окремо: *Ібн Сіна, Ібн Хасі*. Тюркське **паша** необхідно писати через дефіс: *Осман-паша*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Подані прізвища запишіть українською мовою. Поясніть їх правопис.

Ефимов, Савельєв, Євгенєв, Дернов, Благоев, Литвинов, Лукьянов, Сухарєв, Давыдов, Демьянов, Лучанинов, Георгиев, Рошин, Марцинкевич, Теркин, Шимчак, Гушин, Слепцов, Муромцев, Астафєв, Звягинцев, Светлов, Белов, Столетов, Кожицкий, Миклошич, Душин, Сергеев, Едличка, Пєргачов, Куницын, Лєсков, Шитик, Мирошников, Андрианов, Зверєв, Живков, Исаєнков, Дернов, Алексєєв, Макєєв, Тимирязєв.

2. Розшифруйте прізвища.

1. Ведеведєм, нїпер, човпуга, акжиж, ськпєшийков, кїншиш, м'янруцев, водгранови, нївширп. 2. Гиймуськор, лийєб, ловсойов, горгри'єв, нїрагга, дяберєв, чивекнес, ковиччи, льїні, волькоро.

3. Розкрийте дужки, обравши потрібну літеру. Поясніть правопис.

1. Загальновідома близькість Шевченка, який був закоханий у поезію Пушк(і, и)на, Л(є, є)рмонтова і схилився перед Щ(є, є)др(і,и)ним, Гогол(є, є)м і революційно-демократичною інтелігенцією того часу – Ч(є,є)рниш(є, є)вським, Добролюбовим, Н(є, є)красовим. 2. Навіть за часів чорної реакції не можна було погасити полум'я правди, що палало в трудах С(є, є)ч(є, є)нова, Павлова, М(є, є)нд(є, є)л(є, є)єва, Т(і, и)м(і, и)ряз(є, є)ва. 3. Чи вартий той людського слова, хто відкидає, як сміття, діла Вєласкєса й С(є, є)рова, Матєйка й Р(є,

є)піна життя? 4. Поет (О. Пушкін) з усією силою зненавидів не тільки Аракч(е, є)єва, а й аракч(е, є)євщину, як одно з найбридкіших явищ в історії людства. 5. Всім відомий такий тонкий і глибокий співець природи, як Пр(і, и)швін (З творів М. Рильського).

4. Запишіть російські прізвища українською мовою у дві колонки: 1) з буквою є; 2) з буквою е.

Мещанинов, Лермонтов, Авдеев, Эренбург, Немчинов, Серпилин, Тютчев, Исаев, Абдашев, Лесков, Орехов, Кудрявцев, Ветров, Озеров, Ваншенкин.

5. Запишіть переклад прізвищ.

Афанасьев, Маренев, Мандрик, Виноделов, Белый, Зверьков, Андреев, Менделеев, Артёмов, Сухарёв, Васильев, Репин, Дяченко, Карпюк, Твердохлеб, Давидович, Тихина, Галич, Пугачёв, Риценко, Медведюк.

Написання складних слів разом і через дефіс

Правопис складних іменників

Разом	Через дефіс
Іменники-загальні назви з першою частиною полу-, пів-, напів-, спів-: <i>полумисок, напівправа, півакадемії, піввідра, співтовариство</i>	Іменники-власні назви з першою частиною пів-: <i>пів-Європи, пів-Криму, пів-України</i>
Іменники, утворені за допомогою сполучних голосних: <i>легкоатлет, верболози</i>	Іменники з першою частиною екс-, унтер-, обер-, лейб-, штабс-, віце-, міні-, міді-, максі-: <i>екс-чемпіон, унтер-офіцер, лейб-гвардія, віце-консул, максі-спідниця, міні-футбол</i>
Іменники, утворені без сполучних голосних: <i>Трипілля, золототисячник, Нечуйвітер, сорокаріччя</i>	Іменники прикладкового характеру: <i>прем'єр-міністр, генерал-майор, дівчина-киянка, стоп-кран, сон-трава</i>
	Іменники, що означають близькі чи протилежні поняття: <i>срібло-золото, батько-мати, хліб-сіль, купівля-продаж</i>
	Іменники – одиниці виміру: <i>кіловат-година, кілограм-молекула, людино-день</i>

Правопис складних прикметників

Разом	Окремо	Через дефіс
Утворені від іменників, що пишуться разом: <i>теплообмінний,</i> <i>радіофізичний</i>	Словосполучення з прислівником, у якому прислівник логічно наголошений та має самостійне лексичне значення: <i>суспільно корисний,</i> <i>щиро вдячний,</i> <i>приємно вражений,</i> <i>діаметрально протилежний</i>	Утворені від складних іменників, що пишуться через дефіс: <i>віце-президентський,</i> <i>дизель-моторний</i>
		У яких перша частина означає відтінок кольору: <i>світло-зелений,</i> <i>криваво-червоний,</i> <i>сніжно-білий</i> (але: <i>жовтогарячий</i> , бо це окремий колір)
Утворені від підрядних словосполучень: <i>народнописенний</i> (народна пісня), <i>військовозобов'язаний</i> (військовий обов'язок), <i>загальноприйнятий</i> (загально приймати)		Утворені від двох і більше прикметників, що перебувають між собою в сурядному зв'язку: <i>історико-філологічний</i> (історія й філологія), <i>кисло-солодкий</i> (кислий і солодкий), <i>жовто-синій</i> (синій і жовтий)

Правопис складноскорочених слів

Складноскорочені слова – це різновид абревіатур. Вони утворені початковими елементами кожного найменування. Складноскорочені слова бувають з усіченням першої частини: *педінститут* (педагогічний інститут), *медсестра* (медична сестра); усіченням обох слів: *універмаг* (універсальний магазин), *лікнеп* (ліквідація неписьменності).

Усі складноскорочені слова слід писати разом: *генсек, завкафедри, Нацбанк, нардеп.*

Складноскорочені слова завжди пишуться маленькими літерами, якщо перше скорочене слово не є власним ім'ям і позначає родове поняття: *спецодяг, виконком, райвно, колгосп.* Якщо ж складноскорочене слово позначає одиничну установу, то його слід писати з великої літери: *Укрпрофрада, Укрінформ, Міносвіти.*

Абревіатури – назви, утворені з початкових (ініціальних) літер, пишуться великими буквами: *СНД, НЛО, ООН.*

Скорочення від загальних назв, які вимовляють як звичайні слова, зазвичай пишуть малими літерами: *загс, неп.* Такі слова відмінюються. Так само змінюються за відмінками ініціальні скорочення на кшталт *ВАК, БАМ,* а

їхні закінчення пишуться з маленької літери й приєднуються до останньої букви абрєвіатури без будь-якого знака: *ВАКу, на БАМі*.

Правопис *н* та *nn* у прикметниках і дієприкметниках

У прикметниках дві *н* потрібно писати при збігові останнього приголосного основи й суфікса: *бетон – бетонний, антена – антенний, вікно – віконний*. Якщо такого збігу немає, то писати необхідно одну *н*: *скло – скляний, дерево – дерев'яний, зламати – зламаний*.

Дві *н* у прикметниках варто писати й при подовженні, коли суфікс *-анн-* або *-енн-* позначає найвищу ступінь вияву ознаки: *несказаний, стражденний, незлічений, невпізнаний*.

Одну букву *н* слід писати в суфіксах пасивних дієприкметників: *сказаний, злічений, зроблений*.

Не з різними частинами мови

Не з іменниками

Разом	Окремо
Слово без <i>не</i> не вживається: <i>ненависть, нежить</i>	У реченні є протиставлення: <i>не сум, а радість</i>
Із <i>не</i> утворюється іменник із протилежним значенням, до якого можна дібрати синонім: <i>правда – неправда (брехня)</i>	<i>Не</i> стосується іменника присудка: <i>кров не вода, серце не камінь</i>
Із префіксом <i>недо-</i> : <i>недовіра, недомовка</i>	
З іменниками, коли утворюються нові поняття, які можна замінити синонімами: <i>незгода</i> (розбіжність)	

Не з прикметниками

Разом	Окремо
Слово без <i>не</i> не вживається: <i>непохитний, недбалий</i>	При протиставленні: <i>не добрий, а злий; не сумний, а радісний</i>
Утворюються нові поняття, які можна замінити синонімами: <i>негарний</i> (поганий), <i>недобрий</i> (злий)	Прикметники мають пояснювальні слова з <i>ні</i> або <i>далеко, аж ніяк, зовсім</i> : <i>нікому не відомий, аж ніяк не гарний, зовсім не добрий</i>
У складі префікса <i>недо-</i> : <i>недозрілий</i>	Прикметник є присудком: <i>був не дорогий, було не глибоке</i>

Не із займенниками та числівниками

Не із займенниками пишемо окремо: **не сам, не всякий**. Винятки: **неабиякий, неабихто, неабищо**. Із числівниками **не** пишемо окремо завжди: **не три, не десятеро**.

Не з прислівниками

Разом	Окремо
Якщо без не прислівник не вживається: незабаром, несамовито	Якщо в реченні є протиставлення, заперечення: не швидко, а повільно
Якщо до прислівника-обставини можна дібрати синонім: недобре – погано, небагато – мало, недорого – дешево	Якщо прислівник є присудком: Цього робити не потрібно
Якщо прислівник утворений від прикметника з наголошеними суфіксами -анн-, -енн- : незрівнянно, широченно	У прислівникових сполученнях: не до вподоби, не до смаку

Не з дієсловами

Із дієсловами **не** здебільшого слід писати окремо: **не слухати, не мислити, не мовчати**. У той же час існує кілька дієслів, які без **не** не вживаються. У них ця частка пишеться разом: **ненавидіти, нехтувати, неславити**. У дієсловах із префіксом **недо-** частку **не** теж слід писати разом: **недоробити, недописати, недоспати**. У той же час слід розрізняти цей префікс та дієслова з часткою **не**: **не додав, не дописав**.

Не з дієприкметниками

Разом	Окремо
Дієприкметник є означенням і не має пояснювальних слів: непрочитана книга, незакінчений твір	Якщо при дієприкметнику, що виступає у функції означення, є пояснювальні слова: не прочитана (коли?) вчора книга; не закінчений (ким?) учнем твір
Якщо без не не вживається: невблаганний, нечуваний	Якщо є протиставлення: не шитий, а в'язаний; не почутий, а побачений
У складі префікса недо- : недомальований, недописаний	Якщо дієприкметник є присудком: Книга не прочитана; Вправа не виконана

Не з дієприслівниками

Із дієприслівниками *не* завжди пишеться окремо, окрім тих слів, які без *не* не вживаються (*ненавидіти – ненавидячи, нехтувати – нехтуючи, неволити – неволячи*): *не пишучи, не зробивши, не виконавши*.

МОРФОЛОГІЯ

Морфологія як розділ мовознавчої науки про частини мови

Морфологія – це розділ лінгвістики, який вивчає частини мови.

За лексичним значенням та граматичними особливостями всі слова української мови поділяють на частини мови. Між собою різні частини мови різняться лексичним значенням, граматичними категоріями, синтаксичною роллю в реченні, особливостями словотворення.

Частини мови можуть бути **самостійними (повнозначними)** або **службовими**. *Самостійними* називають ті *частини мови*, що мають лексичне й граматичне значення та можуть виступати членами речення.

Службові частини мови – це слова, що виконують лише службову функцію, наприклад, слугують для поєднання інших слів у словосполученнях чи реченнях (серед них сполучники, прийменники) або надають реченню чи окремим членам певних смислових чи емоційних відтінків (до них належать частки).

Наразі в українській мові нараховують десять частин мови. Із них шість повнозначних (іменник, прикметник, прислівник, займенник, числівник, дієслово) і три неповнозначних, або службових (сполучник, прийменник, частка). Вигуки є окремою групою.

САМОСТІЙНІ ЧАСТИНИ МОВИ

ІМЕННИК

Іменник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Іменник – це самостійна частина мови, яка називає предмет чи особу й відповідає на питання *хто? що?*

Іменник має низку ознак, що вирізняють цю частину мови з-поміж інших: рід, число, відмінок, відміну.

У реченні іменники зазвичай виконують роль підмета (*Люди вітали один одного*) або додатка (*Пройду я світ від краю до краю*), хоча також можуть бути іменною частиною складеного присудка (*Праця людини – її краса*),

означенням (*За нею понісся тоненький запах чабрецю*) чи обставиною (*Колись я жив у великому домі біля моря*).

Іменники власні та загальні, істоти й неістоти

Узагальнене найменування однорідних, однотипних предметів, осіб, явищ є *загальною* назвою. Загальні назви пишуть із маленької літери: *країна, сузір'я, річка*. **Власні назви** – це найменування одиничних предметів, істот чи явищ, які вирізняються з однотипного ряду. Ці слова пишуть із великої букви: *Україна, Стожари, Ворскла*.

До **назв істот** належать іменники, що відповідають на питання *хто?*:

1) найменування людей: *фахівець, хлопець, чоловік, дівчина, бабуся, дитя, Олександра*;

2) назви тварин: *лев, кінь, лисиця, снігур, журавель, комар*;

3) назви міфологічних істот: *мавка, змії, відьма, ангел*;

4) назви померлих, крім слова *труп*: *небіжчик, мрець, покійник*;

5) назви карт, шахових фігур: *валет, пішак*.

До **назв неістот** належать іменники, які відповідають на питання *що?*: *думка, турбота, земля, вогонь*. До цієї ж групи належать іменники, що позначають сукупність людей або тварин: *юрба, натовп, зграя, табун, рій*.

Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній. Іменники спільного роду

Іменники (крім тих, що мають форму лише множини) належать до одного з трьох родів: **чоловічого, жіночого** або **середнього**. Іменники чоловічого роду можуть бути зіставні із займенником *він*, іменники жіночого роду – із займенником *вона*, а іменники середнього роду – із займенником *воно*.

Належність іменників до певного роду визначається за такими параметрами: 1) за різними основами: *чоловік – жінка, сестра – брат, бик – корова*;

2) за закінченням: *зал – зала, пар – пара*;

3) за суфіксами: *письменник – письменниця, школяр – школярка*;

4) за зв'язками з іншими словами: *зайшла Іваненко – зайшов Іваненко*;

5) іменники, що означають осіб за професією чи родом діяльності, хоча у відповідному контексті можуть називати представників як чоловічої, так і жіночої статі, однак належать до чоловічого роду: *психолог, стоматолог, інженер, професор*.

В українській мові також існують іменники **спільного роду**, у яких рід можна визначити лише в певному контексті. До таких іменників належать назви на **-о** та **-а**: *базикало, сонько, чванько, сирота, задавака, сердега, прибудда, шельма, плакса*. Такі іменники можна вжити стосовно обох статей: *він (вона) – страшенне ледащо; він такий нездара – вона така нездара*.

Подвійний рід (чоловічий – середній, жіночий – середній) притаманний частині іменників, які утворені за допомогою суфікса **-ищ(е)**: *така (таке) дівчище, ручище; такий (таке) вовчище, дубище*.

Варто запам'ятати, що такі іменники, як *собака, нежить, Сибір, степ, ступінь, дріб, кір, біль, насип* в українській мові належать до чоловічого роду; а іменники *путь, криза, теза, Керч* – до жіночого.

Число іменників. Іменники, що вживаються в обох числових формах

Іменники мають дві форми числа: **однину** й **множину**. Форму однини вживають, коли потрібно позначити назву одного предмета: *вишня, ручка, гудзик*. Іменники у формі множини вживають для позначення кількох однорідних предметів: *вишні, ручки, гудзики*.

В українській мові існують **іменники, що можуть вживатися як в однині, так і в множині** (*перо – пера, бралет – бралети*), **іменники, що мають форму тільки множини** (*брюки, дрова*), та **іменники, що мають форму тільки однини** (*чорнило, доброта*).

Іменники, що мають лише форму однини або лише форму множини

Іменники, що мають лише форму однини (<i>singularia tantum</i>)	Іменники, що мають лише форму множини (<i>pluralia tantum</i>)
Назви речовин: <i>цукор, молоко, клей</i>	Назви парних предметів: <i>ножиці, окуляри, сани</i>
Збірні іменники із суфіксами -ств(о), -от, -ат, -і(я), -ор(а) , а також деякі інші збірні поняття: <i>студентство, деканат, осот, листя, дітвора</i>	Назви ігор, процесів: <i>шахи, піжмурки, посиденьки</i>
Абстрактні іменники: <i>імпресіонізм, гордість, телебачення, любов</i>	Збірні поняття: <i>діти, люди, дрова, фінанси</i>
Власні назви: <i>Одеса, Ужгород, Ворскла</i>	Власні назви: <i>Карпати, Суми, Альпи, Черкаси</i>
Речовинні іменники, що не сполучаються з кількісними числівниками: <i>молоко, чай, цукор, срібло</i>	Речовинні іменники: <i>харчі, вершки, парфуми</i>

Числові форми іменників інколи набувають стилістичних особливостей. Наприклад, іменники, що вживаються лише у формі однини, задля підвищення експресивності висловлювання можуть бути використані як множинні: ***Болі в її серці вже міг вилікувати лише час***.

Відмінки іменників

Іменник належить до змінюваних іменних частин мови. Окрім нього, до цієї ж категорії належать прикметник, числівник і займенник. Їх об'єднує те, що вони змінюються за відмінками. Усього відмінків шість: **називний** (*хто? що?*), **родовий** (*кого? чого?*), **давальний** (*кому? чому?*), **знахідний** (*кого? що?*), **орудний** (*ким? чим?*), **місцевий** (*на (у) кому? на (у) чому?*). Іменники також мають **кличний** відмінок. Серед усіх відмінків виокремлюють **прямі** (називний і кличний) та **непрямі** (решта відмінків). Відмінки допомагають поєднувати іменники з іншими словами в реченні.

Відміни іменників: перша, друга, третя, четверта

Зважаючи на те, як змінюються іменники, їх поділяють на чотири відміни. Іменники, що не змінюються (*журі, бюро*), які змінюються як прикметники (*вартовий, операційна*), а також ті, що вживаються тільки в множині (*ножиці, брюки*), – не належать до жодної відміни.

До **першої відміни** належать іменники чоловічого, жіночого та спільного роду, які в називному відмінку мають закінчення **-а, -я**: *груша, сирота, гординя, Микола, лелека*.

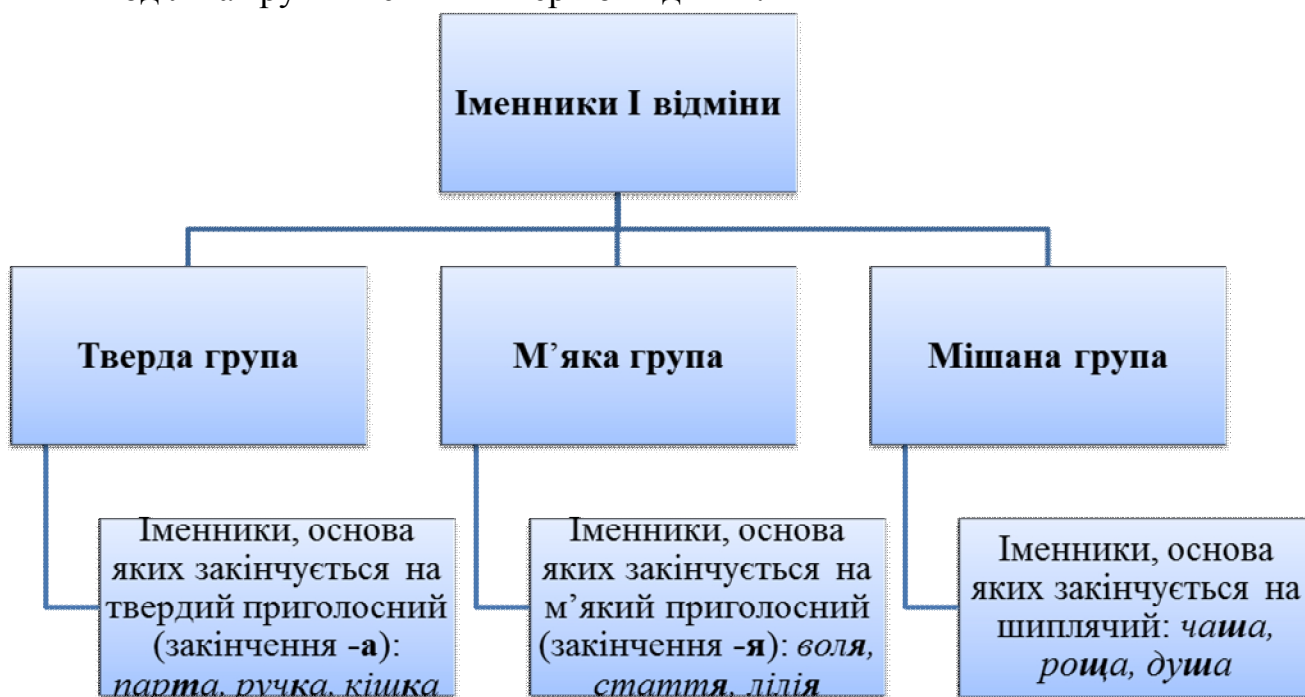
До **другої відміни** належать іменники чоловічого роду без закінчення: *олівець, стіл, сніг*; а також іменники середнього роду із закінченнями **-о, -е, -я**: *озеро, море, колосся*.

До **третьої відміни** зараховують іменники жіночого роду без закінчення: *ніч, мудрість, жовч*. Слід пам'ятати, що до третьої відміни належить іменник *мати*.

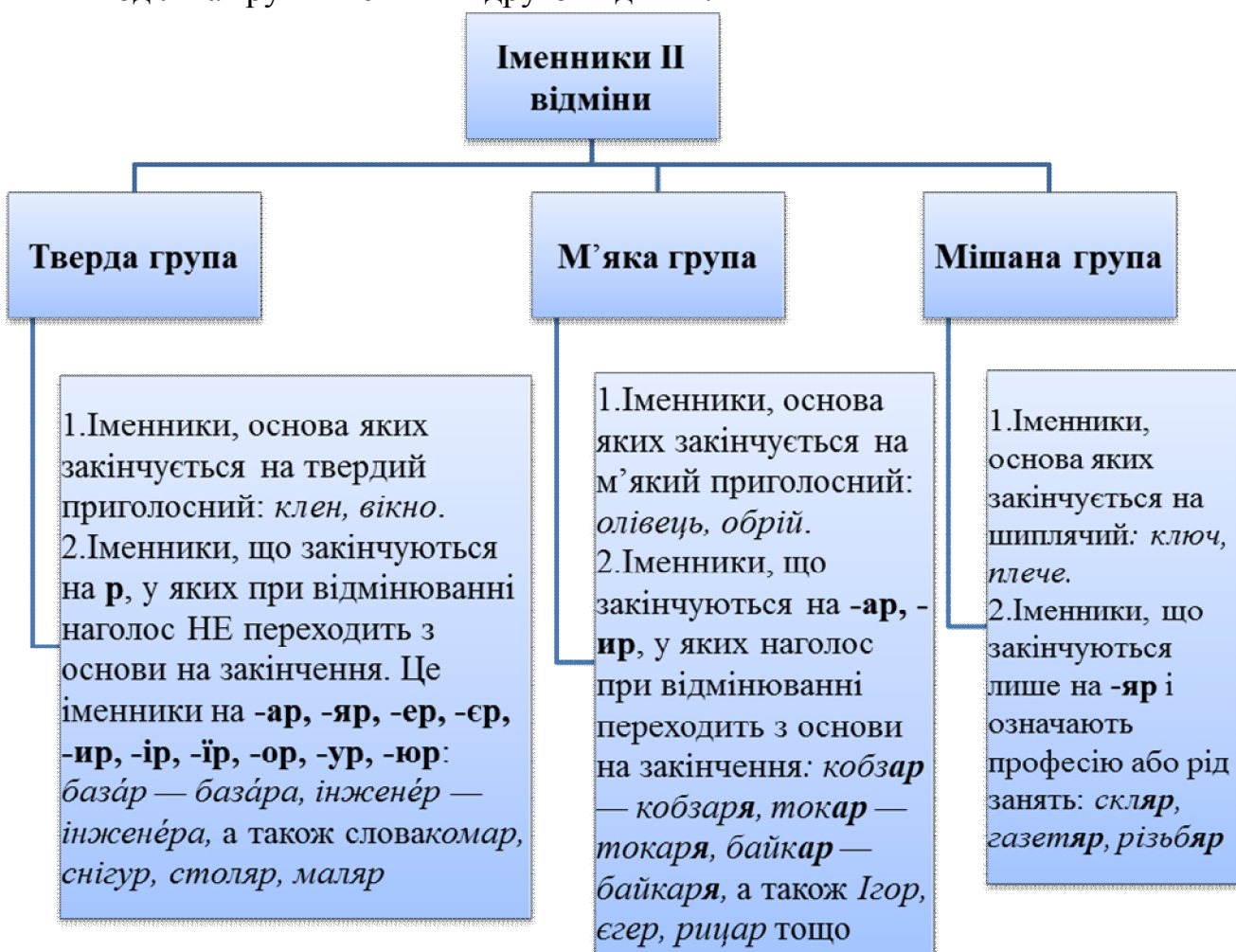
До **четвертої відміни** відносять іменники середнього роду, які при відмінюванні здобувають суфікс **-ат (-ят)** або **-ен**: *курча – курчатко, немовля – немовлятко, кошеня – кошенятко; ім'я – імені, плем'я – племені, тім'я – тімені*.

Поділ іменників першої та другої відмін на групи

Поділ на групи іменників першої відміни.

Поділ на групи іменників другої відміни.

Особливості вживання та написання відмінкових форм

Таблиця відмінкових закінчень іменників першої відміни

Відмінки	Однина			Множина		
	Тверда група	М'яка група	Мішана група	Тверда група	М'яка група	Мішана група
	<i>Вода</i>	<i>Мрія</i>	<i>Каша</i>	<i>Води</i>	<i>Мрії</i>	<i>Каші</i>
Називний	-а	-я	-а	-и	-і, -ї	-і
Родовий	-и	-і, -ї	-і	–	–	–
Давальний	-і	-і, -ї	-і	-ам	-ям	-ам
Знахідний	-у	-ю	-у	-і	-і, -ї	-і
Орудний	-ою	-єю, -єю	-єю	-ами	-ями	-ами
Місцевий	(у) -і	(на) -і, -ї	(на) -і	(у) -ах	(на) -ях	(на) -ах
Кличний	-о	-е, -є	-е	-и	-і	-і

Таблиця відмінкових закінчень іменників другої відміни

Відмінки	Однина			Множина		
	Тверда група	М'яка група	Мішана група	Тверда група	М'яка група	Мішана група
	<i>Світ, срібло</i>	<i>Стілець, сонце</i>	<i>Доц, пасовище</i>	<i>Світи, вікна</i>	<i>Стільці, сонця</i>	<i>Доці, пасовища</i>
Називний	–, -о	–, -е, -я	–, -е	-и, -а	-і, -я	-і, -а
Родовий	-а, -у	-я, -ю	-а, -у	-ів, –	-ів (-їв), –	-ей, -ів, –
Давальний	-ові, -у	-еві, -ю	-еві, -у	-ам	-ям	-ам
Знахідний	Н. або Р.	Н. або Р.	Н. або Р.	Н. або Р.	Н. або Р.	Н. або Р.
Орудний	-ом	-ем, -ам	-ем	-ами	-ями	-ами
Місцевий	-ові, -і, -у	-еві, -і, -ю	-і, -у, -еві	-ах	-ях	-ах
Кличний	-у, -е	-ю, -е	-у, -е	-и, -а	-і, -я	-і, -а

Таблиця відмінкових закінчень іменників третьої відміни

Відмінки	Однина	Множина
	<i>Вірність</i>	<i>Ночі</i>
Називний	–	–
Родовий	-і	-ей
Давальний	-і	-ям, -ам
Знахідний	–	-і
Орудний	-ю	-ями, -ами
Місцевий	(на) -і	(у) -ях, -ах
Кличний	-е	-і

Таблиця відмінкових закінчень іменників четвертої відміни

Відмінки	Однина		Множина	
	<i>Лисеня</i>	<i>Ім'я</i>	<i>Лисенята</i>	<i>Імена</i>
Називний	-я	-я	-а	-а
Родовий	-ат(и)	-ен(і), -я	-ат, -ят	-ен
Давальний	-ат(і)	-ен(і)	-ат(ам), -ят(ам)	-ен(ам)
Знахідний	-я	-я	-ат, -ат(а), -ят, -ят(а)	-ен(а)
Орудний	-ам	-енем, -ям	-ат(ами), -ят(ами)	-ен(ами)
Місцевий	(на) -ат(і)	(на) -ен(і)	(на) -ат(ах), -ят(ах)	(на) -ен(ах)
Кличний	-а	-я	-ат(а), -ят(а)	-ен(а)

Букви -а(-я), -у(-ю) в закінченнях іменників другої відміни

Іменники, що мають закінчення -а(-я)	Іменники, що мають закінчення -у(-ю)
Усі іменники середнього роду: <i>вікна, міністерства</i>	Назви явищ природи: <i>морозу, листопаду</i> (процес опадання листя), <i>землетрусу, дощу</i>
Усі іменники – назви істот: <i>професора, kota, Мороза</i> (прізвище)	Назви почуттів: <i>суму, жалю, гніву</i>
Назви дерев: <i>клена, ясеня, дуба</i>	Назви рослин, кущів та квітів: <i>барвінку, бузку</i>
Назви міст: <i>Тернополя, Києва, Лондона</i>	Назви міст, якщо вони складаються з двох слів: <i>Красного Лиману, Зеленого Гаю</i>
Назви річок, якщо наголос у них падає на останній склад: <i>Дністрá, Пслá, Дніпрá</i>	Назви річок, якщо наголос падає не на останній склад: <i>Бúгу, Нілу, Дóну</i>
Назви місяців та днів тижня: <i>четверга, вересня</i>	Назви просторових понять, а також установ, закладів, організацій та частин приміщень: <i>саду, університету, штабу, коридору</i>
Назви довжини, ваги, площі, об'єму, часових проміжків: <i>метра, кілограма, тижня</i> (але <i>року, віку</i>)	Назви країн та їхніх частин: <i>Ірану, Китаю, Криму, Донбасу</i>
Більшість назв конкретних предметів, що піддаються лічбі: <i>зошита, ключа, щоденника</i>	Збірні іменники (позначають сукупність): <i>колективу, хору, ансамблю</i> (але <i>табуна</i>)
Іменники-терміни: <i>атома, квадрата, відмінка, префікса</i>	Назви матеріалів та речовин: <i>меду, цукру, піску</i> (але <i>хліба, вівса</i>)
	Назви ігор, танців: <i>футболу, тенісу, танцю, вальсу</i> (але <i>козачка́, гопака</i>)
	Назви абстрактних понять: <i>розуму, характеру, модернізму</i>

Варто пам'ятати, що деякі іменники мають паралельні закінчення: *надіслати лист і надіслати листа; подати ніж і подати ножа; взяти зі столу і взяти зі стола.*

Закінчення також може обумовлюватися значенням слова: *листопада* (назва місяця) і *листопаду* (назва процесу опадання листя); *Vimra* (прізвище) і *вітру* (назва явища природи).

Відмінювання іменників, що мають лише форму множини

Іменники, які вживаються тільки в множині, не поділяються на відміни, але за відмінками змінюються.

У родовому відмінку такі іменники мають закінчення: 1) **-ів (-їв)**: *окулярів, виборів, штанив*; 2) **-ей**: *дверей, саней*; 3) нульове закінчення: *канікул, грабель*.

У давальному відмінку іменники мають закінчення **-ам (-ям)**: *сходам, ножицям, дверям*.

У знахідному відмінку форма таких іменників збігається з називним відмінком: *окуляри, ночви, сіни*.

В орудному відмінку іменники, що мають форму тільки множини, здобувають закінчення **-ами (-ями)**: *радоцями, Чернівцями*. При цьому іменники, які в родовому відмінку мали закінчення **-ей**, в орудному отримують закінчення **-ми**: *саньми, сіньми*. Деякі слова мають подвійні форми: *ворітьми й воротами, грішми й грошима*.

Місцевому відмінку притаманне закінчення **-ах (-ях)**: *на воротах, на дверях*.

Невідмінювані іменники в українській мові

До невідмінюваних іменників насамперед належать слова іншомовного походження: *ампула, рагу, таксі, інкогніто, кафе, кашне, меню* тощо. Незмінними також є власні назви іншомовного походження, які закінчуються на голосний: *Андре, Дідро, Руссо, Боттічеллі*. Тяжіють до невідмінюваних і деякі аббревіатури: *НАТО, ХТЗ, ТСН*. Не мають відмінкових форм іншомовні жіночі імена та прізвища, які закінчуються на приголосний: *Долорес, Шерон, Ельза Віхров*, а також українські прізвища з таким самим закінченням та закінченням **-о**: *Ольга Радчук, Уляна Коптенко*.

Визначаючи рід незмінюваних іменників в українській мові, слід зважати на такі правила:

1) іншомовні слова-назви осіб набувають родових рис відповідно до статі, яку вони позначають: *справжня леді, цей ідальго, зарозумілий денді*;

2) іншомовні слова-назви тварин мають чоловічий рід: *австралійський кенгуру, гарненький поні, яскравий какаду* (однак, якщо в реченні йдеться про

самицю, то рід варто визначати за контекстом: *Велика шимпанзе несла своїх дитинчат на спині*);

3) назви неістот здебільшого належать до середнього роду: *журі, кіно, манго*;

4) рід власних назв слід визначати за родом родового поняття: *яскраве Сочі* (бо Сочі – це місто), *повновода Янцзи* (бо Янцзи – це річка), *Жорж Санд* (бо це письменниця), *великий Огайо* (бо це штат) і *велика Огайо* (якщо йдеться про річку);

5) буквенні аббревіатури також не змінюються. Їхній рід слід визначати за головним словом. Наприклад, *НАН повідомила* (бо НАН – це Національна академія наук; головне слово – академія), *на дорозі сталася ДТП* (бо ДТП – це дорожньо-транспортна пригода).

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Визначте рід іменників.

Декан, кандидат, журі, пастораль, воєвода, леді, Тбілісі, НДІ, ректор, плато, бідолаха, піч, біль, суддя, сирота, шимпанзе, Конго, ЦНБ, Міссурі, какаду, ступінь, загс, рояль, поні, ЕОМ, нежить, жовч, авеню, кореспондент, староста, бюро, КПП, філе, Хортиця, рефері, Монте-Карло, завкафедри, Дунай, аерозоль, фальш, аташе, урду, Онтаріо, тореро, Кіліманджаро, есперанто, гінді, табло, журі, альма-матер, НТР, степінь, алібі, розкіш, резюме, Галич.

2. Означення, що в дужках, узгодьте в роді з іменниками.

(Гнітючий) нежить, (запашний) шампунь, (знайомий) Баку, (ошатний) вуаль, (теплий) кашне, (крайній) ступінь, (довгий) путь, (могутній) Дніпро, (огорожений) авеню, (змістовний) інтерв'ю, (здоровенний) собака, (розсипаний) каніфоль, (тупий) біль, (запізнілий) рандеву.

3. Узгодьте аббревіатури з дієсловами.

ЮНЕСКО (затвердити), США (погодитись), НАТО (заявити), ДЕК (визначити), ТСН (святкувати), СБУ (забезпечити) ДАІ (дозволити), ЗМІ (висвітлити), УТН (повідомити), ЛНУ (погодитись), НБУ (відмовити).

4. Поставте пропущені букви.

1. Він справив собі син.. галіфе й червоні чоботи. 2. Могутнього потоку не вміща.. шосе, і багато верхівців скакало обабіч шляху. 3. Те, що вчора було прогресом, завтра стане іхтіозавром. Життя – це божевільн.. ралі. 4. За шинквасом сиді.. в надвечірні години мадам Фелісьє. 5. В готелі портъє сказа.. мені, що в вітальні на мене жде якась дама. 6. Кіото відом.. як давня столиця Японії. 7. Створен.. 1929 року, ОУН послідовно боро..ся за національне визволення України.

5. виправте помилки у словосполученнях і реченнях.

Сильна біль, літра молока, сама вища ступінь, нова посуда, сильна нежить, наукова ступінь, біла тюль, щоденна продажа, високий тополь, новий шкаф, математична степінь. За постійні винаходи йому присвоїли вчену ступінь. А Дніпро під вечір синє-синє.

6. Оберіть правильну форму.

1. Минулого року НАН (затвердило, затвердила, затвердив, затвердили) нові правила оформлення бібліографії. 2. Щодо цього питання (висловилася, висловився) головний лікар Гусляр Антоніна Павлівна. 3. ДАІ (підтвердив, підтвердила, підтвердило), що минулої доби на дорогах сталося 18 аварій. 4. 1999 року ПДВ (становило, становив, становила) 20 відсотків. 5. Із цього суттєвого питання (виступив, виступила) директор фірми Ольга Іванівна Ковальова.

7. Перекладіть українською мовою.

1. Вчера у меня был сильный насморк. 2. Его весь вечер мучила зубная боль. 3. Многие абитуриенты поступили в этом году в вузы. 4. Корь прошла у заместителя директора чрезвычайно быстро. 5. Эта собака в приюте была на хорошем счету. 6. Он остался верным своему старому шампуню. 7. Его верный друг был сослан в далекую Сибирь, в то время как он сам отправился в несравненный Баку. 8. В 1783 году Керчь вошла в состав Таврической губернии.

8. Відредагуйте речення.

1. Вона відчула страшенну біль у душі після цих слів. 2. Тут треба розділити першу дріб на другу. 3. Хто знайшов куртку в мужській душі, просимо занести в 503 кімнату. 4. Це шимпанзе сиділо тихо й сумно дивилося на відвідувачів зоопарку. 5. Того ж вечора ТСН передало, що з вогнепальної зброї убито бізнесмена. 6. Кенгуру годував своїх дітей. 7. Дитяча шампунь надійшла в продаж вчасно. 8. У їх стосунках ніколи не було фальші. 9. У мене почалась нежить, напевно, я захворів. 10. Я сіла за чорну рояль, але цей рух завдав мені болі.

9. Виправте помилки в тексті.

На прошлому тижні Маша простила і рішила визвати скору. Коли вона в сім годин ранку позвонила 103, їй відповіли, що бригада задержиться, бо сильно перегружена визовами. Десь біля двох годин дня приїхала лікарка. «Дуже вибачаюсь, так як я чуть-чуть запізнилася», – сказала вона. «Ладно, присядьте», – відповіла Маша. Лікарка розділася, положила верхній одяг на стульчик і сказала: «Найголовніше – це поставити вірний діагноз. Що вас беспокоїть?» – «Біль у поясниці, різка біль у сугавах, у мене легке головокружіння, знобить, сильна нежить і висока температура». Лікарка обдивилася хвору і сказала: «Не рахуйте себе такою хворою. У вас поганий настрій, ви дуже уставші, вам необхідний постельний режим і уход. Виписую вам лікарства і больничне. І запам'ятайте: хворобу легше попередити, ніж лічити».

10. Доберіть до іменників прикметники й запишіть словосполучення.

Насип, ступінь, резюме, шампунь, інтерв'ю, Делі, леді, ампула, пенсне, шосе, алібі, Сочі, містер, Сибір, пюре, УПА, фойє, колібрі, алое, Данте, Долорес, біль, воєвода, кредо, арго, бароко, ретуш, нежить.

11. Визначте, до якого роду належать іменники, обґрунтуйте свою відповідь.

Баку, Тбілісі, Альпи, Київ, Сибір, лебідь, озеро, соболь, хлопчисько, бідолаха, ворон, білило, річка, ніж, Об, топориче, снігур, депо, леді, раба, поет, змії, колібрі, ворота, кашне, пюре, свекор, суддя, декан.

12. Письмово перекладіть. Розкрийте дужки.

В одном из наиболее крупных городов (а)втономной (р)еспублики (к)рым 27 октября прошло две выставки собака. Речь идет о жемчужине (к)рымского (п)олуострова, естественно, о великолепной Керчи. Выставки проходили одновременно. В программе данных мероприятий – парад собак, шоу костюмов, показательные выступления животных. По словам организатора, председателя (к)ерченского (о)бъединения (л)юбителей (ж)ивотных Елены Драповой, в Керчь туристов привлекает не только (ч)ерное (м)оре, но и любовь к четырехлапым друзьям. Среди участников выставки в этом году – гости из разных городов (к)рыма, а также из (д)непрпетровска, (н)иколаева, (х)арьковщины. На регистрации было около 300 участников.

Как сообщает корреспондент газеты «(а)ргументы (н)едели – (к)ерчь», в (к)омсомольском (п)арке, где проводится данное мероприятие, оченьлюдно.

Посмотреть на добрую собаку приехали дети и взрослые. Взрослые фотографируют животных, интересуются породами, условиями разведения и содержания.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Перепишіть. Поставте іменники в родовому відмінку.

Гуртожиток, поїзд, проїзд, клен, тигр, ясен, гвинт, Луцьк, Париж, Дністер, процент, мед, долар, листопад, сніг, правопис, мороз, Мороз, Амур, метр, Дніпро, малюнок, кисень, комбайн, четвер, спирт, грам, життєпис, Дон, абрикос, евкаліпт, екземпляр, принтер, комплект, семестр, вітер, Вітер, сад, інститут, гектар, інвентар, відгук, вокзал, кілограм, торт, вихор, Стамбул, відмінок, каталог, кодекс, колектив, рукопис, товар, магазин, коридор, коментар, університет, екзамен, фактор, Буг, виняток, компонент, залік, Марс, атлас, Дунай, азот, Миргород, Тернопіль, Красний Лиман.

2. Запишіть, поставивши словосполучення в кличному відмінку.

Павло Іванович, Захар Петрович, пані Галина, Людмила Юрїївна, пан Віктор, пані Сосновська, пан лікар, панна Вікторія, пан Петренко, пан Присяжнюк, пан адвокат, Андрій Олексійович, Валерій Степанович, Микола Геннадійович, Софія Андрїївна, Тамара Олександрівна, Людмила Леонїдівна.

3. Запишіть слова, об'єднавши їх у синонімічні ряди.

Ощадливість, поліпшувати, хотіння, спеціаліст, майстер, неминучий, самозакоханий, значення, ціна, прагнення, бережливість, неодмінний, самозадоволений, цінність, притаманний, злагоджений, жадання, значущість, характерний, одностайний, гордовитий, неухильний, професіонал,

підвищувати, властивий, обов'язковий, фахівець, вартість, зарозумілий, бажання, економія, дружний, удосконалювати, експеримент.

4. Відредагуйте речення. Правильний варіант запишіть.

1. Я не здавав екзамена по тій причині, що був на больничному. 2. Усі вагони потягу мають свої номери. 3. Ходять слухи, що до інститута знову будуть пускати тільки по пропускам і студентським. 4. Вони зробили вигляд, що дуже люблять плавати. 5. Єдиним вірним рішенням було прийняти участь у цій афері. 6. Він зробив це для видимості, щоб вони не прийняли срочні міри. 7. Незважаючи на общее рішення, вони вирішили піти назустріч своїм оппонентам. 8. Сразу бросается в глаза, что вы не знаете ничего о частных вузах. 9. Думаю, стоит включить данный вопрос в повестку дня. 10. Сделай вид, что ты хочешь им пойти навстречу в этом вопросе.

5. Письмово перекладіть текст.

Сегодня Соединенные Штаты Америки характеризуются лидирующей мировой экономикой, удерживают первое место в мире по уровню ВВП и обеспечивают значительную часть мирового обмена товарами и услугами. Доллар США является первой мировой резервной валютой и во многом определяет курсы других национальных валют. Гарантом стабильности доллара является непосредственно стабильность экономики США, от которой, в конечном счете, зависит и конъюнктура мирового рынка. Американскую модель экономического развития по праву можно назвать наиболее успешной из ныне существующих, чему во многом способствует активная внешнеэкономическая политика США. Это государство извлекает выгоду из международного разделения труда, осуществляя масштабный ввоз импортируемой зарубежной продукции, что, в свою очередь, позволяет ему мобилизовать экономические ресурсы для производства востребованных на мировом рынке экспортных товаров. Высокий спрос на американский доллар способствует вывозу капитала из США за рубеж. США являются мировым лидером по объему экспорта прямых инвестиций. Для внешней торговли США характерна направленность экспорта на рынки наиболее развитых соседних государств. Среди них, безусловно, особая роль отводится Канаде и Мексике благодаря такому мощному интеграционному объединению, как НАФТА.

ПРИКМЕТНИК

Прикметник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Прикметник – це самостійна частина мови, що виражає ознаку або властивість предмета; відповідає на питання *який? яка? яке? які? чий? чия? чия? чий?* Ця частина мови може виражати різні ознаки: колір (*зелений, синій*), розмір (*широкий, малий*), якість (*теплий, жорсткий*), смак (*солодкий, кислий*), матеріал (*срібний, шовковий*), відношення до часу (*сьогоднішній, ранковий*),

відношення до місця (*міський, прибережний*), відношення до особи (*тітчин, сестрин*), зовнішні та внутрішні характеристики (*веселий, щирий, круглолиций*) тощо.

Прикметники мають граматичні категорії роду, числа, відмінка. Ці морфологічні ознаки залежать від іменника, із яким прикметник узгоджується: *високий чоловік – високого чоловіка – висока дівчина – високій дівчині*.

У реченні найчастіше прикметники виступають узгодженими означеннями (*На ясному небі сяяли зорі*), однак можуть бути й частиною іменного складеного присудка (*Знову ми були веселі*).

Розряди прикметників за значенням: якісні, відносні та присвійні

Якісні	Відносні	Присвійні
Позначають безпосередні ознаки, що закладені в самій суті предметів. Зазвичай ці ознаки можуть виражатися більшою чи меншою мірою: <i>розумний, добрий, мудрий</i>	Виражають незмінні, сталі щодо ступеня вияву ознаки предметів за їхнім відношенням до інших предметів, дій, явищ: <i>зимовий</i> (день), <i>дерев'яний</i> (стіл), <i>мідний</i> (браслет)	Називають ознаку, що виражає належність предмета людині чи тварині: <i>Лесина</i> (лялька), <i>котяча</i> (миска), <i>батькова</i> (порада)

Явища взаємопереходу прикметників з одного розряду в інший

Варто пам'ятати, що межі між розрядами є досить умовними. Прикметники, ужиті в переносному значенні, можуть належати до іншого розряду. Так, відносні прикметники переходять до розряду якісних, коли вжиті в переносному значенні: *золота каблучка* – відносний, *золота душа* – якісний, *залізний стіл* – відносний, *залізне серце* – якісний.

Присвійні прикметники також можуть втрачати ознаку власності й переходити до розряду відносних: *заяча лапа* – присвійний, *заяча шуба* (шуба з хутра зайців) – відносний, *заяча душа* – якісний.

Не мають значення присвійності й прикметники, що входять до складу фразеологічних сполук і термінологічних назв: *дамоклів меч, езопова мова, петрів батіг* (назва рослини цикорій).

Якісні прикметники. Ступені порівняння якісних прикметників: вищий і найвищий, способи їх творення (проста й складена форми)

Оскільки якісні прикметники мають здатність виражати ознаку, що виявляється більшою або меншою мірою, то більша частина таких прикметників має ступені порівняння.

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ЯКІСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ			
Вищий		Найвищий	
Проста форма (синтетична)	Складена форма (аналітична)	Проста форма (синтетична)	Складена форма (аналітична)
За допомогою додавання до основи суфіксів -ш-, -іш-: <i>швидкий – швидший, добрий – добріший</i>	За допомогою додавання до прикметника слів більш, менш: <i>більш швидкий, менш добрий</i>	За допомогою префікса най- та суфіксів -ш-, -іш-: <i>найшвидший, найдобріший.</i> Значення найвищого ступеня можна посилити префіксами як-, що-: <i>якнайшвидший, щонайдобріший</i>	За допомогою додавання до прикметника слів найбільш, найменш: <i>найбільш швидкий, найменш добрий</i>

В українській мові не можна утворювати ступені порівняння шляхом додавання до прикметника слова *самий* (*самий добрий* – це неправильно, слід сказати *найдобріший* або *найбільш добрий*). Також не можна поєднувати між собою просту й складену форми (*більш добріший* – це неправильно, слід сказати *більш добрий* або *добріший*).

Варто пам'ятати, що такі якісні прикметники, як *лисий, босий, голий, порожній, сліпий, гнідий, чалий* оскільки вони називають абсолютну якість, *більш босою* бути людина не може. Також не утворюють ступенів порівняння прикметники із суфіксами **-еньк-, -есеньк-, -езн-, -енн-, -уват-, -ущ-, -уч-:** *маленький, білесенький, величезний, широченний, синюватий, худючий, злючий*. Не мають ступенів порівняння прикметники із префіксами **пре-, за-, ультра-, архі-, все-, над-**, коли вони вказують на повну міру якості: *премудрий* (дуже мудрий), *задовгий* (дуже довгий), *ультра модний* (дуже модний), *архіважливий* (дуже важливий), *надважливий* (надзвичайно важливий). Від складних прикметників на кшталт *світло-зелений, золотоволосий* утворювати ступені порівняння також неможна.

Зміни приголосних при творенні ступенів порівняння прикметників

При творенні вищого ступеня основа прикметника може зазнавати змін:

1) суфікси **-к-, -ок-, -ек-** випадають: *тонкий – тонший, широкий – ширший, далекий – дальший*;

2) кінцеві приголосні **г, з, ж** разом із суфіксом **-ш-** змінюються на **-жч-:** *дорогий – дорожчий, близький – ближчий, дужий – дужчий*. У двох прикметниках така зміна не відбувається: *легкий – легший, довгий – довший*;

3) приголосний **с** разом із суфіксом **-ш-** змінюється на **-щ-:** *красивий – кращий, високий – вищий*.

Деякі прикметники мають паралельні форми вищого ступеня порівняння – із суфіксом **-ш-** та суфіксом **-іш-**. Часто такі форми відрізняються відтінками

значення: *старіший* (за віком) – *старший* (за становищем), *товстіший* (стосується лише людей) – *товщий* (стосується також і предметів).

Кілька прикметників утворюють вищий ступінь від інших основ: *добрий, хороший – ліпший, кращий, гарний – кращий, поганий – гірший, великий – більший, малий – менший*.

Особливості відмінювання прикметників (тверда й м'яка групи)

За кінцевим приголосним основи прикметники поділяють на тверду й м'яку групи.

Таблиця відмінкових закінчень прикметників

Відмінки	Однина			Множина		
	Тверда група			М'яка група		
	<i>Чоловічий і середній рід</i>	<i>Жіночий рід</i>	<i>Множини</i>	<i>Чоловічий і середній рід</i>	<i>Жіночий рід</i>	<i>Множини</i>
	<i>Гарний, гарне</i>	<i>Гарна</i>	<i>Гарні</i>	<i>Синій, синє</i>	<i>Синя</i>	<i>Сині</i>
Називний	-ий, -е	-а	-і	-ій, -є	-я	-і
Родовий	-ого	-ої	-их	-ь-ого	-ь-ої	-іх
Давальний	-ому	-ій	-им	-ь-ому	-ій	-ім
Знахідний	Н. або Р.	-у	Н. або Р.	Н. або Р.	-ю	Н. або Р.
Орудний	-им	-ою	-ими	-ім	-ь-ою	-іми

Місцевий	(на) -ому, -ім	(на) -ій	(на) -их	(на) -ь- ому, -ім	(на) -ій	(на) -іх
----------	-------------------	----------	----------	----------------------	----------	----------

За особливим зразком варто відмінювати складні прикметники з другим компонентом **-лиций**: *білолиций, круглолиций*. У називному, знахідному й орудному відмінку однини вони мають відмінкові закінчення твердої групи чоловічого й середнього роду, а в інших відмінках для всіх родів – форми м'якої групи (*білолиций – білолиця – білолице – білолиці; білолицього – білолицьої – білолицього – білолицих*).

У прикметниках, що закінчуються на **-ій** (*довговійй, безкрайй*), в орудному та місцевому відмінках чоловічого роду слід писати закінчення **-ім**: *довговійм, безкрайм*. У жіночому роді в родовому відмінку закінчення – **-ої**, у давальному та місцевому – **-ій**: *довговійої, довговійй*. У формі множини в родовому відмінку виступає закінчення **-іх**, у давальному та місцевому – **-ім**, а в орудному – **-іми**: *безкрайх – безкрайм – безкраїми*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Перекладіть українською мовою.

1. Ваша точка зрения на данную проблему не совпадает с общепринятой, однако это не значит, что вы неверно оцениваете ситуацию. 2. Вы не правы, когда говорите, что мы должны идти навстречу нашим оппонентам. 3. Следует поручить всем подразделениям предприятия принять жесткие меры с целью предотвратить подобные инциденты в будущем. 4. Мы выполним план согласно графику. 5. Не стоит пропускать данное замечание мимо ушей и довольствоваться малым. 6. Вы делаете это на общественных началах, так сказать, для видимости, чтобы получить поддержку избирателей, однако впоследствии подобные шаги могут стать камнем преткновения.

2. Відредагуйте словосполучення.

Думки збігаються; бути на гарному рахунку; довірливий тон; робити вигляд; в розстрочку; данне питання; прийняти жорсткі міри; заплановане міроприємство; являтися замісником керівника; кидатися в очі; ви праві щодо цього; на суспільних засадах; згідно графіку; самий розумний; найбільш сильніший; текучий момент; дякую Олександрю Сомко; вірна думка.

3. Поставте іменники в родовому відмінку однини. Поясніть закінчення.

Петербург, сад, університет, вовк, море, вікно, сум, вітер, грім, вікно, асфальт, Кривий Ріг, Зелений Гай, Крим, Париж, Лондон, Харків, Тернопіль, радіус, клуб, Дон, Дунай, граб, чай, горох, бузок, звіробій, щавель, метр, місяць, вівторок, Орел, Іртиш, Ніл, декан, ректор, студент, дуб, кінь, пес, учитель, землетрус, палац, дах, коридор, тин, канал, грам, гектар, долар.

4. Розподіліть подані словосполучення на три групи, до складу кожної з яких належать, відповідно, якісні, відносні або присвійні прикметники.

Ведмежа послуга, ведмежий барліг; дитячий будинок, дитяча цікавість; дерев'яний голос, дерев'яний стіл; золоте серце, золотий перстень; скляний посуд, скляні очі; кам'яна стіна, кам'яна душа; залізна воля, залізний дах; лисяча нора, лисяча вдача, лисяча шуба; каштанове дерево, каштанове волосся; вишневий цвіт, вишневий колір; петрів батіг, Петрів зошит; лебединий пух, лебедина вірність; вовчий апетит, вовчий хвіст; баранячий ріг, баранячий розум, баранячий кожух.

5. Випишіть спочатку прикметники м'якої групи, а потім – твердої.

Безробітний, верхній, весняний, модний, новий, дружній, телячий, Сергійв, зелен, майбутній, присутній, ладен, глухий, житній, освітній, вчорашній, справжній, ранній, повен, домашній, доччин, обідній, Маріїн, сизий, сьогоднішній, тутешній, дідів, зовнішній, рідний, останній, завтрашній, західний.

6. Утворіть від поданих прикметників усі можливі форми ступенів порівняння.

Свіжий, гладкий, тихий, рідний, солодкий, глибокий, гарний, малий, старий, гіркий, довгий, далекий, дужий, швидкий, близький, тяжкий, товстий, здоровий, великий, високий, красивий.

7. Спишіть словосполучення, вставляючи пропущені літери *и* чи *і*.

Джерельн...й воді, тих... ночі, струнк...х юнаків, Степанов... зошити, чітк...мирозпорядженнями, глух...й кут, сторони...м людям, тьмян...ми очима, скрипуч...м голосом, тягуч...й думці, широк...х степів, рівнецьк... стежки, природи...ми ресурсами, свіж...ми слідами, спостережлив...м оком, якнайширш... зв'язки, братов...м дітям, дрімуч... ліси, найкращ...ми побажаннями, цілющ...м зіллям, найкращ... люди, найнижч... береги.

8. Виправте помилки.

1. В економічно стабільних країнах кошти страхових компаній є найбільш важливим джерелом внутрішніх інвестицій. 2. Це був самий цікавий матч сезону. 3. Це порушення було більш серйознішим, чим попереднє. 4. На Заході це найбільш могутня індустрія. 5. Магазин пропонує офісні меблі самих вишуканих форм. 6. Кімната після ремонту стала більш затишнішою. 7. Кузьменко сьогодні зловив найбільш величезну рибу. 8. Марія молодше мене на два роки. 9. Більш цікавішої книжки годі й шукати.

9. Перекладіть українською мовою.

1. Самое трудное для писателя не писание: писание – это самое легкое. А трудно пережить то время, когда не пишется (*М. Пришвин*). 2. ...Нет другого, более красивого и более полезного времяпрепровождения, чем чтение (*М. Костин*). 3. Научная книга не только продукт, но и орудие умственного труда, инструмент не менее важный, чем микроскоп, телескоп, компьютер. 4. Это наиболее значительное научное открытие в самом противоречивом веке.

10. Замініть словосполучення синонімічними, використовуючи слова з дужок. З'ясуйте значення паронімів.

Ремонт з гарантією – (гарантійний, гарантований), родина гірника – (гірничка, гірницька), прикраси з граната – (гранатні, гранатові), зал для

демонстрацій – (демонстративний, демостраційний), внески акціонерів – (акціонерські, акціонерні), шафа в аптеці – (аптечна, аптекарська), олія з бавовни – (бавовняна, бавовникова, бавовницька), працівник банку – (банковий, банківський), знайомий батька – (батьковий, батьківський), матеріал для будування – (будівельний, будівний, будівничий), майстерність виконавця – (виконавча, виконавська).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Розподіліть подані словосполучення на три групи, до складу кожної з яких належать, відповідно, якісні, відносні або присвійні прикметники.

Ослячі вуха, осяляча впертість, осялячі чоботи; баранячий ріг, баранячий кожух, баранячий розум; лебединий пух, лебедина подушка, лебедина вірність; лисяча голова, лисяча хитрість, лисяча шуба; яструбині крила, яструбина злість; вовчий апетит, вовчий хвіст.

2. Від якісних прикметників, де це можливо, утворити ступені порівняння.

1. Чорний, дужий, густий, холодний, гіркий, рідкий, великий, солодкий, далекий, спокійний, мідний, короткий, мудрий, малиновий, чорнявий, кисло-солодкий, довгогривий, непохитний, новий, тихий, товстий, швидкий, жорсткий, авторитетний, глибокий, блакитний, зеленавий, німий, темно-червоний, гострокрилий, невмирущий, малий, тонкий, здоровий, старий, красивий, дзвінкий, відомий, зручний, широкий, чіткий, вишневий, шоколадний, жовтавий, мертвий, синьо-жовтогарячий, чорноокий, невиліковний.

3. Перекладіть текст українською мовою. Підкресліть складні прикметники.

В інтерв'ю генеральний директор страхового общества «Сервис-резерв» об'яснив специфіку его работы. В частности, он сказал: «Мы практикуем три вида страхования конкретно от недобросовестных партнеров: страхование риска потери права на собственность, страхование риска обменных операций и страхование от морально-материального ущерба в путешествии. Последнее мы в основном практикуем для крупных морских рейсов.

Уже накапливается информация по недобросовестным фирмам, в том числе организующим дорогостоящие морские круизы с валютными махинациями, обманом клиентов и т. д. В дальнейшем их реквизиты и примеры недобросовестности мы будем публиковать. Аналогичная информация накапливается компьютерами по недобросовестным партнерам и в других делах, в том числе банковских. Именно поэтому мы стремимся войти в межбанковскую информационно-ведомственную сеть, создание которой необходимо крайне ускорить».

4. Перекладіть подані прикметники українською. Запишіть.

Могучий, дикорастущий, волчий, кроличий, лисий, заячий, черепаший, медвежий, аистовый, коровий, батрачий, мужичий, бычий, воловий, куриный, вороний, петушиний, воробьиный, мышиний, лягушачий, певучий, цветущий, трудящийся, свиной, беличий, лошадиный, обезьяний. **5. Замініть словосполучення синонімічними, використовуючи слова з дужок. З'ясуйте значення паронімів.**

Ранок з вітром – (вітровий, вітряний), деталь з дефектом – (дефективна, дефектна), диплом інженера – (інженерний, інженерський), виставка книжок – (книжна, книжкова), театр на периферії – (периферійний, периферичний), лист із рекомендацією – (рекомендований, рекомендаційний), майстерня для реставрації – (реставраторська, реставраційна), пояс для рятування – (рятувальний, рятівний, рятівничий), лікування у санаторії – (санаторне, санаторське), людина з тактом – (тактовна, тактична), екран телевізора – (телевізійний, телевізорний), будівля з цегли – (цегельна, цегляна, цегляста).

6. Перекладіть речення українською мовою.

1. Полагаю, что вы правы в своих суждениях, хотя ваш взгляд и не совпадает с точкой зрения заместителя директора. 2. Нам следует все взвесить, прежде чем принимать решение идти навстречу этим инвесторам. 3. Не стоит продолжать эскалацию конфликта, поскольку данная проблема может повлечь за собою принятие весьма и весьма жестких мер со стороны департамента. 4. Мы многое делаем для видимости, так сказать, для поддержки своего авторитета. 5. Наша фирма предоставляет возможность клиентам купить многие товары в рассрочку. 6. Наша продукция всегда пользовалась спросом среди всех слоёв населения, поскольку мы заботились и продолжаем заботиться о повышении качества товаров, предпринимая различные меры для достижения поставленной цели.

7. Запишіть складні прикметники, згрупувавши їх відповідно до правил написання.

Науково / технічний, військово / зобов'язаний, культурно / освітній, українсько / російський, індо / європейський, світло / зелений, червоно / гарячий, темно / шоколадний, вельми / шановний, високо / авторитетний, три / кутний, договірно / правовий, екс / чемпіонський, суспільно / політичний, масово / політичний, професійно / кваліфікаційний, судово / експертний, сніжно / білий, північно / західний, вогне / небезпечний, вантажно / розвантажувальний, напів / шкіряний, довідково / інформаційний.

8. Від поданих слів утворіть складні прикметники, поясніть їхній правопис.

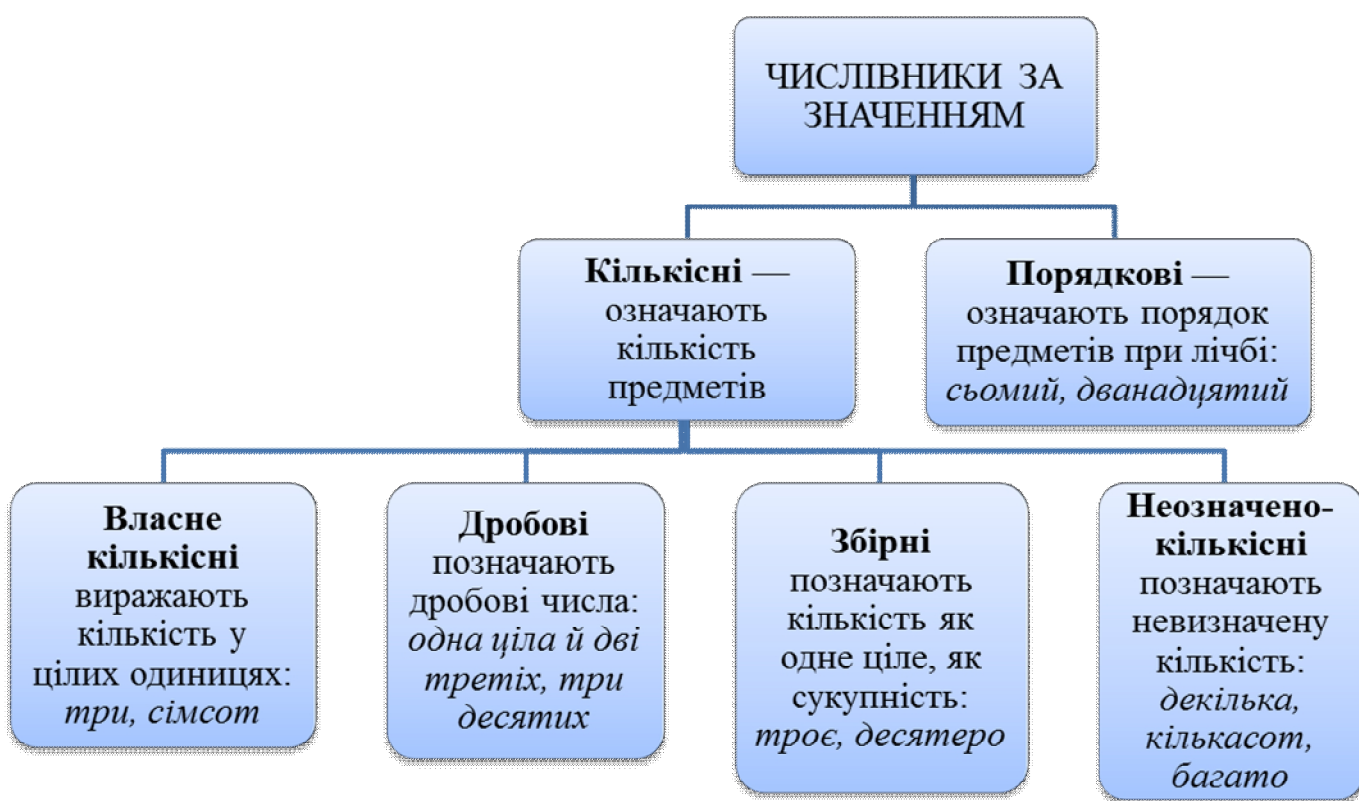
Вагон, ремонтний; суспільний, корисний; виробничий, споживчий; сто, ват; низький, рентабельний; машини, будувати; бюджет, фінанси; лікувальний, профілактичний; відомий на весь світ; зовнішня, політика; віце, адміральський; продуктової, промисловий; багато, раз; синій, блакитний; кислуватий, солоний; мало, знайомий; східні, слов'яни; шість, поверх; вісімнадцять, градусний; суспільний, шкідливий; загальний, демократичний; народна, поезія.

ЧИСЛІВНИК

Числівник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Числівник – це самостійна частина мови, що означає абстрактну математичну кількість, кількість предметів або їхній порядок при лічбі. Числівники змінюються за відмінками. У реченні можуть виконувати роль головних членів (*Два плюс два – чотири*) та другорядних (*До двох додати три; Ми вже п'ятий день у дорозі*).

Розряди числівників за значенням: кількісні (на позначення цілих чисел, дробові, збірні) й порядкові

Групи числівників за будовою

За будовою числівники поділяють на прості, складні, складені.

Прості числівники – це ті, що складаються з однієї основи: *нуль, один, два, три, десять, сорок, сто*.

Складні числівники складаються з двох основ: *одинадцять* (один + дцять), *сімдесят* (сім + десять), *вісімсот* (вісім + сот).

Складені числівники – це ті, які складаються з кількох слів: *двадцять сім, сто шістдесят один, тисяча триста вісімдесят дев'ять*.

Типи відмінювання кількісних числівників

В українській мові числівники мають різні типи відмінювання.

Числівники **один, одна, одне, одні** відмінюються як займенник *той* (*та, те, ті*).

Відмінок	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Називний	Один	Одна	Одне (-о)	Одні
Родовий	одного	одної (однієї)	одного	одних
Давальний	одному	одній	одному	одним
Знахідний	один, одного	одну	одне (-о), одного	одні
Орудний	одним	одною (однією)	одним	одних
Місцевий	(на) одному (-ім)	(на) одній	(на) одному (-ім)	(на) одних

Таблиця відмінювання числівників два, три, чотири

Відмінок	2	3	4
Називний	Два	Три	Чотири
Родовий	двох	трьох	Чотирьох
Давальний	двом	трьом	чотирьом
Знахідний	два, двох	три, трьох	чотири, чотирьох
Орудний	двома	трьома	чотирма
Місцевий	(на) двох	(на) трьох	(на) чотирьох

Відмінювання числівників від п'яти до двадцяти та числівника тридцять.

Числівники від *п'яти* до *двадцяти* та числівник *тридцять* змінюються за наведеним зразком. При цьому слід зважати на те, що в числівниках на **-дцять** і **-десят** змінюється тільки друга частина.

Відмінок	5	17
Називний	П'ять	Сімнадцять
Родовий	п'яти, п'ятьох	сімнадцяти, сімнадцятьох
Давальний	п'яти, п'ятьом	сімнадцяти, сімнадцятьом
Знахідний	п'ять, п'ятьох	сімнадцять, сімнадцятьох
Орудний	п'ятьма, п'ятьома	сімнадцятьма, сімнадцятьома
Місцевий	(на) п'яти, п'ятьох	(на) сімнадцяти, сімнадцятьох

Відмінювання числівників від п'ятдесяти до вісімдесяти.

У числівниках від п'ятдесяти до вісімдесяти за відмінками змінюється лише друга частина, тобто числівник *десять*. Перша ж частина залишається без змін: сім + десят = *сімдесят*; сім + десяти (десятьох) = *сімдесяти, сімдесятьох*; сім + десятьом = *сімдесятьом*.

Відмінок	60	80
Називний	Шістдесят	Вісімдесят
Родовий	шістдесяти, шістдесятьох	вісімдесяти, вісімдесятьох
Давальний	шістдесяти, шістдесятьом	вісімдесяти, вісімдесятьом
Знахідний	шістдесят, шістдесятьох	вісімдесят, вісімдесятьох
Орудний	шістдесятьма, шістдесятьома	вісімдесятьма, вісімдесятьома
Місцевий	(на) шістдесяти, шістдесятьох	(на) вісімдесяти, вісімдесятьох

Відмінювання числівників сорок, дев'яносто, сто.

Числівники *сорок, дев'яносто та сто* в усіх відмінках (окрім називного й знахідного) мають закінчення **-а**: *трьохсот сорока депутатами, чотирмастами дев'яноста учасниками, ста вісімдесяти учням*.

Відмінювання числівників від двохсот до дев'ятисот.

У числівниках *двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот* за відмінками змінюються обидві основи, тобто спочатку потрібно змінити першу цифру, а потім слово *сто*. Такі числівники не мають паралельних форм, за винятком числівників від п'ятисот до дев'ятисот в орудному відмінку (*шістьмастами та шістьомастами, сьоммастами та сімомастами, вісьмастами та вісьмомастами, дев'ятьмастами та дев'ятьомастами*).

Відмінок	300	500
Називний	Триста	П'ятсот
Родовий	трьохсот	п'ятисот
Давальний	трьомстам	п'ятистам
Знахідний	триста	п'ятсот
Орудний	трьомастами	п'ятьмастами (п'ятьомастами)
Місцевий	(на) трьохстах	(на) п'ятистах

Відмінювання числівників нуль, тисяча, мільйон, мільярд.

Числівники *нуль, тисяча, мільйон, мільярд* змінюються за відмінками як іменники, що належать до відповідних відмін: числівник *тисяча* – як іменник першої відміни, решта – як іменники другої відміни.

Відмінювання збірних числівників.

Збірні числівники відмінюються як і відповідні кількісні числівники: *п'ятеро – п'ятьох, п'ятьом, п'ятьома*.

Відмінювання дробових числівників.

У дробових числівниках перша частина змінюється як кількісний числівник, а друга – як порядковий: *три п'ятих – трьох п'ятих, трьом п'ятим, трьома п'ятими*.

Порядкові числівники, особливості їхнього відмінювання.

Порядкові числівники покликані означати порядок при лічбі. Вони змінюються, як прикметники.

У складених порядкових числівниках потрібно змінювати тільки останнє слово: *триста двадцять сьомий*, хоча в кількісних числівниках змінюються всі складові частини: *двохсот двадцяти семи*.

В українській мові не змінюються за відмінками неозначено-кількісні числівники *мало, немало, чимало*, а також дробові – *півтора, півтори, півтораста*.

Особливості правопису числівників

В українській мові числівник *одинадцять* необхідно писати з однією літерою **н**. У числівниках від одинадцяти до дев'ятнадцяти м'який знак ставиться лише в кінці слова: *тринадцять, сімнадцять*. Це ж стосується числівників *двадцять, тридцять*.

У числівника *шістнадцять, шістсот* спрощення на письмі не відбувається.

При творенні складних слів вживають числівникові основи **двох-, трьох-, чотирьох-**, якщо друга частина слова починається з голосного звука: *двохатомний, чотирьохактний*; якщо ж друга частина слова починається з приголосного звука, то варто використовувати числівникові основи **дво-, три-, чотири-**: *двотомний, триповерховий, чотириметровий*.

Складні кількісні та порядкові числівники необхідно писати разом у будь-якому відмінку: *сімсот, семистам, семисотий*. Натомість **складені** числівники пишуться окремо: *три тисячі вісімсот сімдесят сім, дві тисячі сьомий*.

Через дефіс варто писати порядкові числівники, що записані за допомогою цифр та літер: *7-й, 12-го, 12-мільйонний, 40-тисячний*.

Разом слід писати порядкові числівники, що закінчуються на **-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний**: *стотисячний, десятимільярдний*. Потрібно відрізнити складні порядкові числівники від складних прикметників та іменників із першою частиною числівника: *тримільйонний* (числівник) – *трикілограмовий* (прикметник). Такі прикметники й іменники пишуться разом: *стодвадцятип'ятиріччя, сімдесятишестивідсотковий*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Визначте групи числівників за значенням і за будовою.

Дванадцять, тридцять сім, п'ять, два, нуль цілих і тридцять п'ять сотих, одна ціла і три десятих, кількасот, десятеро, сорок, мільйон, сто вісімдесят шість, дев'ятнадцятий номер, п'ятсот, сімсот, четверо, одинадцять, дев'ятий, одна третя, один, сто, чотирнадцять, двісті десять.

2. З наведених слів виберіть числівники; визначте їхній розряд за значенням.

П'ятеро, п'ятий, п'ятірка, п'ятиповерховий, по-п'яте; троє, потроїти, третій, трирічний, втроє, триста; кілька, декілька, кількісний, кількість, кільканадцять; дві цілих і сім восьмих, цілком, цілісний, у цілому.

3. Поставте числівник у родовий, давальний і орудний відмінки. Запишіть.

79, 450, 897, 17, 69, 382.

4. Запишіть цифри у словосполученнях словами.

1. Перед 2187 учасниками. 2. Із 128 учнями школи. 3. До 864 представників делегації. 4. Між 10 містами. 5. До $3\frac{5}{9}$ додати $1\frac{2}{10}$. 6. Доїхали до 60 кілометра. 7. Грамоти вручили 436 учасникам. 8. При підготовці варто користуватися не менш ніж 12 джерелами. 9. Це було 55 хвилинне заняття. 10. 120 000-й раз.

5. Поставте числівник у потрібному відмінку.

1. Найдовше слово, що вживалось у комедії Аристофана, складалось із 182 букв, а складне слово – із 195 знаків, що може бути транслітероване 428 буквами латинського алфавіту, було написано на санскриті (*О. Кулаківська*). 2. Систему числівників українська мова в основному успадкувала від давньоруської, однак для одиниць вищого розряду давньоруська мова мала свої назви: 10 000 – *тьма*, 100 000 – *легіон*, 1 000 000 – *леодр*, 10 000 000 – *ворон*, 100 000 000 – *колода* (*С. Долман*). 3. М. Фасмер пов'язує етимологію форми «40» із давньоруською «сорокъ», що означає «в'язка із сорока соболиних шкірок». Учений висуває припущення про зв'язок «40» із «сорочка». Спочатку слово «40» було не числівником, а іменником і означало особливу мірку для підрахунку дорогих шкірок пушини. Саме із 40 таких шкур можна було пошити довгий теплий каптан (*О. Потапенко*). 4. Найдавніший алфавіт був знайдений у Сирії; він датується 50 роком до н. е. і становить собою дощечку з 32 клиновидними літерами на ній. А найдавніша буква «о» залишилась у тому ж вигляді, у якому вона була прийнята у фінікійському алфавіті у 1300 році до н. е. (*О. Кулаківська*). 5. З урахуванням змін календарних систем у першому тисячолітті було 365 250 днів, у другому, яке нещодавно завершилося, було 365 237 днів, а в третьому буде 365 242 дні (*О. Баран*). 6. У тілі людини є більше 100 000 000 000 капілярів, загальна довжина яких становить від 6 до 8 десятків тисяч кілометрів. Ниткою капілярів людини можна було б оперезати Землю по екватору майже двічі (*О. Баран*).

6. Відредагуйте речення.

1. Через пару днів 1 Травня. 2. «Петре Івановичу, – звернувся головуючий до вчителя, – скажіть, будь ласка, пару слів». 3. У ліс по дрова приїхало двадцять три саней. 4. У читальний зал принесли двадцять дев'ятеро газет.

7. Перекладіть українською мовою.

1. Это было в семидесятих годах (Л. Толстой). 2. Мать с четырехлетним мальчиком переходила улицу (Л. Павленко). 3. Двухмачтовая фелюга ленивопокачивается с боку на бок (А. Куприн). 4. Лагуна отделена от моря двухъярусным валом (А. Арсеньев). 5. Сечь состояла из шестидесяти с лишним куреней (Н. Гоголь). 6. В саженях пятидесяти от нас, там, гдеухабы и ямы, ямы и кучи сливались в сплошную с ночной мглой, мигал тусклый огонек (А. Чехов). 7. Гроза продолжалась около двух часов (А. Пушкин). 8. Живет Балда в поповом доме, спит себе на соломе, ест за четверых, работает за семерых (А. Пушкин).

8. Прочитайте. Напишіть речення, записуючи цифри словами.

1. До 783 додати 53. 2. Від 637 відняти 298. 3. Скласти 4893638 з 256375. 4. Визначити добуток від множення 23 на 68. 5. Скільки разів 18 міститься в 1206?

9. Доповніть таблицю власними прикладами

Числівник	Форма іменника	Приклади
Один	Числівник узгоджується з іменником у роді, числі й відмінку	
Два, три, чотири	Н. мн.	
Тисяча, мільйон, мільярд	Р. мн.	
Дробові числівники	Р. одн.	
Півтора, півтори	у Н., З. і Р. – форма Р. одн.	
	у Д., О. й М. – відповідно форми Д., О. чи М.	
Півтораєста	у Н., З. і Р. – форма Р. мн.	
	Д., О., М. – відповідно форми Д., О., М.	

10. Перепишіть. Числа й скорочення запишіть повними словами, поставивши числівники в потрібному відмінку.

Земля разом із 8 іншими планетами рухається навколо Сонця. Відстань її до Сонця змінюється від 147,1 млн кілометрів на початку січня до 152,1 млн кілометрів на початку липня. Період обертання Землі навколо нашого світила дорівнює 365,242 доби, а навколо своєї осі – 23 годинам 56 хвилинам 5 секундам. Довжина земного екватора вимірюється 40075704 метрами. Уся поверхня Землі становить 510 млн квадратних кілометрів, причому на 361,1 млн квадратних кілометрів її, тобто на 71 відсоток, розіллявся Світовий океан.

ЗАЙМЕННИК

Займенник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Займенник – це самостійна частина мови, яка може вказувати на особу, предмет, ознаку, кількість, проте не називає їх. Займенники відповідають на питання *хто? що? скільки? чий? який?*

Займенник має неоднакові морфологічні ознаки. Деякі займенники змінюються за відмінками й числами (*хто, що, я, ти*), інші ж – ще й за родами (*наш, наша, наші, деякий, деяка*). Присвійні займенники *її, його* є незмінними.

У реченні займенники можуть бути тим самим членом, що й іменник, прикметник або числівник: 1) підметом: *Хтось сказав правду*; 2) означенням: *Наша позиція залишається незмінною*; 3) додатком: *Я тебе не запитував про це*; 4) обставиною: *Сядь коло мене й слухай*; 5) іменною частиною складеного присудка: *Я – не ти*.

Розряди займенників за значенням

Розряди		Займенники	
Особові (вказують на осіб, інших істот, предмети тощо)	I особа	Однина	<i>Я</i>
		Множина	<i>Ми</i>
	II особа	Однина	<i>Ти</i>
		Множина	<i>Ви</i>
	III особа	Однина	<i>Він, вона, воно</i>
		Множина	<i>Вони</i>
Зворотний (вказує на того, хто виконує дію; один-єдиний в українській мові; не має роду, числа та називного відмінка; за іншими відмінками змінюється)		<i>Себе</i>	
Присвійні (вказують на належність предмета будь-якій особі)		<i>Мій, наш, твій, ваш, його, її, їхній</i>	
Вказівні (вказують на предмет, ознаку, кількість)		<i>Цей, отой, такий, сей</i>	
Означальні (вказують на узагальнену ознаку)		<i>Усякий, увесь, кожний, інший, сам, самий, жоден</i>	
Питальні (містять питання про особу, предмет, ознаку, кількість)		<i>Хто? Що? Який? Чий? Кого? Скільки?</i>	
Відносні (ті самі займенники, що належать і до питальних, однак без питання; вони виконують роль сполучних слів у складнопідрядних реченнях)		<i>Хто, що, який, чий, кого</i>	
Неозначені (вказують на невідому, неозначену особу, предмет, кількість)		<i>Будь-хто, хтозна-який, якийсь, децо</i>	
Заперечні (вказують на неправдивість якогось твердження або на відсутність особи, предмета)		<i>Ніхто, ніщо, ніякий, нічий, ніскільки</i>	

Творення й правопис неозначених і заперечних займенників

Неозначені займенники утворюються від питальних за допомогою додавання часток **казна-, бозна-, хтозна-, будь-, небудь-, де-, сь-, аби-**: *казна-скільки, бозна-що, хтозна-хто, будь-який, дехто, щось, абиякий*.

Заперечні займенники утворюються за допомогою додавання частки **ні-**: *ніхто, ніякий, ніскільки*.

Разом	Окремо	Через дефіс
Із частками ні-, аби-, де-, сь- : <i>нікого, абичого, дещо, якийсь</i>	Якщо між часткою й займенником стоїть прийменник: <i>ні до кого, будь з чим, аби з яким, хтозна в чому</i>	Із частками будь-, небудь-, казна-, хтозна-, бозна- : <i>будь-чий, що-небудь, казна-чого, хтозна-який, бозна-скільки</i>

Займенники за відмінками змінюються по-різному. Їх можна згрупувати за такими особливостями: 1) особовий та зворотний займенники; 2) означальні, вказівні й присвійні займенники; 3) інші займенники.

Для відмінювання особових займенників найбільш показовою особливістю є те, що в непрямих відмінках усі вони мають іншу основу, не таку, як у називному відмінку однини.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Розподілити подані займенники за розрядами.

Я, твій, свій, той, оцей, чий, всякий, котрий, жоден, ніхто, дехто, абиякий, хтозна-що, щось, будь-який.

2. Перепишіть слова, розкриваючи дужки.

(Що) **небудь**, (коли) **небудь**, (ні) (до) **чого**, (ні) **коли**, (де) **хто**, (де) **коли**, (аби) **як**, (аби) **хто**, **який (сь)**, (де) **кілька**, (ні) **який**, (ні) **де**, (ні) **хто**, (ні) (за) **що**, (ні) **звідки**, (ні) **як**, (казна) **де**, (казна) **хто**, (хто-зна) **коли**, (хтозна) **скільки**, (ні) (від) **кого**, **де (небудь)**, **який (небудь)**, (будь) **де**, (будь) **що**.

3. Перепишіть. Займенники, що в дужках, поставте в потрібному відмінку.

Спитав у (він), передав через (вони), глянув (вона) у вічі, прийшла до (вона), перед (він), люблю (вони), сміявся з (вони), бачилась із (вони), збудив (вона), згадав про (він), надіявся на (вони), допоможу (вона), в'ється над (воно), зв'язок з (вони), усміхнувся до (він), звільнили (він), переказав через (вона)

4. Виправте неправильно побудовані речення, уникаючи двозначності, і запишіть їх.

1. У неділю Лариса зустрічатиме свою маму. Вона буде у червоній сукні.
2. Ми підійшли до клумби школи, навколо якої росли дерева.
3. Раптом заєць

наскочив на вовка. Він злякався і почав тікати. 4. Панночку доглядала Устя. Вона її біла й штовхала.

5. Перекладіть речення українською мовою, запишіть їх. Поясніть правопис займенників.

1. Родную мать никем не заменить. 2. Нечего на зеркало пенять, коли рожа крива. 3. Скучен день до вечера, коли делать нечего. 4. Завистью ничего не возьмешь. 5. Ничего, мы подождем. Подождем, а свое возьмем (*Народное творчество*). 6. Ноздрев через несколько времени встречался опять с теми приятелями, которые его тузили, и встречался с ними как ни в чем не бывало (*Н. Гоголь*). 7. Мне не на кого пенять – сам виноват (*И. Тургенев*). 8. Никто в Запорожье ничем не обзаводился и ничего не держал у себя: все было в руках у куренного атамана (*Н. Гоголь*). 9. Никогда он не стеснялся ничьим присутствием и в карман за словом не ходил (*И. Гончаров*). 10. На его зов никто не явился (*А. Чехов*). 11. Его шальной насмешливый взгляд ни на чем не остановился (*А. Чехов*).

6. Розгадайте чайнворд. Кожне слово в цьому чайнворді – займенник.

1. Особовий займенник у Н. в однини. 2. Особовий займенник у Р. в. множини 3. Означальний займенник чоловічого роду в Н. в. 4. Присвійний займенник жіночого роду в Н. в. 5. Питально-відносний жіночого роду в Н. в. 6. Неозначений займенник у Н. в. множини 7. Означальний займенник в О. в. 8. Присвійний займенник жіночого роду в Р. в. однини. 9. Присвійний займенник жіночого роду в Н. в. однини. 10. Питально-відносний чоловічого роду в Д. в. однини. 11. Означальний займенник жіночого роду в Р. в. однини. 12. Присвійний займенник у Н. в. однини. 13. Особовий займенник чоловічого роду в Д. в. однини. 14. Означальний займенник чоловічого роду в О. в. однини. 15. Присвійний займенник чоловічого роду в О. в. однини. 16. Присвійний займенник в О. в. множини.

7. Перекласти українською мовою.

Закон вступает в силу; согласно правилам; несмотря на неблагоприятные обстоятельства; обратиться по адресу; в двух шагах; в двух словах; встречаются оплошности; встречаются по выходным дням; занимает призовые места; занимает места в зале; командировка по службе; между прочим; свести на нет; иметь цель; устанавливать деловые контакты по вопросам производства; реализовать по безналичному расчету; осуществляют данные мероприятия после регистрации; верное решение; верный друг; бросается в глаза небрежность; он является моим другом; данный проект являет собою образец грамотного подхода; поступать в вуз; говорить на английском языке; несмотря на неблагоприятные обстоятельства.

8. Відредагуйте.

Безналічний розрахунок, приймати участь у роботі конференції, привезли груз, прийняти міри щодо ситуації, він лідирує в цьому виді спорту, єдине виключення становить цей проект, під час роботи зробив таке заключення, взноси громадян, виручка складає 100 гривень, усі інакомислячі мають покинути територію, моя точка зору з вашою не співпадає, викладання ведеться

у співставленні з іншими дисциплінами гуманітарного циклу, даний учбовий посібник є дуже гарним, ми єдинодушно ухвалили цей проект, кидається в очі його ерудованість; звести на ні всі його спроби; приказ вступає в дію з моменту оприлюднення.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Перекладіть текст українською мовою. Переклад запишіть.

Является ли любовь искусством? Если да, то она требует знания и усилия. Или, может быть, любовь – это приятное чувство, испытать которое – дело случая, нечто такое, что выпадает человеку в случае удачи. Эта маленькая книга основана на первой предпосылке, хотя большинство людей сегодня несомненно исходят из второй. Не то чтобы люди считали любовь делом неважным. Они ее жаждут, они смотрят бессчетное количество фильмов о счастливых и несчастливых любовных историях, они слушают сотни глупых песенок о любви, но едва ли кто-нибудь действительно думает, что существует какая-то необходимость учиться любви. Эта особая установка основывается на нескольких предпосылках, которые порознь и в сочетании имеют тенденцию способствовать ее сохранению. Для большинства людей проблема любви состоит в том, чтобы быть любимым, а не в том, чтоб любить, уметь любить. Значит, сущность проблемы для них в том, чтобы их любили, чтобы они возбуждали чувство любви к себе. К достижению этой цели они идут несколькими путями. Первый, которым обычно пользуются мужчины, заключается в том, чтобы стать удачливым, стать сильным и богатым настолько, насколько позволяет социальная ситуация. Другой путь, используемый обычно женщинами, состоит в том, чтобы сделать себя привлекательной, тщательно следя за своим телом, одеждой и т. д.

2. Поставте наведені числівники в родовому, давальному та орудному відмінку. Запишіть.

442; 73; 389; 297; 561; 128; 47; 89.

3. Письмово відредагуйте речення.

1. Я стояв у двох кроках, але не дивлячись на це, не міг нічого вдіяти.
2. Під час реєстрації вони прийняли вірне рішення. 3. Оскільки він був на гарному рахунку, йому оплатили командировку. 4. У тексті зустрічаються неточності. 5. Згідно порядку, ви маєте звернутися по цій адресі. 6. Його точка зору не співпадає з нашою. 7. Даний учбовий посібник являє собою дуже гарну книгу. 8. Не дивлячись на всі негаразди, йому вдалося зайняти перше місце. 9. Мій брат займає посаду завідуючого кафедри в часному вузі. 10. Він прийшов до висновку, що слід купити техніку в розстрочку. 11. Не варто їхати туди для видимості.

4. Поставте наголос у словах. Поясніть значення виділених слів.

Феномен, фольга, показник, довідник, іконографія, аркуш, випадок, змістовий, змістовний, синекура, черговий, завжди, разом, зібрання, отаман, ойкумена, довідник, кулінарія, джинсовий, центнер, мережа, ознака, *одіозний*,

тавтограма, офіціоз, емпатія, ахроматизм, індосант, інсинуація, антропоцентризм, девіантний, конгруентність.

ДІЄСЛОВО

Дієслово як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Дієслово – це самостійна частина мови, що означає дію або стан предмета й відповідає на питання *що робить? що зробив? що робитиме? що робив би?* тощо). Дієслово може означати: 1) конкретну дію (*писав, читав*); 2) переміщення в просторі (*біг, ішов*); 3) процес мислення (*думав, аналізував*); 4) почуття (*любив, радів*); 5) процес сприйняття органами чуття (*дивився, чув*); 6) стан особи або предмета (*сидів, лежав*); 7) зміни (*червонів, молодів*) тощо.

До морфологічних ознак дієслова належать такі: вид, перехідність або неперехідність, час, спосіб, число, особа, дієвідміна.

У реченні дієслова найчастіше виконують роль присудка або частини складеного присудка: *Сонце сховалося за обрієм; Ніч здавалась днем; Ми стали дорослими.*

Категорія перехідності / неперехідності є однією з найважливіших ознак дієслова. **Перехідними** називають дієслова, що означають дію, яка переходить на об'єкт: *написати книгу, відвідати музей*. Зазвичай перехідні дієслова вимагають додаток, що виражений іменником чи займенником у знахідному відмінку без прийменника. Такі дієслова можуть вимагати іменник чи займенник у формі родового відмінка без прийменника: *налити води, не знайти підтримки*. **Неперехідними** є дієслова, що означають дію, яка не переходить на об'єкт. Такі дієслова не вимагають додатка: *стояти рівно, писати в зошиті*. До неперехідних належать усі дієслова з постфіксом **-ся (-сь)**: *сміятися, нервуватися*.

Форми дієслова: дієвідмінювані, відмінювані (дієприкметник) і незмінні (інфінітив, дієприслівник, форми на -но, -то)

Дієслово має кілька форм, серед яких виокремлюють **змінювані**, тобто такі, що мають здатність змінюватися за дієвідмінами, особами, способами тощо; і **незмінювані** – такі, що не змінюються за вказаними вище категоріями. До змінюваних належить дієприкметник, до незмінюваних – інфінітив, дієприслівник, безособові форми.

Дієслівні форми					
Змінювані (дієвідмінювані, відмінювані)		Незмінювані			
Особові форми	Дієприкме тник	Інфінітив	Дієприслівн ик	Безособові форми на -но, -то	Безособові дієслова
Усі дієслова, які змінюються за особами: <i>танцювати, сидіти</i>	Називає ознаку предмета за дією, відповідає на питання <i>який? яка? яке? які?</i> Наприклад: <i>опалий, підписаний</i>	Називає дію або стан предмета, але при цьому не вказує на час, особу, число, спосіб, відповідає на питання <i>що робити? що зробити?</i> Має суфікс - ти, -ть : <i>малювати, говорити</i>	Означає додаткову дію, яка супроводжує головну. Відповідає на питання <i>що зробивши? що роблячи?</i> Наприклад: <i>заспівавши, говорячи</i>	Указують на дію, яку виконала невідома особа: <i>відчинено, замкнуто</i>	Указують на дію без відношення до будь-якої особи: <i>вечоріє, мариться</i>

Безособові дієслова

Безособові дієслова позначають дію, що відбувається незалежно від особи (без особи): *світає, думається, морозить*. Зазвичай такі дієслова виконують функцію головного члена в односкладних безособових реченнях: *Над морем вечоріло*, тут завжди на ніч *прохолоднішає*. Найчастіше безособові дієслова означають: 1) явища природи (*смеркає, засніжило*); 2) фізичний чи психічний стан людини (*гнітить, примарилось*); 3) випадковість (*таланить, щастить*).

Види дієслів: доконаний і недоконаний. Творення видових форм

Дієслова **доконаного виду** називають дію, яка відбулася в минулому або відбудеться в майбутньому. Вони відповідають на питання *що зробити? що зробив? що зробить?* Наприклад, *прочитати, написав, скаже*.

Дієслова **недоконаного виду** називають незавершену, необмежену в тривалості дію. Вони відповідають на питання *що робити? що робив? що робитиме?* Наприклад, *писати, говорити, читатиме*.

Більшість дієслів має **видові пари**. Зазвичай дієслова доконаного виду утворюються від дієслів недоконаного виду так: 1) за допомогою префіксів: *робити – зробити, читати – зачитати*; 2) за допомогою суфіксів: *переписати – переписувати, замалювати – замальовувати*; 3) шляхом зміни наголосу: *розкидати – розкида́ти, заклікати – заклика́ти*; 4) шляхом зміни основи: *брати – взяти, ловити – піймати*.

Деякі дієслова не мають видових пар і вживаються або тільки у формі доконаного виду (*придбати, схаменутися*) або мають форму лише недоконаного виду (*прагнути, гордувати*). Такі дієслова називають **одновидовими**. Існує й інша група – **двовидові** дієслова (переважно іншомовного походження). Вони поєднують у собі ознаки обох видів: *гарантувати, веліти, женити* (що робив – *гарантував* і що зробив – *гарантував*).

Часи дієслова: минулий, теперішній, майбутній

В українській мові дієслово має три часи: минулий, теперішній та майбутній.

Минулий час означає дію, що відбулася до моменту мовлення про неї (*пробігла кішка, надрукував реферат*). Дієслова минулого часу можуть бути доконаного та недоконаного виду, змінюватися за родами та числами.

Теперішній час означає дію, що відбувається в момент мовлення (*іде доц, я читаю*) або дію, яка відбувається постійно (*сонце світить, діти ростуть*). Дієслова в теперішньому часі завжди мають форму недоконаного виду й змінюються за особами та числами.

Майбутній час експлікує дію, що відбудеться після мовлення про неї: *зберу, поїду*. В українській мові майбутній час має три форми: просту доконаного виду (*побудую, насиплю*), просту недоконаного виду (*будуватиму, насипатиму*), складену недоконаного виду (*буду будувати, буду насипати*).

Способи дієслова: дійсний, умовний, наказовий. Творення форм умовного та наказового способів дієслів

Дійсний спосіб	Умовний спосіб	Наказовий спосіб
Означає реальну дію, що відбулася, відбувається або колись відбудеться: <i>ходить, плавати, танцювати</i>	Означає бажану чи можливу за певних умов дію: <i>ходив би, плавав би, співав би</i>	Означає наказ, прохання, заклик, пораду, побажання, виражає також спонування до цієї дії: <i>іди, пливи, молоти</i>

Дієслова **умовного способу** утворюються від дієслів минулого часу за допомогою частки **б** (після голосних: *ходили б, плавала б*) і частки **би** (після приголосних: *віз би, телефонував би*).

Наказовий спосіб має спеціальні форми для різних осіб:

- 1) для першої особи однини не утворюється наказовий спосіб;
- 2) для першої особи множини наказовий спосіб утворюється за допомогою закінчення **-ймо, -імо, -ім, -мо**: *малюймо, пишімо, вітаймо*;
- 3) для другої особи однини наказовий спосіб утворюється за допомогою закінчення **-и** або чистої основи: *пиши, святкуй*;
- 4) для другої особи множини наказовий спосіб утворюється за допомогою закінчень **-іть, -іте, -те**: *ведіть, промовте*;
- 5) для третьої особи однини та множини наказовий спосіб утворюється за допомогою часток **хай, нехай**, які додають до форми третьої особи дійсного способу: *хай кричить, нехай підійдуть*.

Наказовий спосіб для різних осіб							
Перша особа		Друга особа		Третя особа			
Однина	Множина	Однина	Множина	Однина			Множина
Я	Ми	Ти	Ви	Він	Вона	Воно	Вони
–	<i>Пишімо</i>	<i>Пиши</i>	<i>Пишіть</i>	<i>Хай пише</i>	<i>Хай пише</i>	<i>Хай пише</i>	<i>Нехай пишуть</i>

Слід пам'ятати про те, що в українській мові наказовий спосіб не можна утворювати за допомогою слова *давай*: *ходімо* (а не *давайте підемо*), *читаймо* (а не *давайте почитаємо*).

Словозміна дієслів I та II дієвідміни

Дієслова в українській мові поділяються на дві дієвідміни: першу й другу. Існує два способи визначити, до якої дієвідміни належить те чи інше слово.

Перший спосіб (традиційний) полягає в тому, що дієвідміну визначають за закінченням третьої особи множини. До **першої дієвідміни** належать дієслова, які в третій особі множини мають закінчення **-уть, -ють**: *пише – пишуть, допомогти – допомагають*. До **другої дієвідміни** зараховують дієслова, які в третій особі множини мають закінчення **-ать, -ять**: *кричи – кричать, робити – роблять*.

Другий спосіб передбачає встановлення дієвідміни за основою інфінітива (відкинувши суфікс **-ти**). Таким чином, до **першої дієвідміни** належать дієслова:

- 1) з односкладовою основою (*пити, лити, мити*);
- 2) з основою на **-оро-, -оло-** (*полоти – полють, колоти – колють, бороти – борють, пороти – порють*);
- 3) із суфіксами **-ну-, -і-, -а-**, що не випадають в особових формах (*гукнути – гукнуть, біліти – біліють, грати – грають*);
- 4) з основою на приголосний (*везти – везуть, могли – можуть*);
- 5) дієслова *хотіти, іржати, ревіти, сопіти, гудіти*.

До **другої відміни** належать дієслова:

- 1) із суфіксами **-и-, -і-, -ї-**, які випадають в особових формах (*варити – варять, сидіти – сидять, клеїти – клеять*);

2) із суфіксом **-а-** після шиплячих та [j], який випадає в особових формах (*лежати – лежать* (бо в інших особах – *лежи, лежімо, лежите, лежить*), *кричати – кричать*);

3) дієслова *спати, бігти, боятися, стояти*.

Таблиця дієвідмінювання дієслів.

Особа	Перша дієвідміна		Друга дієвідміна	
	Однина	Множина	Однина	Множина
1-ша особа	Співа-ю	Співа-ємо	Прош-у	Прос-имо
2-га особа	Співа-єш	Співа-єте	Прос-иш	Прос-ите
3-тя особа	Співа-є	Співа-ють	Прос-ить	Прос-ять

Особові та числові форми дієслів. Родові та числові форми дієслів.

Дієслово першої особи називає дію того, хто говорить: *(я) думаю, (ми) думаємо*. Дієслова другої особи називають дію тих, до кого звертаються: *(ти) підпишеш, (ви) підпишете*. Дієслова в третій особі називають дію тих, про кого або про що мовиться: *(він, вона, воно) розкаже, (вони) розкажуть*.

Дієслова в минулому часі, а також дієслова в умовному способі не змінюються за особами, вони змінюються тільки за родами й числами: *говорив, говорила; говорив би, говорили б*.

Число дієслів містить інформацію про кількість діячів.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Випишіть із текстів дієслова, визначте в них перехідність і стан. Поясніть, як ви встановили перехідність.

1. Розплелись, розсипались, розпались, наче коси, вересневі дні. Ми з тобою ще не накупались, а вже грає осінь у вікні. Віднесла вода ласкаві зорі, що все літо кликали в ріку. З птицями на білій крутогорі горобину пробуєм гірку... Я тобі зимові дні сріблясті заплету в сивіючу косу; тільки зорі, викупані в щасті, з моря я назад не принесу (*Д. Павличко*). 2. І золотень-жовтень в одіння багрове одягне поля, і гаї, і діброви, — і ось уже слово кружляє над садом, дзвенить, і гуде, і летить листопадом, і стелиться, й хилиться, й вихриться, і в'ється, і в груддя збивається, й груднем зветься (*Л. Первомайський*). 3. Скажи, що правда оживе, Натхне, накличе, нажене Не ветхеє, не древле слово Розтліннеє, а слово нове Між людьми криком пронесе І люд окрадений спасе (*Т. Шевченко*). 4. Промінням ясним, хвилями буйними, прудкими іскрами, летючими зірками, палкими блискавицями, мечами хотіла б я вас виховати, слова! Вражайте, ріжте, навіть убивайте, не будьте тільки дощиком осіннім, палайте чи паліть, та не в'яліть! (*Леся Українка*). 5. Місячне світло починає ходити по лісі, стелиться по галяві і закрадається під березу. В лісі озиваються співи солов'їні і всі голоси весняної ночі. Вітер поривчасто зітхає (*Леся Українка*). 6. Хазяїн кав'ярні приніс нам кожному по крихітній чашечці запашної гарячої кави (*Ю. Яновський*). 7. Ой гляну я, подивлюся На той степ, на

поле; Чи не дасть Бог милосердний Хоч на старість волі. Пішов би я в Україну, Пішов би додому, Там би мене привітали, зраділи б старому... (Т. Шевченко).

2. Замініть словосполучення таким чином, щоб у них перехідні дієслова стали неперехідними й навпаки. Поясніть таку заміну.

Виконувати вправу, писати книжку, посадити дерево, прочитати твір, робота виконується, оплачувати в банку, зустрілися друзі, вітатися з учителем, не читав листа, шити голкою, співати давно, шити сукню, списати з посібника, помити вікно.

3. Визначте вид дієслів. Назвіть одновидові та двовидові дієслова.

Привчати, запланувати, модифікувати, почитувати, підписати, імпонувати, женити, веліти, гарантувати, ледарювати, потребувати, розминутися, вінчати, перепросити, кодифікувати, любити, апелювати, нудьгувати, діяти, ходити, підтримати, шукати, грати, стрепенутися, придбати, майструвати, колоти, полоти, біліти, привітатися, мріяти, гордувати, повлазити, лихоманити, розслідувати, зимувати, надивитися, ворогувати, мислити, уболівати, начитатися.

4. Утворіть префіксальним способом від дієслів недоконаного виду дієслова доконаного виду. Виділіть префікси.

Казати, лити, дивитися, їхати, вітати, креслити, бігти, сіяти, малювати, пливти, важити, просити, класти, стояти.

5. Утворіть префіксальним способом від дієслів доконаного виду дієслова недоконаного виду. Виділіть суфікси.

Розважити, відмінити, завершити, пригадати, створити, залишитися, скоротити, вишивати, виправити, продовжити, оформити, задивитися, згадати.

6. Випишіть слова у дві колонки за дієвідмінами.

Знати, оцінювати, тягти, стукотіти, зморитися, схотіти, кроїти, наколотити, свистати, свистіти, оборонити, обороняти, відпороти, відпорювати, завадити, збігти, збігати, гуркотіти, гуркотати, одужати, стелити, краяти, хилитися, спізнитися, відкрити, бачити, збороти, ударити, пищати, сипати, зважити, дирчати, захищати, мовчати, полоти, почати, гудіти.

7. Від поданих дієслів утворіть форму 2-ї особи однини та 1-ї і 2-ї особи множини наказового способу.

Читати, кинути, дивитися, зітхнути, дозволити, бігти, вчитися, стояти, лізти, переглянути, сіяти, одягатися, їсти, приїжджати, клеїти, вести, братися, вибирати.

8. Запишіть наказовий спосіб для всіх наведених дієслів.

Краяти, кроїти, гуляти, писати, полоти, молоти, бачити, сипати, кричати, свистіти, палати, мовчати, летіти, літати.

ДІЄПРИКМЕТНИК

Дієприкметник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Дієприкметник – це особлива форма дієслова, що покликана виражати ознаку предмета за дією або станом. Дієприкметники відповідають на питання *який? яка? яке? які?* Ця форма поєднує в собі ознаки як дієслова, так і прикметника. Дієприкметник має такі морфологічні ознаки прикметника: рід, число, відмінок. Від дієслова дієприкметник успадкував ознаку виду (доконаного або недоконаного) та часу (минулого або теперішнього).

У реченні найчастіше дієприкметник виступає як означення (*Шелестіло **опале** листя*), хоча може також виконувати функцію іменної частини складеного присудка (*Темне небо **запалене** мірадами зірок*).

Активні та пасивні дієприкметники

Активними називають ті дієприкметники, які виражають ознаку предмета за дією, яку цей предмет може виконувати сам: *палаюче сонце* (сонце здатне самостійно палати без чиеї-небудь допомоги), *зів'яла квітка*.

Пасивними дієприкметниками називають ті, що виражають ознаку предмета за дією, яку хто виконує над ним: *омиті стени* (омиті чимось або кимось), *засмучена дівчина*.

Творення активних і пасивних дієприкметників теперішнього й минулого часу.

Активні дієприкметники творяться тільки від неперехідних дієслів.

Групи дієприкметників	Основа	Формотворчий суфікс	Закінчення	Ілюстрація
Активні теперішнього часу	Основа теперішнього часу (форми 3-ої особи множини)	-уч-, -юч-, якщо дієслово належить до першої дієвідміни; -ач-, -яч-, якщо дієслово належить до II дієвідміни	-ий	<i>Існуючий, лежачий</i>
Активні минулого часу	Основа інфінітива дієслів доконаного виду	-л-	-ий	<i>Потемнілий, розквітлий</i>
Пасивні минулого часу	Основа інфінітива дієслів (перехідних доконаного, рідше – недоконаного виду)	-н-	-ий	<i>Написаний</i>
		-ен-, -єн-	-ий	<i>Втрачений, занепокоєний</i>
		-т-	-ий	<i>Вимитий</i>

Слід зважати, що активні дієприкметники теперішнього часу в сучасній українській мові використовують дуже рідко, тому їх за можливості потрібно уникати, послуговуючись підрядними конструкціями на кшталт *той, який іде*, а не *ідучий*; також інколи дієприкметник можна замінити прикметником: *охочі*, а не *бажаючі*, *панівний*, а не *пануючий*, *чинний документ*, а не *діючий документ* або іменником: *поет-початківець*, а не *початкуючий поет*.

Дієприкметники відмінюються як прикметники твердої групи.

Дієприкметниковий зворот

Разом із залежними словами дієприкметник становить **дієприкметниковий зворот**. У реченні дієприкметниковий зворот виступає завжди означенням: *Сади, **омиті музикою згадок**, ковтають пил міжселищних доріг* (Л. В. Костенко). Дієприкметникові звороти відокремлюються комами незалежно від позиції в реченні.

Безособові форми на -но, -то

Безособові форми на **-но, -то** творяться від пасивних дієприкметників шляхом заміни закінчення на суфікс **-о**: *виконаний* – *виконано*, *зроблений* – *зроблено*. Такі форми вказують на дію, яку виконує невідома чи неназвана особа й вживаються, коли потрібно наголосити на дії, а не на ознаці. Дієслова в безособовій формі завжди є перехідними.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Перекладіть українською мовою.

Запланированная встреча; подведение итогов; откровенный разговор; опоздавший гость; день, обещающий быть солнечным; непридуманная история; прыгающий ребёнок; обусловленные договором; оставивший пост; решающая встреча; отпуск, предполагающийся на лето, прыгающий ребенок; забытая в спортзале сумка; ряд заметаний; досадная опечатка; пользоваться случаем; пользоваться успехом.

2. Відредагуйте.

Бажаючи складати ЗНО; відстаючий учень; вражаючі результати; діючий вулкан; діючий закон; домінуючий мотив; думаюча людина; захоплюючі краєвиди; зволожуючий крем; знаюча студентка; зникаючі види; міючі засоби; обезболюючий засіб; пануюча ідея; переконуючий доказ; підростаюче покоління; правляча еліта; хвилюючі слова; виступаючий на засіданні; віруючий чоловік; завідуючий кафедри; працюючий на підприємстві; початкуючий поет; лідируюча команда; перебуваючий у відрядженні; сидячі місця; знаючий фізику.

3. Поясніть значення слів.

Гомогенний, інвентар, ойкумена, геронтократія, аксіологічний, авторитарний, емпіричний, партикуляризація, алюзія, аутодафе, факсиміле, превентивний, вотум, гедонізм, білінгвізм, евфемізм, девальвація, емісія, авізо, сакраментальний, апріорі, директива, анахронізм, одіозний, офіціоз, фюзеляж, комюніке, компетентний, реноме, рантьє, теократія, рекламація, діатриба, пиетет, манкурт, космополіт.

4. Утворіть можливі форми дієприкметників та дієприслівників від наведених дієслів.

Співати, кинути, діяти, вести, замкнути, служити, здійснювати, починати, допомагати, висунути, запізнитися, з'єднувати, звільнити, перемагати, згоріти, зтягнути, споживати, вирішувати, лежати, усміхатися, дозріти, виконувати, почути.

5. Прочитайте, дотримуючись акцентуаційних норм.

1. Відповідь на цю проблему, що стосується маркетингу, варто шукати в довідниках. 2. Ми вивчили багато віршів упродовж цього року, поезія – це високе мистецтво. 3. Ця робота не здавалася йому синекурою, адже з 357 сторінок він устиг надрукувати лише 132. 4. Феномен екстраординарного зору, тобто бачення без допомоги очей, підтверджено низкою дослідів, проведених ученими. 5. Окопавшись в одній глитайській хаті, отаман не хотів здаватися з своїми найбільш відчайдушними головорізами. 6. Повнота асортименту – один з найважливіших показників культури торгівлі. 7. Певним показником зрілості й зростання сучасної фольклористики є поява історіографічних праць, розробка питань історії й методології науки про народну творчість. 8. У Ганни Денисівни побували ми й вдома, і на її трьох гектарах, де вона сіяла буряки, щоб дати по 800 центнерів із гектара.

5. Доберіть українські відповідники.

Принять решение; ряд мероприятий; ряд вопросов; ряд заведений; принять резолюцию; акционерное общество; гражданское общество; общественные начала; согласно законодательству Украины; в виду того, что...; математическая задача; поставит задачу; в рассрочку; военный округ; весомый аргумент; мой вывод следующий; подвести итоги; в качестве протеста; в качестве студента войти в аудиторию; профессиональный подход; учебное пособие по математике; при таких условиях; по моей инициативе; несмотря на погоду; возмещение убытков; из-за недоразумения; листать страницы.

6. Перекладіть речення українською.

1. В конце концов мы пришли к верному выводу. 2. Ни под каким видом я этого делать не буду. 3. По крайней мере, я этого не допущу. 4. Несмотря на всю уникальность, эти доказательства противоречат фактам. 5. В этом частном университете приняли надлежащие меры касательно повышения учебной дисциплины. 6. Там дают ссуды под залог недвижимости. 7. Мы должны пойти им навстречу в данном вопросе. 8. Заведующий отделом принял данное решение. 9. Выступающий на собрании подчеркнул, что все это делается

роботаючими лише для видимости. 10. Работники выполнили все необходимые действия согласно действующему уставу.

7. Перекладіть українською.

Почерневшее небо, записанное стихотворение, воющий ветер, опавшие листья, увядший цветок, употребляющий лекарства, продуманный ответ, стоящий у колодца человек, впечатляющее событие, исполняющий обязанности, режущий инструмент, формирующий состав, немигающий взгляд, волнующая мелодия, захватывающее событие, прыгающий ребенок.

8. Оберіть правильну форму.

1. Автореферат розіслано вчора – автореферат розісланий вчора. 2. Закон ухвалений радою – закон ухвалено радою. 3. Книга прочитана директором – книгу прочитано директором. 4. Лист написано від руки – лист написаний від руки. 5. Документ укладено комісією – документ укладений комісією. 6. Роботу виконано на високому рівні – робота виконана на високому рівні.

9. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання не з дісприкметниками.

1. І кликав день в (не) мірянні світи (Я. Шпорта). 2. Причаїлися гори, заморожені красою ніколи (не) бачених степів (О. Гончар). 3. Степ квітував. (Не) займаний, звуку (не) ораний, високотравний (О. Гончар). 4. Треба було перейти рівне, (не) заросле й (не) закрите плавнями місце (М. Коцюбинський). 5. Через усю Вербівку стеляться сукупні городи та левади, (не) обгороджені тинами (І. Нечуй-Левицький). 6. Мікроскоп відкрив людині світ, (не) бачений простим оком. 7. Партизан опинився перед річкою, вражений (не) сподіваною перешкодою (Ю. Збанацький). 8. Молода (не) витрачена сила хвилею вдарила в груди (М. Коцюбинський).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Перекладіть текст українською мовою (письмово).

Сейчас я покажу вам, как один из руководящих работников в мире бизнеса сэкономил не половину, а добрых 3/4 времени, которое у него обычно отнимали совещания, посвященные поискам решений деловых проблем.

Речь пойдет о вполне реальной персоне – о Леоне Шимкине, совладельце и генеральном директоре одного из самых представительных издательств в Соединенных Штатах «Саймон энд Шустер», располагающемся в Рокфеллеровском Центре Нью-Йорка.

Вот достояние опыта Леона Шимкина в его собственном изложении.

В течение полутора десятка лет я тратил почти половину каждого рабочего дня на проведение совещаний, посвященных обсуждению текущих проблем. Что следует нам предпринять, то ли, это ли или ни то и ни другое? В ходе дискуссий напряжение, как правило, постепенно нарастало. Мы ерзали в креслах, бегали взад-вперед по кабинету, толклись в кругу одних и тех же аргументов. К вечеру я обычно чувствовал себя вымотанным до предела. Я

пребывал в полной уверенности, что этот стиль работы будет сопутствовать мне до конца моих дней.

2. Запишіть родовий, давальний, орудний, місцевий відмінок для наведених числівників.

781; 192; 679.

3. Доберіть українські відповідники. Запишіть.

Весомый аргумент в пользу...; бросаться в глаза; речь идет о...; купить товары в рассрочку; на протяжении пары столетий; данный военный округ; ряд существенных замечаний по поводу работы; сделать что-либо в качестве протеста; войти в аудиторию в качестве студента; принять резолюцию; заключить договор; мысли по поводу данного мероприятия совпадают с общепринятыми; известная музыкальная школа; вводит в заблуждение; втирать очки; делать что-либо для видимости; доказательства вины потерпевшего налицо; желающие досрочно сдать экзамены по ряду учебных дисциплин; быть на хорошем счету у заведующего отделом; являются поэтом-восьмидесятником; бросается в глаза нетактичность этого заместителя директора.

4. Від поданих дієслів утворіть дієприкметники, дієприслівники (де це можливо), а також наказовий спосіб для всіх осіб. Запишіть.

Бажати, сприяти, кряться, лежати, малювати, читати.

5. Поясніть значення слів.

Рекламація, авізо, ажю, синекура, діатриба, емпіричний, манкурт, анахронізм, нівелювати, реноме, рантьє, цейтнот, космополіт, офіціоз, одіозний, конформізм, комюніке, фюзеляж, апріорі, інсургент, гомогенний, аксіологічний, алюзія, карт-бланш, статус-кво, пієтет, факсиміле, імпонувати, аутодафе, інженю, ва-банк.

6. Поставте наголос у словах.

Ракушка, ойкумена, фольга, кухонний, курятина, валовий, оптовий, маркетинговий, маркетинг, рукопис, рукописний, показник, довідник, мережа, ознака, центнер, кілометр, флюорографія, помилка, сільськогосподарський, джинсовий, феномен, вигода, разом, завжди, догмат, догматичний.

7. Запишіть слова, знімаючи ризику або вставляючи пропущені літери (де потрібно). Поясніть правопис.

Пр..ор..тет, сам/на/сам, у/решті/решт, акс..олог..я, парт..куляр..зація, сек..юр..ті, де/не/де, по/четверо, Міс..урі, піц..а, не/аби/який, аби/хто, аби/з/чим, міс.., ж..рі, по/четверте, людино/день, не/військово/зобов'язаний, військово/полонений, день/у/день, суспільно/користий, тонно/кілометр, максі/спідниця, пів/Азії, пів/академії, кіловат/година, миш..як, Астаф..єв, Афанас..єв, Р..пін, раз/у/раз, арф..яр, Б..лий.

8. Замініть словосполучення дієслова з іменником на словосполучення дієприкметник + іменник. Позначте дієприкметникові суфікси.

Доспіли яблука, прочитати книгу, розквітли дерева, любити батька, розв'язати задачу, побудувати алгоритм, обнімати матір, опублікувати роман,

провести нараду, сонце палає, достигли кавуни, переробити модель, відвідати виставку.

9. Запишіть переклад поданих словосполучень.

Пользующиеся спросом товары, повторяющиеся встречи, выступающий по радио, действующее законодательство, руководящий состав, моющие средства, существующий порядок, занимаемая должность, текущий момент, пострадавшая сторона, нуждающийся в помощи, исполняющий обязанности руководителя, отсутствующий в течении месяца.

10. Замість крапок вставте дієприкметникові звороти, узгоджуючи дієприкметники з іменниками. Розставте коми.

1. За лісом починалося село ... (розкиданий в горах та глибоких ярах). 2. Доріжка ... (колись вимощений цеглою) тепер до половини заросла зеленим мохом. 3. Растваця знову ховається між двома високими вербовими стінами ... (неначе обсипаний зеленим пір'ям). 4. Червоні та сині квітки ... (повишиваний на рукавах) дуже приставали до чорних брів (*І. Нечуй-Левицький*). 5. Передо мною простягся шлях ... (обтиканий з обох боків старими липами у два ряди). 6. Згори було видно широку долину ... (обставлений горами, вкритими лісом). 7. Невеличкі біленькі хатки ... (окутаний садками та левадами) розбіглись по пагорбку. 8. Розкішні крислаті кущі з буйною лозою ... (обліплений лапатим листом) вкривали підгір'я. 9. Гола земля безнадійно сіріла під олов'яним небом... (битий крилами вітру) (*М. Коцюбинський*).

ДІЄПРИСЛІВНИК

Дієприслівник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Дієприслівником називають незмінювану форму дієслова, яка означає додаткову дію, що супроводжує головну, виражену дієсловом. Дієприслівники відповідають на питання *що роблячи? що зробивши?* Наприклад: *мовлячи, мовивши, співаючи, заспівавши*. Дієприслівники поєднують у собі ознаки дієслова (вид, перехідність / неперехідність, час) та прислівника (незмінюваність).

У реченні дієприслівники, як і прислівники, виконують функції обставини: *Він, насупившись, уважно придивився до неї*.

Дієприслівники доконаного й недоконаного виду, їх творення

Дієприслівники недоконаного виду утворюються від основи теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи-**, **-ючи-** (для дієслів I дієвідміни) та суфіксів **-ачи-**, **-ячи-** (для дієслів II дієвідміни): *віта(ють) + ючи = вітаючи, леж(ать) + ачи = лежачи, говор(ять) + ячи = говорячи*.

Дієприслівники доконаного виду утворюються від основи інфінітива за допомогою суфікса **-ши**, якщо основа закінчується на приголосний; та суфікса **-вши**, якщо основа закінчується на голосний: *принес(ти) + ши = принісши*, *поговори(ти) + вши = поговоривши*.

Дієприслівниковий зворот

Разом із залежними словами дієприслівник утворює **дієприслівниковий зворот**. У реченні дієприслівниковий зворот завжди виступає обставиною: *Він, шукаючи очима свою сестру, ніяково посміхнувся*. Дієприслівникові звороти з обох боків завжди виділяються комами.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Прочитайте речення. Поміркуйте, чим викликана їхня недосконалість. Виправте помилки.

1. Починаючи збори, у мене спочатку була невпевненість у їхній необхідності. 2. Зробив усі домашні завдання, ти можеш відпочити. 3. Залишаючи приміщення, світло обов'язково повинно вимикатись. 4. Прикрашаючи ялинку, у нас був святковий настрій. 5. Стоя біля дошки, Максим завжди розгублюється і не може добре відповідати. 6. Починаючи вивчати проблему, йому бачилась можливість її практичного застосування. 7. Знайомлячись з експозицією музею, екскурсоводу було задано відвідувачами багато запитань. 8. Вивчаючи ці зразки, були відзначені їхні переваги. 9. Сидя так близько від телевізора, псується зір. 10. Перечитуючи твої листи, мені ставало спокійніше на серці. 11. Їдучи на змагання, всім хочеться перемагати. 12. Дізнавшись про твої успіхи, мені було дуже приємно. 13. Ремонтуючи вчасно взуття, воно буде довше вам служити. 14. Познайомившись з Григорієм ближче, стало зрозуміло, яка це чудова людина. 15. Приїхавши у Чернігів, нами були відвідані майже всі музеї. 16. Послухав співачку, виникає бажання знову прийти на її концерт. 17. Розірвавши конверт, лист був одразу прочитаний. 18. Закінчивши університет, мене призначили на посаду програміста.

2. Доберіть українські відповідники.

Принять решение; ряд мероприятий; ряд вопросов; ряд заведений; принять резолюцию; акционерное общество; гражданское общество; общественные начала; согласно законодательству Украины; в виду того, что...; математическая задача; поставит задачу; в рассрочку; военный округ; весомый аргумент; мой вывод следующий; подвести итоги; в качестве протеста; в качестве студента войти в аудиторию; профессиональный подход; учебное пособие по математике; при таких условиях; по моей инициативе; несмотря на погоду; возмещение убытков; из-за недоразумения; листать страницы.

3. Де це можливо, пасивні дієприкметники замініть безособовою формою на *-но, -то*.

1. Стіл застелений полотняною скатертиною. 2. Долівка потрушена свіжою травою. 3. Дідові очі прикуті до фотокартки на стіні. 4. Корабель спущений на воду. 5. Робота закінчена. 6. Хлопці зморені денною працею. 7. На цій ділянці посіяні буряки. 8. Хліба скошені й обмолочені.

4. Утворіть від поданих дієслів дієприкметники і дієприслівники. Запишіть їх і поясніть написання.

Наприклад: *перетворювати* – *перетворюючий, перетворений, перетворюючи, перетворивши*.

Виконувати, перевіряти, ламати, захоплювати, повідомляти.

5. Випишіть дієприслівники, визначте їх час і вид. Поясніть творення дієприслівників.

1. Бували місяці, коли я ані одної днини не пропускала, не вийшовши на якийсь шпиль гори, не відкривши якогось нового чарівного закутка між скелями, не сполохавши якогось хижака з-поміж густих смерек і не покупавши босих ніг в розпіне-ному потоці (*О. Кобилянська*). 2. Ніч, тиха, тепла, стояла над землею, поблискуючи зорями, мліючи у своїй розкоші (*Панас Мирний*). 3. Дивлячись на людей, усміхався мій батько, великий добрий чоловік (*О. Довженко*). 4. Рим переміг Грецію мілітарно, але вона його підкорила культурою, продовживши себе в античному інваріанті і подарувавши йому історичне безсмертя (*Л. Костенко*). 5. Хома якусь хвилину сидів замислений, лише оглядаючи рівну дорогу (*О. Гончар*).

6. Перекладіть українською мовою. Визначте в тексті дієприслівники та дієприкметники.

1. По временам только в стороне синели верхушки отдаленного леса, тянувшегося по берегам Днепра (*Н. Гоголь*). 2. Под сильно пасмурным, смрающимся по нему низкими рваными тучами небом на здании школы имени Ворошилова развеялся на ветру красный флаг (*А. Фаддеев*). 3. Тучи, казалось, все росли и росли, охватывая все большее пространство, и, развеваясь, с поразительной быстротой поднимались по небосклону (*К. Станюкович*). 4. Под ветром серая трава и выцветшие васильки у края шоссе, дрожа, припадали к земле (*В. Панова*). 5. Незаметно прошел март, ранний, холодный, с восточными ветрами и с тучами гуляющего над степью серого песка (*С. Бабаевский*). 6. Вскоре я убедился, что одного знания языка мало, особенно для людей, посвятивших себя литературе. Помимо этого, нужно еще чувство своего родного языка (*К. Паустовский*). 7. Туман прозрачный по полям идет навстречу мне, луны касаясь по краям, мелькая в вышине (*И. Бунин*). 8. Шелестя холодными садами, тихо поднимается рассвет (*В. Луговской*).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Письмово перекладіть текст українською мовою.

Различные народы весьма по-разному используют взгляд в общении. Занимавшиеся этим вопросом этнографы делят человеческие цивилизации на «контактные» и «неконтактные». В контактных культурах взгляд при разговоре и общении имеет большее функциональное значение (надо сказать, что люди контактных культур и стоят ближе друг к другу при разговоре и чаще прикасаются друг к другу). Это арабы, латиноамериканцы, народы юга Европы. К неконтактным относят индийцев, пакистанцев, японцев, североевропейцев.

Шведы, разговаривая, смотрят друг на друга больше, чем англичане. Индейцы племени навахо учат детей не смотреть на собеседника. У южноамериканских индейцев племен витутто и бороро говорящий и слушающий смотрят в разные стороны, а если рассказчик обращается к большой аудитории, он обязан повернуться к слушателям спиной и обратить свой взгляд в глубь хижины. Японцы при разговоре смотрят на шею собеседника.

У других народов, например, у арабов, считается необходимым смотреть на того, с кем разговариваешь. Человек, мало смотрящий на собеседника, кажется представителям контактных культур неискренним и холодным, а «неконтактному» собеседнику «контактный» кажется навязчивым, бестактным, даже нахальным.

Но у большинства народов существует неписанный закон, своего рода табу, запрещающий в упор рассматривать другого человека, особенно незнакомого. Это считается дерзостью, вызывающим или даже оскорбительным поведением.

Для общения людей, принадлежащих к разным культурам, первостепенное значение приобретает умение безошибочно толковать выражение взгляда собеседника

2. Доберіть українські відповідники (письмово).

В двух шагах; в двух словах; заключать договор; на следующий день; занимать должность заместителя декана; привести пример; потерпевший поражение; быть на взводе; по праздникам; по адресу; многочисленные поклонники; принять решение; отличительная особенность; учебное пособие по физике.

3. Запропоновані речення потребують досконалішої редакції. Відредагуйте їх.

1. Виходячи з вагона, у моєї валізки відірвалася ручка. 2. На протязі зовсім короткого часу Василь Іваничук став самим відомішим шахматистом України. 3. Поскільки гість не знав укра-їнської мови, ми почали розмовляти на російській. 4. Сидячи в автобусі, мені стало млосно й дуже заболіла голова. 5. Постовий міліціонер зупинив перебігаючого на червоне світло пішохода. 6. Серед заходів по відзначенню цього свята були слідуочі: виступи музичних колективів, конкурси, вікторини.

4. Запишіть родовий, давальний, орудний, місцевий відмінок для поданих числівників.

762; 490; 189; 571.

5. Доберіть синоніми до поданих слів. Запишіть.

Апелювати, інвентар, тотальний, екземпляр, конфіденційність, лімітувати, недолік, пієтет, фігуральний, ліквідувати, адаптувати, ступінь, сакраментальний, компетентність, мізантроп, автентичний, стимул, рекомендувати.

6. Поставте наведені дієслова в наказовому способі для всіх осіб.

Обіцяти, переглядати, бути, виходити, перекладати, відносити, берегти, допомагати, зіштовхувати.

ПРИСЛІВНИК

Прислівник – це самостійна частина мови, що виражає ознаку дії, стану, ступінь і міру вияву ознаки: *добре, весело, раптом*.

Прислівник є незмінюваною частиною мови, тобто не має категорій роду, відмінку, відміни тощо.

У реченні прислівники найчастіше виконують функцію обставини (*Він сумно дивився на церкву*), трохи рідше виступають як частина складеного присудка (*Сонце низенько, той вечір близенько*), головного члена безособового речення (*Його вдачу одразу видно*). Субстантивований прислівник (коли він вживається в ролі іменника) може виступати як підмет або додаток: *Одне сьогодні краще двох завтра*.

Розряди прислівників за значенням

РОЗРЯДИ ПРИСЛІВНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ	
Означальні	Якісно-означальні – прислівники на -о, -е , що виражають якісну ознаку дії, утворюються переважно від якісних прикметників і відповідають на питання <i>як?: тепло, ніжно, веселіше</i>
	Кількісно-означальні – прислівники, які характеризують дію, стан, ознаку з точки зору кількості та міри вияву; відповідають на питання <i>скільки? наскільки? як багато? якою мірою?: багато, мало, тричі, дуже, трохи</i>
	Способу дії – прислівники, що вказують на те, яким способом виявляється ознака або відбувається дія; відповідають на питання <i>як? яким чином? яким способом?: (читати) напам'ять, (говорити) по-англійському, (їсти) натщесерце</i>
Обставинні	Місця – прислівники, що означають місце або напрямок дії; відповідають на питання <i>де? куди? звідки? у якому напрямку?: тут, там, згори, звідусіль, надворі</i>
	Часу – прислівники, що вказують на час дії; відповідають на питання <i>коли? доки?: тоді, досі, вчора, вночі, зранку</i>

Причини – прислівники, що вказують на причину дії; відповідають на питання <i>чому? через що?: чомусь, ненароком, тому, знічев'я</i>
Мети – прислівники, що означають мету дії; відповідають на питання <i>з якою метою? для чого? навіщо?: тому, навмисне, наперекір</i>

Ступені порівняння прислівників: вищий і найвищий

Ступені порівняння утворюють лише якісно-означальні прислівники. Як і прикметники, вони мають форми вищого та найвищого ступенів.

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИСЛІВНИКІВ			
Вищий		Найвищий	
Проста форма (синтетична)	Складена форма (аналітична)	Проста форма (синтетична)	Складена форма (аналітична)
За допомогою додавання до основи суфіксів -ш-, -іш-: <i>швидше, веселіше</i>	За допомогою додавання до прикметника слів більш, менш: <i>більш швидко, менш уважно</i>	За допомогою префікса най- та суфіксів -ш-, -іш-: <i>найшвидше, найвеселіше.</i>	За допомогою додавання до прикметника слів найбільш, найменш: <i>найбільш охайно, найменш вдало</i>

Написання разом, окремо й через дефіс прислівників і сполучень прислівникового типу

Разом необхідно писати:

- 1) прислівники з часткою **ні:** *ніколи, нітрохи, ніскільки;*
- 2) прислівники, утворені за допомогою часток **аби-, ані-, де-, що-, як-:** *абиде, анітрохи, деколи, щодня, якнайкраще;*
- 3) прислівники, утворені поєднанням кількох основ: *босоніж, мимоволі, чимдуж, найшвидкуруч;*
- 4) прислівники, утворені сполученням кількох прийменників з іншою частиною мови: *спідлоба, попідтинню, завбільшки, навтікача;*
- 5) прислівники, утворені поєднанням прийменника з повнозначними частинами мови: *відтепер, восени, вдень, востаннє, вдвоє, поодилиці.*

Через дефіс слід писати:

- 1) прислівники, що утворені за допомогою часток **будь-, небудь-, хтозна-, казна-, бозна-:** *будь-де, коли-небудь, хтозна-звідки, казна-коли, бозна-як;*
- 2) прислівники, які у своєму складі мають підсилювальні частки **то-, -от, но-, таки-:** *якось-то, як-от, тільки-но, все-таки;*
- 3) прислівники, що утворені за допомогою прийменника **по:** *по-українськи, по-товариськи, по-четверте, по-перше, по-нашому;*

4) прислівники, утворені з двох повторюваних синонімічних або антонімічних прислівників: *пліч-о-пліч, коли-не-коли, тишком-нишком, врешті-решт*.

Окремо потрібно писати:

1) прислівникові сполучення, утворені за допомогою поєднання прийменника **по** із збірним числівником: *по одному, по троє, по десятеро, по вісімнадцятеро*;

2) прислівникові сполучення, що утворені з кількох повторюваних іменників чи займенників, розділених прийменниками: *день у день, сам на сам, раз у раз, рік у рік, з дня на день*;

3) прислівникові сполучення, що складаються з прийменника та повного прикметника: *в цілому, в основному*;

4) прислівникові сполучення, утворені від іменника з прийменником, у яких іменник зберігає своє значення: *до побачення, до зустрічі, без кінця, під гору*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть значення слів.

Анахронізм, інсургент, асимілювати, нівелювати, метаморфоза, перманентний, одіозний, офіціоз, адепт, фамільярний, фрустрація, синекюра, апогей, апофеоз, мізантроп, факсиміле, інсинуація, аксіологічний, емпіричний, апріорі, буколіка, девіантний, георгіки, плахта, мезальянс, конформізм, манкурт, космополіт.

2. Виправте помилки.

1. Це твердження являється анахронізмом. 2. У кінці кінців він був далекий від офіціозу. 3. Новий замісник нашого керівника намагався знівелювати всі правила. 4. Перевезення пасажирів здійснюється згідно діючого законодавства. 5. Його міркування співпали з думками завідувача кафедрою. 6. Вірно кажуть, що цей чоловік являється адептом конформізму. 7. Апогеєм боротьби київської держави з Візантією за панування в Північному причорномор'ї був загальновідомий похід князя Володимира на херсонес. 8. Про нього казали, що він на поганому рахунку в цій фірмі. 9. Якби правління пішло нам назустріч, ми б самі зробили спортивний майданчик. 10. Серед молоді тепер багато зустрічається добрих спортсменів. 11. Ми відвідали ряд прекрасних музеїв під відкритим небом.

3. Перекладіть українською мовою.

1. Настоящий выпуск посвящен теоретическим вопросам аксиологии, истории становления аксиологических идей и проблемам ценностного сознания, составляющим важнейший компонент различных видов культуры, среди которых центральное место занимает наука. 2. Данный сборник продолжает серию «философские проблемы науки и культуры». 3. Это была безуспешная попытка. 4. Заместитель директора сделал это для видимости. 5. Я никак не возьму в толк, что такое или кто такой инсургент. 6. При разговоре о

некоторых писателях-шестидесятниках сразу бросается в глаза конформизм отдельных личностей.

4. Доберіть українські відповідники.

Заграницу, с глазу на глаз, в конце концов, принимать во внимание, вид на жительство, делать вид, грустный вид, занять третье место, принять участие в соревнованиях, на общественных началах, в двух словах, в двух шагах, занимаемая должность, втирать очки, бывалый, листать книгу, объем производства, музыкальный инструмент, музыкальная школа, музыкальные пальцы, военный округ, военная кафедра, военное противостояние, тактичный человек, являют собою анахронизм, купить в рассрочку, встречаются неточности.

5. Із наведених речень випишіть прислівники. Визначте, до якого розряду вони належать.

1. Флегматично зима тротуаром поскрипує, фантастичні плете казки, Позіхне десь під білою липою, на шибки покладе мазки (*В. Симоненко*).
2. Неначе вчора все отак було, Привіти й жарти мов дзвеніли вчора (*А. Малишко*).
3. Сонце низенько, то й вечір близенько (*Народна творчість*).
4. А Вустя стоїть у задумі, гаряча, схвильована, аж бринить усім тілом, слухаючи, як наростає ніжна мелодія, потім незчується, як і сама зіллється з нею, підхопить ще ніжніше, по-пташиному легко й природно, і вже росте разом із піснею десь понад степом, над табором, сягаючи до самих зірок, справді великих тут, більших, ніж будь-де (*О. Гончар*).
5. Зорі тихо тремтять угорі (*М. Коцюбинський*).

6. Запишіть словосполучення за колонками: 1) разом; 2) окремо; 3) через дефіс.

(В)цілому завершили, вийшов (на)зустріч, підійшов(у)притул, (по)іншому думав її друг, написано (по)латині, в(врешті)решт, це їй було (до)вподоби, зник (без)вісті, відклав (на)завтра, виходили по(трое), (по)справжньому влип, купив (на)виплат, (до)гори дном, пам'ятаю (до)нині.

7. Виправте помилки в написанні прислівників та прислівникових сполучень. Поміркуйте, із чим можуть ще бути пов'язані помилки у вживанні прислівників.

Рік-у-рік, з давніх давен, казнаколи, о пів ночі, по-п'ятеро, сам-на-сам, казна де, ані-трохи, мимо хіть, о півдні, де не де, намить, тишком нишком, пліч о пліч, допобачення, по нашому, коли-не коли, від коли, дозавтра, вцілому, на швидкоруч, чим скоріч, устократ.

8. Установіть орфографічне правило для кожної з груп слів.

1. Віч-на-віч, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, всього-на-всього, як-не-як, коли-не-коли.
2. По-перше, по-чесному, по-доброму, по-нашому, по-французькому, по-латині.
3. Раз у раз, рік у рік, сам на сам, з боку на бік, кінець кінцем.
4. Куди-небудь, хтозна-коли, якось-то, казна-де, будь-як.
5. Водночас, насамперед, споконвіку, чимдуж, щоразу.
6. По одному, на горі, на двір, в день, на відмінно.

9. Із поданих пар оберіть правильний варіант написання прислівників.

По-заячому – по заячому, по суті – по суті, на останку – наостанку, на силу – насили, на прикінці – наприкінці, після завтра – післязавтра, аби як – абиак, ані-трохи – анітрохи, де небудь – де-небудь, ледве ледве – ледве-ледве, рік у рік – рік-у-рік, сам на сам – сам-на-сам, тільки що – тільки-що, будь коли – будь-коли.

10. Розкрийте дужки, поясніть правопис.

1. Охоплена жахом, Оксана вскочила в хату, (по)капцем (сяк)так зодяглася, (на)помацки знайшла в сінях весло й побігла до татарського броду (*М. Стельмах*). 2. Навіть жайворонки співає зовсім (по)нашому, (по)донбасівському (*Ю. Яновський*). 3. Краю мій! Люблю я тебе (в)день і в(ночі), (в)ранці і (в)вечері і не знаю краю своєї любові! (*Панас Мирний*). 4. Уже й не осінь (на)дворі, ще й не зима (на)дворі (*М. Сом*). 5. Всі дні моєї подорожі я був (віч)на(віч) із народом (*П. Тичина*). 6. (Не)сьогодні(завтра) до неї прийдуть старости (*І. Нечуй-Левицький*). 7. Вовка він раз (сам)на(сам) відігнав від овець (*Панас Мирний*). 8. Сичі в гаю перекликались та ясен (раз)у(раз) скрипів (*Т. Шевченко*). 9. Листоноша мовчки, (на)вшпиньки підійшов до Терентія (*О. Довженко*). 10. Бігти (на)впростець (чим)далі було важче (*Ю. Смолич*). 11. Степ уже цвіте (де)не(де) (*О. Гончар*).

11. Прочитайте, дотримуючись норм літературної мови.

1. Виступити перед 230 учасниками. 2. Узяти участь у 60 конференціях. 3. Написати близько 246 листів. 4. Надати допомогу 478 особам. 5. Написати понад 180 творів. 6. Говорити 160 мовами. 7. Писати 50 ручками. 8. Звернути увагу на 74 працівників. 9. Догодити 150 студентам. 10. Викликати 340 осіб. 11. До 457 додати 122. 12. Від 764 відняти 379. 13. Мати гарну репутацію в 832 установах. 14. Використати понад 700 літаків. 15. Подати документи до 80 вишів.

12. Знайдіть у тексті прислівники. Визначте розряд за значенням та синтаксичну функції. Поставте розділові знаки. Розкрийте дужки.

Щороку перед нами відкривається небесна книга (В, в)сесвіту міради далеких зірок. Вони групуються у фігури, начебто зумисне і неспроста позбирав їх до(купи) немов (по)мистецькому вишив на небесному килиму вигадливі візерунки сузір'я.

Кожен народ (по)своєму поділяв небо на сузір'я. Вигляд зоряного неба невпинно змінюється залежно від пір року. (У, у)зимку наприклад сяють сузір'я Оріона, (В, в)великого (П, п)са, Візничого. (На)весні вони зникають, натомість з'являються інші.

(З)прадавніх часів небо непереможно вабило до себе людську думку. Про нього створювалось (багато)багато легенд і казок.

Сьогодні людство наполегливо проникає в незвідані глибини (В, в)сесвіту. (Де)далі більше загадок космічної безодні перестає бути таємницею (*За С. Скляренком*).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Перекладіть письмово текст.

Аксиология – фундаментальная философская дисциплина, наряду с онтологией и гносеологией образующая ядро философии и исследующая ценностные отношения человека к действительности, его способность постигать ценностную структуру мира в ценностных формах сознания и воплощать ценности в различных видах человеческой деятельности. Определяя место и роль аксиологии в системе философского знания, можно исходить из той предпосылки, – утверждает В. В. Гречаный, – что философия образует системное единство трёх компонентов знания, имеющих общеметодологическое значение: онтологии, гносеологии и аксиологии. Эти три компонента философского знания имеют широкий спектр взаимосвязей и взаимодействий, определяя тем самым характер решения всех других более частных вопросов. Фундаментальный характер аксиологии признавался в отечественной литературе прошлого века далеко не всеми обществоведами.

2. Поставте числівники в родовому, давальному, орудному відмінках. 745, 273, 360.

3. Доберіть українські відповідники.

Включить электричество; исключительная роль; следующие замечания; следующая остановка; следующая страница; дело в том, что...; при случае я воспользуюсь вашим советом; принять следующие меры; учебное пособие; провели следующие мероприятия; закрыть дверь; пользоваться большим успехом; весомый аргумент; представление о явлении фрустрации; речь идет о космополитизме; начинающий писатель; несмотря на обстоятельства; одолжи денег на пару дней; задавать вопрос; действующие документы; познакомиться с методическими рекомендациями; доказательства налицо; решение ключевых вопросов; кисейная барышня; без устали;

4. Запишіть подані слова разом, через дефіс, окремо. Прокоментуйте правопис.

В/решті/решт, високо/високо, сам/на/сам, по/четверо, не/ждано/не/гадано, тільки/тільки, по/господарськи, близько/близько, з/краю/вкрай, до/в/подобі, за/рахунок, на/відмінно, на/славу, по/сусідськи, на/вкрузи, на/весні, у/тричі, на/швидку, з/далека, з/годом, по/одинці, з/верху, від/нині, до/дому, в/ряди/годи, по/іншому, на/довго, на/добраніч, поза/торік; військово/зобов'язаний, суспільно/корисний, офіційно/діловий, 125/поверховий.

5. Запишіть переклад речень.

1. Родители никогда не знают, что происходит в душах их детей. 2. Он был самым одиозным представителем данной организации. 3. Его назначили на должность, которая совершенно не является синекурой. 4. Не следует нивелировать данные утверждения, они ведь верны. 5. Этот закон вступает в силу с момента подписания. 6. Этот инцидент произошел в семидесятые годы минувшего столетия. 7. У него очень музыкальный голос.

6. Запишіть переклад прислівників.

В целом, по-латыни, с глазу на глаз, в конце концов, по-вашему, когда-нибудь, натошак, все равно, один на один, потихоньку, в рассрочку, всегда, ночью, летом, долго-долго, днем, там-сям, иногда, втроем, время от времени, в позапрошлом году, по-новому, к сожалению, в первую очередь.

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

ПРИЙМЕННИК

Прийменник – це службова частина мови, яка служить для вираження зв'язків між словами в реченні. Разом із відмінковими формами іменних частин мови прийменники можуть виражати: місцеположення в просторі (*приїхати до міста*), час (*о дванадцятій годині*), причину (*спізнився через затори*), мету (*прийти на консультацію*), спосіб дії (*сказати по правді*), порівняння (*старший за дівчину*), відношення до матеріалу (*нитки з льону*), а також указувати на предмет (*підійти до парти*).

Групи прийменників за походженням: непохідні (первинні) й похідні (вторинні, утворені від інших слів)

ГРУПИ ПРИЙМЕННИКІВ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ	
Первинні (непохідні)	Вторинні (похідні)
До первинних належать найдавніші прийменники, походження яких визначити наразі неможливо: <i>з, над, під, до, о, від, біля, без, в, у, через</i>	Прийменники, утворені поєднанням двох або кількох прийменників: <i>поза, поміж, з-за, з-під</i>
	Прийменники, утворені шляхом переходу з інших частин мови, зокрема з іменників: <i>край, коло, круг</i> ; прислівників: <i>навпроти, поряд, поблизу</i> ; дієприслівників: <i>незважаючи на, зважаючи на</i>

Групи прийменників за будовою: прості, складні й складені

ГРУПИ ПРИЙМЕННИКІВ ЗА БУДОВОЮ		
Прості	Складні	Складені
Усі первинні прийменники: <i>за, із, від, до, для, піді, об, через, між, при</i>	Утворені шляхом поєднання кількох простих: <i>з-над, понад, довкола, з-за</i>	Утворені поєднанням прийменника з повнозначним словом: <i>у зв'язку з, відповідно до, з метою, згідно з</i>

Зв'язок прийменника з непрямыми відмінками іменника

Відмінок	Прийменники	Ілюстрація
Родовий	Посеред, шляхом, мимо, з-за, з-під, близько, коло, з-поміж, поблизу, за, без, у, в, для, від тощо	<i>З-за обр'ю, посеред кімнати, до саду, без поради</i>
Давальний	Завдяки, усупереч, наперекір, назустріч	<i>Наперекір долі, усупереч батьку, назустріч пригодам</i>
Знахідний	Під, об, між, по, за, над, перед, на, з	<i>На роботу, над усе, під стіл</i>
Орудний	Понад, перед, під, з, за, над, між	<i>Під небом, між селами, з усіма</i>
Місцевий	В, у, на, о, при, по	<i>На землі, о третій годині, по полях</i>

Правопис прийменників

Прийменники пишуться окремо, разом і через дефіс.

Разом варто писати складні прийменники, крім тих, що починаються на **з-, із-**: *навколо, напроти, поміж, попід, посеред*.

Через дефіс слід писати складні прийменники, що починаються на **з-, із-**: *з-посеред, з-поміж, з-над, із-за*.

Окремо пишуть: 1) усі складені прийменники: *з огляду на, незалежно від, на відміну від, поруч з*; 2) прийменники, що вжиті при повнозначних частинах мови, також слід писати окремо: *між горами, у нього, до Марії*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Перекладіть українською мовою.

Радуйтеся успіхам, називайте по фамилии, остановка по требованию, в его пользу, в его адрес, по недоразумению, по ошибке, в два часа, по просьбе, по поручению, по собственному желанию, из-за неосторожности, смотря по погоде, несмотря на дождь, в зависимости от условий, при таких условиях, по моей инициативе, при любой погоде, на протяжении нескольких дней, я пришел по делу.

2. Відредагуйте речення.

1. Зустрічаємось завтра в десять годин. 2. Я хочу до вас звернутися по приватній справі. 3. Нарада по цьому питанню почнеться в дванадцять годин. 4. Називайте себе по прізвищам. 5. Я прийшов по його дорученню по справі. 6. На протязі кількох тижнів діти не ходили в школу. 7. Ми раділи його успіхам, бо він зайняв перше місце. 8. При таких умовах я звільнюся від фірми по власній волі.

3. Доберіть українські відповідники.

По собственному усмотрению; по случаю чего; поступить в частный вуз; по требованию комиссии; по специальности; по согласию; пособие по

безработице; по случаю потери; по соображениям безопасности; учебное пособие по физике; по мере того как; по многим причинам; по направлению к городу; по неосторожности; по невнимательности; по необходимости; по нынешним временам; по обыкновению; по подозрению в чем; по просьбе клиента; повод для отказа; по всем правилам; на все четыре стороны; на всякий случай; называть по отчеству; называть по фамилии; на должном уровне.

СПОЛУЧНИК

Сполучник – це службова частина мови, що вживається для поєднання членів речення або частин складного речення: *І небо, і зорі, і море; Я попросив ту книгу, що лежала на столі.*

За походженням сполучники поділяють на **первинні** (похідні) та **вторинні** (непохідні). До первинних зараховують нечленовані сполучники. В українській мові їх усього кілька: *і, й, а, та, чи, але*. Вторинні сполучники утворилися різними способами від інших частин мови: *щоб* (займенник *що* + частка *б*), *якби* (*як* – прислівник + частка *би*).

За синтаксичною роллю в реченні сполучники поділяють на **сурядні** та **підрядні**. Сурядні сполучники поєднують між собою рівноправні члени речення та частини складносурядного речення. Підрядні сполучники приєднують підрядну частину до головної в складнопідрядних реченнях. За значенням сурядні та підрядні сполучники поділяють на кілька груп.

Групи сполучників за значенням, синтаксичною функцією в реченні										
Сурядності			Підрядності							
Єднальні	Протиставні	Розділові	Часові	Причинові	Умовні	Меті	З'ясувальні	Допустові	Наслідкові	Порівняльні
<i>і, та, й, ні–ні, тако ж</i>	<i>а, але, та, прот е, одна к, зате</i>	<i>Або, чи то–то, хоч–хоч</i>	<i>коли, поки, тіль ки, ледве</i>	<i>бо, тому що, через те що</i>	<i>якби, якщо , тільк и, аби</i>	<i>щоб, для того щоб</i>	<i>що, щоб, як</i>	<i>хоч, дарм а що, хай</i>	<i>так що, так що аж</i>	<i>як, мов, ніби, наче</i>

Групи сполучників за вживанням та за будовою

За будовою			За вживанням		
Прості	Складні	Складені	Одиничні	Парні	Повторювані
Усі первинні сполучники: <i>а, і, й, та, чи, але</i>	Сполучники, утворені поєднанням кількох слів: <i>щоб, мовбито, зате</i>	Складаються з кількох слів: <i>дарма що, не тільки... але й, не то... не то</i>	Вживаються одне слово: <i>а, та, щоб, начебто, хай, хоч</i>	Вживаються парами: <i>якщо... то, хоч... але, не тільки... але</i>	Складаються з повторюваних слів: <i>то–то, чи то–чи то, і–і</i>

Правопис сполучників

Складні сполучники пишуться разом: *також, адже, зате, якби, мовбито, немовбито, притому, неначебто*. При цьому варто відрізнити сполучники *проте, щоб, якби* від однозвучних займенників і часток: *Я прийшла, щоб покликати тебе; Що б його взяти та почитати?*

У складених сполучниках кожна частина пишеться окремо: *дарма що, з тих пір як, з тим щоб*. Окремо також слід писати сполучники з частками **ж, же, б, би**: *або ж, але ж, коли б, отже ж, хоча б, хоч би*.

Через дефіс сполучники пишуться з підсилювальними частками **-бо, -но, -то**: *отож-бо, тільки-но, тим-то, якби-то*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Визначте групи сполучників.

Щоб, проте, і, або, якщо, хоч, нібито, як, мов, поки, й, однак, для того щоб, чи-чи, коли, неначе, ба, однак, або-або, якщо...то, оскільки, поки, якби, доки, чи, дарма що, немовби, хоч...але, зате.

2. Зніміть ризику, поясніть правопис.

1. Все одно, що/б не сталося, ми не зможемо взяти участь у запланованих заходах. 2. Ет, про що/б мала згадувати. 3. Як/би я був мізантропом, то навряд/чи говорив би з вами. 4. У мене одна думка: як/би так зробити, що/б не піддавати його роботу остракізму. 5. Як/би ми вчилися так, як треба, то, можливо, знали про це. 6. Тепер, що/зі мною не буде, я пам'ятатиму про вас.

3. Відредагуйте речення.

1. Недивлячись на те, що сьогодні погана погода, ми все одно підемо до лісу. 2. З усіх інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів, котрі беруть участь у зборах акціонерного товариства. 3. Подарую свиню тому,

хто допоможе знайти мого угнаого автомобіля, так як міліція відмовляється його шукати. 4. Внаслідок того, що ти отрима двійку, сьогодні гуляти не будеш.

4. Поясніть значення слів.

Цейтнот, пігмей, фантазмагорія, вакханалія, філістер, одіозний, есхатологічний, аксіологічний, гомогенний, автохтонний, агіографія, амбівалентний, дихотомія, інтенція, апріорний, емпіричний, апорія, автентичний, латентний, перманентний, реноме, лупанарій, лізинг, остракізм, ойкумена, імпонувати, імператив.

5. Доберіть українські відповідники.

Числиться в списках; забезпечувать безпекасть; цепь событий; хождение денежных средств; заказное письмо; выписка из протокола; учитывать мнение большинства; учредительная конференция; халатное отношение; установленный срок; соответствующие изменения; стоят на учете; специалист в данной области; денежные средства; технические средства; средства труда; засвидетельствовать подпись; розничная торговля; полномочное собрание; бросаться в глаза; сделать это для видимости; обжаловать взыскание; объявить выговор; обязанности, возложенные на заведующего отделом; составить смету на протяжении недели; расход денег; расписка в получении денег; прийти в негодность.

ЧАСТКА

Часткою називають службову частину мови, що надає словам, словосполученням чи реченням додаткових смислових чи емоційно-експресивних відтінків або ж служить для творення граматичних форм і нових слів. Відмінною рисою часток є те, що вони не виступають засобом синтаксичного зв'язку. Їхнє основне призначення – видозміна значень слів чи навіть речень.

Групи часток за значенням і вживанням

Фразові – увиразнюють один із компонентів речення або виражають ставлення мовця до змісту всього висловлювання										Словотворчі – використовуються для творення нових слів	Формотворчі – служать для творення граматичних форм		
Вказівні	Підсилювальні	Стверджувальні	Питальні	Заперечні	Означальні	Спонукальні	Видільні	Порівняльні	Модальні	<i>Будь-, небудь-, казна-, хтозна-, -би, -б, -же, де-, сь-, аби-</i>	Наказового способу	Умовного способу	Найвищого ступеня порівняння
<i>Це, ось</i>	<i>Аж, би</i>	<i>Еге, так</i>	<i>Чи, хіба</i>	<i>Не, ні</i>	<i>Майже</i>	<i>Ну-бо</i>	<i>Ж, хоча</i>	<i>Мов, як</i>	<i>Мовляв, наврод ш</i>		<i>Хай, нехай</i>	<i>Би, б</i>	<i>Най</i>

Правопис часток

Разом слід писати:

1) частки **аби-, ані-, де-, що-, чи-, як-** у складі будь-якої частини мови (окрім сполучників прислівникового типу): *абиде, анітрохи, дедалі, деколи, щось, чимало, якнайдалі*;

2) частки **б, би, то, що** у складі сполучників: *щоб, якби, нібито, абощо*;

3) частку **же (ж)** у складі стверджувальних часток: *авжеж, атож*;

4) частку **-ся(сь)** у складі займенників, прислівників та у зворотних дієсловах: *хтось, щось, яесь, хвилюється, декодується*.

Окремо варто писати:

1) частку **що**, якщо вона стоїть після слова, до якого відноситься: *хіба що, поки що, дарма що*;

2) частки **би (б), же (ж), то, ось, он, хай, нехай**: *сказав би, зроби ж, он який, що то за, чи то, нехай би то*.

Через дефіс пишуться:

1) частки **будь-, небудь-, казна-, хтозна-, бозна-**: *будь-коли, хтозна-відколи, казна-що*;

2) частки **бо, но, то, от, таки**, якщо вони підсилюють значення окремого слова: *так-от, все-таки, стільки-то, тим-то, яюсь-то, роби-бо, написав-таки*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Згрупуйте частки за значенням у різні колонки.

Ось, нехай, ну, не, егеж, тільки, трохи не, бодай, то, авжеж, хай, мовляв, навіть, до того ж, лише, бо, ну-бо, еге, саме, власне, ані, теж, аж.

2. Утворіть нові слова за допомогою часток.

Прислівник + частка = ; дієслово + частка = ; займенник + частка = ; частка + займенник = ; сполучник + частка = .

3. Складіть речення з поданими словами. Поясніть правопис.

Хтозна – хто зна, отже – от же, абиде – аби де, ані – а ні, щодо – що до.

4. Запишіть частки.

Все/таки, отак/от, от/же, написав/би, немов/би, ото/ж, хоча/б, тому/то, наче/б/то, що/до, ні/як, аби/тільки, покажіть/но, навряд/чи, як/небудь, котрий/сь.

5. Поставте наголос у словах.

Яскравий феномен; показник успіхів; довідник із математики; центнер пшениці; зокрема про таке; валовий продукт; виборчий бюлетень; заробити багато грошей; виразно читати вірші; перепис населення; срібляста фольга; джинсова курка; господарський будинок; сільськогосподарські корови; оптові закупівлі; читати новий каталог; ознака якості; тигровий хвіст; розпечені щипці; бісові граблі; рукописний твір; маркетингова компанія; припускатися помилок; листопад – чудовий місяць; дірявий, як решето.

6. Заповніть пропуски, розкрийте дужки, зніміть скісну лінію. Прокоментуйте правопис.

Пів/академії; сто тисяч л..є; бракон..єр; мен..шість; Аліг..єрі; Монтеск..є; пів/Африки; (X, x)арківський (Н, н)аціональний (У, у)ніверситет імені В. Н. Караз..на; бук..н..ст; пр..ор..тет; акс..ологія; вольт/ампер; міні/комп'ютер; пів/року; в/цілому; на/виплат; в/решті/решт; пів/Києва; сек..юр..ті; Твердохл..б; науково/технічний; загально/освітній; міні/спідниця; міні/твір; радіо/фізичний; віце/прем'єр; суспільно/корисний; жовто/зелений; синьо/білий; напів/фабрикати; вогняно/червоний; порт..є; мес..є.

ВИГУК

Вигук є особливою частиною мови, що покликана виражати почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх: *а! ой! ох! о!* Вигук не належить ні до самостійних, ні до службових частин мови, адже не має номінативного (називного) значення й не виконує в реченні службових функцій. Вигукам притаманні такі характеристики: вони не співвідносяться ні з об'єктами, ні з поняттями; не мають морфологічних ознак на зразок роду, числа, особи, часу тощо; у реченні вигуки синтаксично не пов'язані з іншими словами й не є членами речення. Вони зазвичай становлять окреме нерозкладне речення чи є вставним компонентом. Тільки вживаючись у значенні іменника, вигук може

виступати як підмет або додаток: *Те «ой» злетіло над степом й одразу ж згасло.*

Групи вигуків за походженням: непохідні й похідні. Значення вигуків. Звуконаслідувальні слова

За походженням		За значенням			
Первинні (непохідні)	Вторинні (похідні)	Емоційні	Спонукальні	Слова ввічливості	Звуконаслідувальні слова
	Збігаються з формами повнозначних слів	Виражають почуття, настрій, переживання	Виражають наказ, спонукування до дії	Виражають привітання, прохання, подяку тощо	Відтворюють звуки живої та неживої природи
<i>А, ей, е, пхе, нумо</i>	<i>Леле, жах, бувай, Боже, от тобі й маєш</i>	<i>О, ах, ех, фу, цур, овва, слава Богу, ой</i>	<i>Ну, геть, цить, алло, тсс</i>	<i>Добривдень, привіт, будь ласка, прошу, щасливо</i>	<i>Няв, ку-ку, кукуріку, му-у-у, хресь, ха-ха, тік-так, гульк</i>

Правопис вигуків

Вигуки й звуконаслідувальні слова, які повторюються або вимовляються протяжно, зазвичай пишуться через дефіс: *ш-ш-ш, хресь-хресь, бе-е, гав-гав, цок-цок, ме-е-е.*

У вигуках *будь ласка, до побачення, на добраніч, отим то й ба, от тобі й на, оце так* і подібних усі складові частини слід писати окремо.

У вигуках *йй-Богу, йй-бо, йй право* й подібних потрібно ставити дефіс.

Від членів речення вигуки відділяють комами: *Ага, слід подумати над цим.* Однак вигуки **о, ой**, що стоять перед звертаннями, не виділяються жодними розділовими знаками: *О почуття мої! Ой діти ж мої!* У реченнях із народних пісень чи віршів ці ж вигуки також можуть не відокремлюватися: *Ой крикнули сірі гуси* (Т. Г. Шевченко).

Вигуки, що стоять на початку речення й вимовляються з піднесеною інформацією, вимагають постановки після себе знака оклику: *Ах! Що то за прекрасна картина!*

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Випишіть окремо емоційні, спонукальні вигуки, звуконаслідувальні слова та слова мовного етикету.

Ох! Геть! Ба! Їй-бо! Отакою! Ф'ю-ф'ю! Спасибі! Цур! Гай-гай! Нумо! Матінко! Тю! Вибачте! Брись! Фіть-фіть! Ат! Агов! На все добре! Будь ласка! Цок-цок! Няв-няв! Сюр-сюр-сюр! Брр! Ич! Овва! Гм! Бувай! Гм-м...

2. Розкрийте дужки. Поставте розділові знаки.

1. (На)добраніч вам ниви. 2. Ех що на них – на руїнах – думалось... 3. Ов(ва)! Не виходить нічого. 4. Ой пустіть мене пустіть. 5. О знов дзвінок! 6. Ой як хороше навколо як радісно. 6. Пху на вас, краще піду я в хату. 7. Ціпоньки(ціпоньки), путь(путь)путь. 8. Ой моє ладо, усе буде до ладу.

ФОНЕТИКА. ГРАФІКА

Фонетика (від гр. *phonetikos* – звуковий) – розділ лінгвістики, що вивчає звукову систему мови, творення звуків, різноманітні зміни, які відбуваються із звуками в мовному потоці.

Об'єктом дослідження фонетики є звуки – найменші одиниці мовного потоку.

Звуки людської мови можна інтерпретувати як явище фізіологічне й акустичне водночас. Наприклад, кожна людина вимовляє різні звуки по-своєму: швидко, повільно, протяжно, тихо, голосно тощо. Також звук має такі характеристики, як сила, висота, тембр.

Алфавіт

Звуки мови людина вимовляє та чує. На письмі звуки покликані передавати спеціальні друковані чи писані знаки – букви.

Сукупність літер, розташованих у певному порядку, називають **алфавітом** (від назв перших букв грецького алфавіту – *альфа* й *бета*), або **азбукою** (від назв перших двох літер слов'янського алфавіту – *аз* і *буки*), або **абеткою** (від назв перших двох букв українського алфавіту – *а* і *бе*).

Український алфавіт налічує 33 букви, з яких 32 літери позначають на письмі мовні звуки, а м'який знак (**Ь**) покликаний позначати м'якість приголосних на письмі. Окрім цього, в українській мові є апостроф, який до загальної кількості знаків алфавіту не входить, так само до неї не входить і знак наголосу.

Позначення звуків мовлення на письмі

Розділ мовознавства, який вивчає сукупність мовних знаків для передачі усного мовлення на письмі, називають **графікою** (від гр. *grapho* – письмовий).

В ідеалі кожен звук мовлення має позначатися окремим графічним знаком – літерою. В українській традиції існують друкований і письмовий варіант запису букв.

Друкована літера	Рукописна літера	Назва літери	Друкована літера	Рукописна літера	Назва літери
Аа	<i>Аа</i>	а	Нн	<i>Нн</i>	ен
Бб	<i>Бб</i>	бе	Оо	<i>Оо</i>	о
Вв	<i>Вв</i>	ве	Пп	<i>Пп</i>	пе
Гг	<i>Гг</i>	ге	Рр	<i>Рр</i>	ер
Ґґ	<i>Ґґ</i>	ґе	Сс	<i>Сс</i>	ес
Дд	<i>Дд</i>	де	Тт	<i>Тт</i>	те
Ее	<i>Ее</i>	е	Уу	<i>Уу</i>	у
Єє	<i>Єє</i>	је	Фф	<i>Фф</i>	еф
Жж	<i>Жж</i>	же	Хх	<i>Хх</i>	ха
Зз	<i>Зз</i>	зе	Цц	<i>Цц</i>	це
Ии	<i>Ии</i>	и	Чч	<i>Чч</i>	че
Іі	<i>Іі</i>	і	Шш	<i>Шш</i>	ша
Її	<i>Її</i>	ї	Щщ	<i>Щщ</i>	ща
Йй	<i>Йй</i>	й (йот)	Ьь	<i>Ьь</i>	м'який знак
Кк	<i>Кк</i>	ка	Юю	<i>Юю</i>	ју
Лл	<i>Лл</i>	ел	Яя	<i>Яя</i>	ја
Мм	<i>Мм</i>	ем			

Голосні й приголосні звуки

Звукова система української мови містить 38 звуків, серед яких 6 голосних і 32 приголосних.

Голосними називають ті звуки людської мови, які творяться за допомогою лише голосу. Голосні звуки розрізняються за такими параметрами: *за ступенем піднесення язика, за місцем підняття язика*, а також *за участю губ* (виокремлюють огублені, або лабіалізовані, звуки, до яких належать [*<y>*] та [*<o>*], а також нелабіалізовані, тобто неогублені, до яких зараховують усі інші).

Принципи класифікації		Ряд		
		Передній	Середній	Задній
Піднесення стінки язика	Високе	[i]		[<y>]
	Середнє	[и]		[<o>]
	Низьке	[e]		[a]

Приголосні – це звуки, основу яких становить шум або поєднання шуму та певної частки голосу.

Приголосні класифікують за місцем і способом творення, за участю голосу й шуму, за дзвінкістю й глухістю, за твердістю та м'якістю.

Участь голосу й шуму	Місце творення		Губні		Язикові					
			Губно-губні	Губно-зубні	Передньо-язикові		Середньоязикові	Задньо-язикові	Глоткові (фарингальні)	
	Спосіб творення		ТВ.	ТВ.	ТВ.	М.	М.	ТВ.		ТВ.
Шумні	Проривні	Дзвінкі	<i>б</i>		<i>д</i>	<i>д</i> □		<i>г</i>		
		Глухі	<i>п</i>		<i>т</i>	<i>т</i> □		<i>к</i>		
	Фрикативні (щілинні)	Дзвінкі			<i>з, ж</i>	<i>з</i> □			<i>г</i>	
		Глухі		<i>ф</i>	<i>с, ш</i>	<i>с</i> □		<i>х</i>		
	Африкати	Дзвінкі			<i>дж, дз</i>	<i>дз</i> □				
		Глухі			<i>ч, ц</i>	<i>ц</i> □				
Сонорні	Фрикативні (щілинні)			<i>в</i>			<i>й (ї)</i>			
	Зімкнуто-прохідні	Носові		<i>м</i>		<i>н</i>	<i>н</i> □			
		Бокові					<i>л</i>	<i>л</i> □		
		Вібранти					<i>р</i>	<i>р</i> □		

Приголосні тверді і м'які, дзвінкі й глухі

За ознакою **твердості та м'якості** приголосні звуки української мови поділяють на тверді та м'які.

М'якими приголосні виступають перед:

- 1) м'яким знаком: *мазь* [маз□].
- 2) перед **я, ю, є, ї**: *любов* [л□убов].
- 3) перед **і**: *схотіти* [схот□іти].
- 4) завжди м'яким є [j].

5) м'якими стають приголосні [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н], [дз] перед іншими м'якими: *пісня* [п'іс□н□а].

Слід також зважати на таку ознаку приголосних звуків, як **напівном'якшеність**.

У позиції перед **я, ю, і, є** губні ([**б**],[**п**],[**в**],[**м**],[**ф**]), задньоязикові ([**г**],[**к**],[**х**]), шиплячі ([**ж**],[**ч**],[**ш**],[**дж**]) та глотковий ([**г**]) приголосні стають **напівпом'якшеними** (напівпом'якшеність позначається комою вгорі): *сміливий* [**с**□**м**'ілі**ві**й], *цвях* [**ц**□**в**'а**х**].

Також напівпом'якшеними постають шиплячі приголосні при подовженні в коренях слів: *узбіччя* [**узбіч**'а]. Злегка шиплячі пом'якшуються й перед **і**: *жінка* [**ж**'інка].

В основі поділу приголосних на **дзвінки й глухі** покладено принцип участі голосу й шуму при їхньому творенні. Так, традиційно виокремлюють шумні приголосні (дзвінки та глухі), а також сонорні. Сонорними називають ті звуки, у яких при творенні голос переважає над шумом. В українській мові сонорних приголосних дев'ять: [**в**], [**й**], [**м**], [**н**], [**н**□], [**л**], [**л**'], [**р**], [**р**□] (щоб їх запам'ятати можна вивчити таке речення: «**Ми ВиНуЛуРиЙ**»).

Шумними називають приголосні, у яких шум переважає над голосом. Шумні приголосні поділяють на дзвінки й глухі. Зазвичай вони утворюють акустичні пари – дзвінкий звук – глухий: [**б**] – [**п**], [**д**] – [**т**], [**ж**] – [**ш**], [**з**] – [**с**], [**г**] – [**х**], [**дж**] – [**ч**], [**дз**] – [**ц**], [**г**] – [**к**], [**д**□] – [**т**□], [**з**□] – [**с**□], [**дз**□] – [**ц**□]. Глухий звук [**ф**] не має дзвінкої пари. Для того, щоб запам'ятати глухі приголосні, можна вивчити таке речення: «**ХоЧ ФоКуС – Це ШеПіТ**»).

Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв **я, ю, є, ї, щ**

Мова й письмо виникли неодноразово. Якщо звукова мова з'явилася багато мільйонів років тому, то письмо нараховує не більше 6–7 тисяч років. Письмо, будучи системою умовних лінійних (графічних) знаків, сприяє зберіганню й передачі людського досвіду, інформації; дозволяє людям спілкуватися на великих просторових відстанях і за великих часових проміжків (лише завдяки письму сьогодні відомо, про що дбали Геродот, Гесіод, Аристотель, Декарт та інші).

Українська писемність бере початки від XI століття. Її виникнення дослідники пов'язують зі створенням кирилиці – різновидом слов'янського письма, що було укладене просвітителем Кирилом на основі грецького алфавіту.

В українській мові немає повної відповідності між буквами й звуками. Більшість букв позначає один звук, проте існують літери, здатні передавати й два звуки чи, навпаки, дві літери позначають один звук.

Так, звуки [**дж**] і [**дз**] передаються двома літерами – **дж** та **дз** відповідно: *кукурудза* [**кукуруд**за].

Буква **щ** завжди передає два звуки – [**шч**]: *щука* [**шч**ука], *щастя* [**шч**ас□т□а].

Літера **ї** теж завжди передає два звуки – [**йі**]: *їжак* [**йі**жак], *приїзд* [**при**їзд].

Букви **я, ю, є**, вживаючись для пом'якшення приголосних, передають по одному звуку – [**а**], [**у**], [**є**]: *люди* [**л**□**у**ди], *хвиля* [**хві**л□а].

Два звуки ці букви передають у таких випадках:

- 1) після апострофа: *в'юн* [в'юн], *п'є* [п'є];
- 2) після м'якого знака: *барельєф* [барел'єф], *порт'єра* [порт'єра];
- 3) на початку слова: *яр* [яр], *ясен* [ясе'н];
- 4) після голосної букви: *твоя* [твоја], *палає* [палає].

Уподібнення приголосних звуків

Уподібнення, або **асиміляція**, – це найбільш поширений фонетичний процес, суть якого полягає в тому, що при вимові різних за ознаками звуків, артикуляція (вимова) одного з них впливає (накладається) на вимову іншого, викликаючи тим самим зміну, уподібнюючи один звук іншому.

Отже, існують такі правила уподібнення.

1. Дзвінкі приголосні перед глухими не оглушуються. Наприклад, у слові *березка* звук [з] не оглушується – [березка]; у слові *голубка* – [голубка]. Так само не оглушуються дзвінкі в абсолютному кінці слова: *дуб* – [дуб], *жолудь* – [жолудь].

Винятки: *кігті*, *нігті*, *легкий*, *вогкий*, *двогтю*. У цих словах дзвінкий [г] змінюється на глухий [х] під впливом інших глухих звуків ([т] та [к]): [к'іхті], [лехко] тощо.

2. Глухі приголосні перед дзвінкими одзвінчуються. Наприклад, у слові *футболіст* фонетична транскрипція виглядатиме так: [фудболіст]. У слові *лічба* на звук [ч] впливає дзвінкий [б], у результаті чого утворюється африкат [дж]: [ліджаба].

4. Приголосні звуки [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н], [дз] (допоможе їх запам'ятати речення: «*ДеТиЗ'їСиЦіЛиНи*») перед м'якими приголосними пом'якшуються. Так, у слові *сніг* приголосний [с] став м'яким через сусідство з м'яким звуком: [сн'іг].

5. Деякі особливості уподібнення приголосних можна представити у вигляді таблиці.

-шся – [с'а]: <i>смієшся</i> [с'м'ієс'а]	-шці – [с'ц'і]: <i>мишці</i> [міс'ц'і]
-ться – [ц'а]: <i>хвилюється</i> [хві'л'у'єц'а]	-жці – [з'ц'і]: <i>мережці</i> [мерез'ц'і]
-жся – [з'с'а]: <i>розважся</i> [розваз'с'а]	-здж – [ждж]: <i>з джерела</i> [ждже'р'єла]
-чся – [ц'с'а]: <i>мучся</i> [му'ц'с'а]	-зш; -сш – [ш:]: <i>заріши</i> [зар'іш:у]
-зж – [ж:]: <i>безжурний</i> [бе'ж:урний]	-тч; -тш – [ч:]: <i>братчик</i> – [брач:ик]
-зч – [шч]: <i>з чорного</i> [шч'орного]	

Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків

Чергуванням називають постійні зміни в межах коренів чи афіксів слів, що пов'язані між собою походженням (етимологічно). В українській мові виокремлюють два види чергувань: **позиційні** та **історичні**.

Типи чергувань голосних		
Живі (позиційні)	Історичні	
Залежать від позиції звука в слові. Наприклад, у слові <i>[вe"сна]</i> – <i>[вéсни]</i> чергуються <i>[e"]</i> та <i>[é]</i> . Той чи інший варіант залежить від позиції – під наголосом знаходиться звук чи ні.	Зумовлені причинами, що наразі в мові відсутні (виявляються при словозміні й словостворенні)	
	Найдавніші	Давні
	Виникли в дослов'янський період і є наслідком фонетичних змін, що відбулися в індоєвропейській мові, наразі наявні в багатьох мовах слов'янської групи	Виникли лише в українській мові
	[e] – [o]: <i>брести – бродити</i>	[o], [e] з [i]: <i>воля – вільний, семи – сім</i>
	[i] – [a]: <i>летіти – літати, сидіти – сидати</i>	[o], [e] з нулем звука: <i>сон – сну, день – дня</i> (якби чергування не відбувалося, мали б <i>сону, деня</i>)
	[e] – [i]: <i>мести – вимітати, плести – заплітати</i>	
	[o] – [a]: <i>гонити – ганяти, допомогти – допомагати</i>	

Основні випадки чергування у–в, і–й

Чергування у–в та і–й називають позиційними, оскільки написання тієї чи іншої літери залежить від позиції у слові чи реченні. Це чергування покликане сприяти підвищенню милозвучності, оскільки дозволяє уникнути збігу приголосних, важких для вимови.

В українській мові чергуються як прийменник у та в, так і префікси у словах, що починаються з цих літер.

У	В
На початку речення перед приголосним: <i>У Канаді відбулася важлива зустріч</i>	На початку речення перед голосним: <i>В Україні відбулася важлива зустріч</i>
Між приголосними: <i>прийшов у Харківський університет</i>	Між голосними: <i>прийшла в університет</i>
Після паузи, що на письмі позначається будь-яким розділовим знаком, перед приголосним: <i>я читав книгу, у ній йшлося про подібний випадок</i>	Після голосного перед більшістю приголосних (крім в, ф , а також буквосполучень льв, св, тв, хв): <i>пішла в Харківський університет</i>
Завжди перед наступним в, ф , а також сполученнями літер льв, св, тв, хв : <i>у Львіві; у світлі; у творі; у хвилюванні</i>	

Варто пам'ятати, що **в з у** не чергуються в словах іншомовного походження (*Врубель, Угорщина, увертюра* тощо), а також у словах, які вживаються тільки з **у** або тільки з **в** (*вдача, вправа, вступ, вплив*, адже слова *удача, управа, уступ, уплив* мають зовсім інше значення).

Подібним правилам підпорядковується чергування **і–й**.

І	Й
На початку речення перед приголосним: <i>І день минув непомітно</i>	На початку речення перед голосним: <i>Й один у полі воїн</i>
Між приголосними: <i>Іван і Лілія</i>	Між голосними: <i>Марина й Андрій</i>
Після приголосного або паузи, що позначається будь-яким розділовим знаком: <i>він підійшов, і Марта схаменулась</i>	Після голосного перед приголосним: <i>гарного й поганого</i>

Не буває чергування **і–й** у таких випадках:

- 1) при зіставленні понять: *дні і ночі, батьки і діти*;
- 2) перед словами, що починаються на **й, є, ю, я**: *Аліна і Йосип*.

Склад. Складоподіл

Найменшою одиницею мовлення, компоненти якої між собою перебувають у тісному артикуляційному й акустичному зв'язку, є **склад**. Склад може становити один голосний звук чи кілька звуків у слові, для вимови яких людина використовує єдиний поштовх повітря. Голосна вимога для складу – наявність голосного звука, адже саме голосні називають **складотворними**. Від їхньої кількості залежить кількість складів.

Залежно від кількості складів слова бувають **односкладові, двоскладові, трискладові** чи **багатоскладові**: *ніч, мо-ре, я-лин-ка, у-рі-зно-ма-ні-тні-ти*.

Також існує поділ складів на **закриті** й **відкриті**. Якщо склад закінчується на голосний звук, то такий склад називають відкритим: *по-ле, мо-ва*. Закритий склад закінчується на приголосний: *пер-стень, стер-жень*.

Існують певні правила поділу слів на склади.

1. Якщо один приголосний стоїть між голосними, то його варто відносити до наступного складу: *ра-дість, ви-со-та*.

2. Якщо поряд знаходяться два глухі чи дзвінкі звуки, то обидва належать до наступного складу: *ли-стя, пе-ре-жда-ти*.

3. Якщо з двох сусідніх приголосних перший сонорний чи дзвінкий, а другий глухий, то їх слід відносити до різних складів: *мор-ква, вез-ти*.

4. Якщо з двох сусідніх приголосних перший глухий чи дзвінкий, а другий сонорний, то обидва належать до наступного складу: *ви-шня, лю-блю*.

5. Якщо поряд знаходяться два сонорні звуки, то вони належать до різних складів: *тем-но-та, дав-но*.

Наголос, наголошені й ненаголошені склади

Під час мовлення не всі звуки вимовляються з однаковою інтенсивністю. **Наголос** – виділення мовцем одного зі складів посиленням голосу. Відповідно, у слові бувають наголошені склади (на які падає наголос) і ненаголошені. Наголошені склади звучать триваліше й сильніше, тому їх ще називають сильними. Голосні й приголосні звуки в такому складі слід вимовляти чітко й виразно.

В українській мові наголос є **вільним**, адже він не закріплений за жодним складом (як наприклад, у французькій мові, де наголос обов'язково має падати на останній склад: *жалюзі, парі*): *зо́лото, срі́бло*. Наголосу притаманна також така ознака, як **динамічність (рухомість)**, що передбачає його здатність переходити з одного складу на інший при змінюванні слова: *бра́т – брати́, носі́ти – носу́ – носять*. Наголос також виконує смислорозрізнявальну, диференційну, функцію: *а́тлас й атла́с, прошу́ й про́шу*.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Запишіть подані слова у фонетичній транскрипції. Визначте спільний звук для всіх чотирьох слів у кожному рядку.

1. Розділ, сьогодні, ожеледь, дяка. 2. Гава, вокзал, агрус, гедзь. 3. Лякати, мильний, любити, перелік. 4. Лісовик, уїдливий, їхати, пісня. 5. Батько, сіяти, яблуко, кістка. 6. Чашка, пищати, шість, щілина. 7. Куля, люлька, луна, люстерко.

2. Зробіть фонетичний розбір наведених слів (запишіть фонетичну транскрипцію; поставте наголос; запишіть кількість букв і звуків; охарактеризуйте голосні звуки (місце творення, ступінь підняття, участь губ, наголошеність/ненаголошеність); охарактеризуйте приголосні звуки (участь голосу й шуму; твердість/м'якість))

Джміль, гудзик, вокзал, кожум'яка, книголюб, зшиток, щирість, у книжці, смієшся, умиється, миттю.

3. Поставте наголос у словах.

Подруга, ознака, мережа, приятель, каталог, середина, щипці, тигровий, кишка, колія, помилка, загадка, дрова, соломина, отаман, читання, навчання, показ, кілометр, квартал, феномен, рідкий, визвольний, урочисто, рукописний, черговий, спина, дочка, донька, вимога, олень, випробування, вітчим, граблі, решето, подруга, фартух, кропива.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бацевич Ф. С.* Духовна синергетика рідної мови : Лінгвофілософські нариси : монографія / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2009. – 192 с. (Серія «Монограф»).
2. *Бибик С. П.* Ділові документи та правові папери / С. П. Бибик, Г. М. Сюта. – Харків : Фоліо, 2005. – 493 с. – (Б-ка державної мови).
3. *Близнюк О. І.* Ігри у навчанні іноземних мов : [посіб. для вчителів англійської мови] / О. І. Близнюк, Л. С. Панова. – К. : Освіта, 1997. – 64 с.
4. *Богдан С. К.* Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 458 с.
5. *Брицын В. М.* Сопоставительное исследование синтаксических синонимов в русском и украинском языках : монографія / В. М. Брицын. – К. : Наукова думка, 1980. – 140 с.
6. *Волкотруб Г. Й.* Практична стилістика української мови : навч. посіб. / Г. Й. Волкотруб. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 256 с.
7. *Вишняк М.* Патріотичне виховання учнів за допомогою української мови та літератури / М. Вишняк // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 25–28.
8. *Вихованець І. Р.* Таїна слова / І. Р. Вихованець. – К. : Рад. школа, 1990. – 284 с.
9. *Глущик С. В.* Сучасні ділові папери: навч. посіб. для вищ. та серед. спец. навч. закладів / С. В. Глущик, О. В. Дияк, С. В. Шевчук. – К. : А.С.К., 2002. – 400 с.
10. *Горбачук В. Т.* Види диктантів і методика їх проведення : [посіб. для вчителя] / Василь Тихонович Горбачук. – К. : Рад. школа, 1989. – 96 с.
11. *Горпинич В. О.* Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. / В. О. Горпинич. – К. : Вища школа, 1999. – 207 с.
12. *Гриценко Т. Б.* Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. / Т. Б. Гриценко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 624 с.
13. *Гриценко Т. Б.* Українська мова та культура мовлення : навч. посіб. для студ. аграрних вищих навч. закладів та коледжів / Т. Б. Гриценко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 536 с.
14. *Дзюба І. М.* Доля мови – доля народу / І. М. Дзюба // Сучасність. – 1999. – № 4. – С. 137–146.
15. *Должикова Т. І.* Актуальні питання лінгвістики тексту / Т. І. Должикова, І. В. Мілева, А. В. Нікітіна. – Луганськ : Альма-матер, 2009. – 123 с.
16. *Дорошенко С. І.* Основи культури і техніки усного мовлення / С. І. Дорошенко. – Харків : «ОВС», 2002. – 144 с.
17. *Дорошенко С. І.* Загальне мовознавство / С. І. Дорошенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.
18. *Дороз В. Ф.* Українська мова в діалозі культур / В. Ф. Дороз. – К. : Ленвіт, 2010. – 320 с.

19. *Дроздова І.* Професійний дискурс і мовна особистість студента ВНЗ нефілологічного профілю / І. Дроздова // Вісник Львівського університету. – 2010. – № 50. – С. 212–221.
20. *Єрмоленко С. Я.* Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
21. *Єрмоленко С. Я.* Мова і українознавчий світогляд : монографія / С. Я. Єрмоленко. – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.
22. *Єрмоленко С. Я.* Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
23. *Єрмоленко С. Я.* Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько. – Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28–33.
24. *Жайворонок В. В.* Українська етнолінгвістика : нариси / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
25. *Карнегі Д.* Як здобувати друзів і впливати на людей / Д. Карнегі ; [пер. з англ. В. М. Грузина]. – К. : Молодь, 1990. – 168 с.
26. *Качуровський І. В.* Основи аналізу мовних форм (стилістика) : Фігури і тропи / І. В. Качуровський. – Мюнхен; Київ, 1995. – 235 с.
27. *Клименко Н. Ф.* Як народжується слово / Н. Ф. Клименко. – К. : Радянська школа, 1991. – 288 с.
28. *Коваль А. П.* Крилаті вислови в українській літературній мові: Афоризми. Літературні цитати. Образні вислови / А. П. Коваль, В. П. Коптілов. – К. : Вища школа, 1975. – 336 с.
29. *Коваль А. П.* Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
30. *Козачук Г. О.* Українська мова для абітурієнтів / Г. О. Козачук. – К. : Вища школа, 2006. – 278 с.
31. *Кононенко В. І.* Мова у контексті культури : монографія / В. І. Кононенко. – К.-Івано-Франківськ, 2008. – 390 с.
32. *Кононенко В. І.* Українська лінгвокультурологія / – В. І. Кононенко. – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
33. *Коць Т. А.* Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі / Т. А. Коць. – К. : Логос, 2010. – 303 с. – (Студії з українського мовознавства).
34. *Крупа М. П.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. П. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 432 с.
35. *Літературознавчий словник-довідник* / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – [2-ге вид., випр. і доп.] – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 752 с. (Nota bene).
36. *Лисиченко Л. А.* Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л. А. Лисиченко. – Харків : Видавнича група «Основа», 2009. – 191, [1] с.
37. *Лисиченко Л. А.* Багатозначність у лексико-семантичній системі : структурний, семантичний, когнітивний аспекти / Л. А. Лисиченко. – Харків : Видавнича група «Основа», 2008. – 272 с.

38. *Лисиченко Л. А.* Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 36–41.
39. *Лисиченко Л. А.* Лексико-семантична структура української мови / Л. А. Лисиченко. – Харків : Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 1997. – 129 с.
40. *Майоров А. Н.* Теория и практика создания тестов для системы образований (Как выбирать, создавать и использовать тесты для целей образования) / А. Н. Майоров. – М. : Интеллект-центр, 2001. – 296 с.
41. *Мацько Л. І.* Українська мова в освітньому просторі : навч. посіб. для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
42. *Мацько Л. І.* Українська мова: формування національної свідомості / Л. І. Мацько // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 67–70.
43. *Нема* приповідки без правди : [російські прислів'я та приказки з українськими відповідниками] / [укл. Н. Беленькова]. – [вид. 2-ге, випр. і допов.]. – К. : Дніпро, 1969. – 248 с.
44. *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования* : учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / [Полат Е. С., Бухарикна М. Ю., Моисеева М. В. и др.] : под ред. Е. С. Полат. – М. : издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.
45. *Павленко С. О.* Філологічний калейдоскоп / С. О. Павленко, О. П. Павленко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 128 с.
46. *Пентилюк М.* Концепція навчання української мови в системі профільної освіти / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітчина // Українська мова і література в гімназіях, колегіумах, ліцеях. – 2006. – № 9–10. – С. 76–84.
47. *Плигин А. А.* Личностно-ориентированное образование: история и практика : монография / А. А. Плигин. – М. : «КСП+», 2003. – 432 с.
48. *Пономарів О. Д.* Стилїстика сучасної української мови : підручник / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – [2-е вид., стереотип.]. – 248 с.
49. *Пономарів О. Д.* Культура слова : Мовностилїстичні поради / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.
50. *Попова О. А.* Кращі прислів'я та приказки українського народу / О. А. Попова. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 416 с.
51. *Радевич-Винницький Я. К.* Етикет і культура спілкування / Я. К. Радевич-Винницький. – Львів : В-во «СПОЛОМ», 2001. – 224 с.
52. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та перспективи : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
53. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 884 с.
54. *Семенов О. М.* Мовне родинознавство (виховний потенціал лінгвокультури рідного краю) / О. М. Семенов. – К.-Глухів : РВВ ГДПУ, 2003. – 105 с.

55. *Скуратівський В. Т.* Святвечір : [нариси-дослідження] : у 2 кн. / В. Т. Скуратівський – К. : Вироб.-комерц. фірма «Перлина», 1994. – Кн. 2 : Святвечір. – 1994. – 192 с. – (Серія: «Українці»).
56. *Стельмахович М.* Етнопедagogічні основи методики української мови / М. Стельмахович // Українська мова та література в школі. – 1993. – № 3. – С. 19–23.
57. *Стернин И. А.* Практическая риторика: / И. А. Стернин. – М. : Изд-й центр «Академия», 2008. – 272 с.
58. *Стражний О. С.* Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність / О. С. Стражний. – К. : Книга, 2008. – 368 с.
59. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори : [в 5 т.]. – Т. 3. : Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа. – 1977. – 672 с.
60. *Терлак З. М.* Українська мова: Збірник вправ із синтаксису та пунктуації / З. М. Терлак. – Львів : Світ, 1999. – 224 с.
61. *Ткаченко О.* Українська мова і українська культура / О. Ткаченко // Українська мова. – 2003. – №3–4. – С. 3–17.
62. *Томан І.* Мистецтво говорити / І. Томан; [пер. з чес. І. В. Романця]; 2-е вид. – К. : Політвидав України, 1989. – 293 с.
63. *Федоренко В. Л.* Мовні цікавинки. Нестандартні дидактичні матеріали / В. Л. Федоренко. – Харків : Вид. група «Основа», 2006. – 320 с. – (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 9 (34)).
64. *Франко І. Я.* Із секретів поетичної творчості / І. Я. Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 31 : Літературно-критичні праці (1897–1899). Дослідження. Статті. Матеріали. – 1981. – С. 45–119.
65. *Чельшкова М. Б.* Теория и практика конструирования педагогических тестов / М. Б. Чельшкова. – М. : Логос, 2002. – 432 с.
66. *Шарманова Н. М.* Мова професійного спілкування / Н. М. Шарманова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2010. – [2-е вид., стереотип.]. – 57 с.
67. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 408 с.
68. *Jones L.* The Student-Centered Classroom / Leo Jones. – Cambridge–New York: Cambridge University Press, 2007. – 42 p.
69. *O'Neil G.* Student-centered learning: What does it mean for students and lecturers? / Geraldine O'Neill, Tim McMahon // Emerging Issues in the Practice of University Learning and Teaching. – 2005. – 27–36.

Навчальне видання

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник
для студентів I курсу,
які навчаються за напрямом підготовки
6.020303 – Філологія,
6.030504 – Економіка підприємства,
6.030101 – Соціологія
(факультет заочно-дистанційного навчання)

У п о р я д н и к СЛЮНІНА Олена Вікторівна

В авторській редакції
Комп'ютерний набір *О. В. Слюніна*

Підписано до друку 20.12.2014. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Ум. друк. арк. 7,9. Обл.-вид. арк. 7,3.
Тираж 100 прим. Зам. №

План 2014/15 навч. р., поз. № 3 у переліку робіт кафедри

Видавництво
Народної української академії
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002

Надруковано у видавництві
Народної української академії

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.